

Наталка Осьмак

**КИРИЛО ОСЬМАК –
нескорений Президент УГВР**

ЛІТОПИС УПА
СЕРІЯ “ПОДІЇ І ЛЮДИ”

КНИГА 2

LITOPYS UPA
Series "Events and People"
Book 2

Natalka Os'mak

**KYRYLO OS'MAK –
The Unbowed President of UHVR**

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ
Серія “Події і люди”
Книга 2

Наталка Осьмак

**КИРИЛО ОСЬМАК –
нескорений Президент УГВР**

УДК 94(477)(092)
ББК 63.3(4УКР)6-8
О – 79

Наталка ОСЬМАК

«КИРИЛО ОСЬМАК – НЕСКОРЕНИЙ ПРЕЗИДЕНТ УГВР»

Пропоноване дослідження рокує, на основі архівних документів і матеріалів, невідомі сторінки життя і діяльності одного з чільних керівників українського визвольного руху 1940-х років.

Os'mak Nataalka. Kyrylo Os'mak - The Unbowed President of UHVR.
The booklet brings to light the less known pages of life and activities of the leading member of the Ukrainian liberation movement of the 1940s.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР
Петро Й. ПОТІЧНИЙ

ЛІТЕРАТУРНИЙ РЕДАКТОР
Олена ЛУК'ЯНЧУК

*На обкладинці – портрет Кирила Осьмака роботи
худ. Бориса Плаксія. 2000 р.*

ISBN 978-966-2105-06-3 (Ukraine)
ISBN: 978-1-897431-07-8 (Canada)

© Літопис УПА, 2008
© Litopys UPA, 2008

VIA DOLOROSA¹

*Ми просто йшли.
У нас нема зерна неправди за собою.
Т. Шевченко*

У спекотні дні липня 1944 року в серці Карпатських гір зібралися достойні мужі, представники українських національно-визвольних організацій на Великий Збір. На сході гриміли гармати – це наступала армія однієї з найстрашніших імперій світу, а вони на цьому Великому Зборі творили орган, який мав об'єднати всі українські національно-визвольні організації й течії, щоб створити єдиний всеукраїнський національний фронт для боротьби за Українську Державу.

Відбулася подія історичної ваги – постала Українська Головна Визвольна Рада – підпільні Парламент та Уряд воюючої України. Головою Президії – Президентом – був обраний один із борців за волю України, учасник Великого Збору Кирило Осьмак.

Ось як описував цю подію Роман Шухевич: «Урочиста тиша запанувала в залі нарад, коли Голова Президії УГВР станув перед Головою Великого Збору УГВР, поклав руку на український державний герб та почав повторювати слова присяги... Це присягав Президент України перед усім українським народом»².

То хто ж такий Кирило Осьмак і яка життєва дорога привела його на таку політичну вершину України?

Більшість із тих, хто разом з ним створювали УГВР, знали про нього небагато. Знали, що він киянин, агроном, учасник визвольних змагань 1917 – 1920 років у Києві, був репресований у справі СВУ. Під час німецької окупації Києва – зв'язаний з українським протинімецьким підпіллям. Більше дізнатися в умовах підпілля не було змоги, а дуже скоро, вже у вересні 1944 року він потрапив до рук НКВД і зник у тюремних нетрях.

У часі цих подій мені – його доньці – було тільки 2 роки і 7 місяців. Від вересня 1944 року ми з Мамою замешкали в гірському селі Підбуж Дрогобицької (тепер Львівської) області. Батько і старша сестра Леся пропали безвісти, так казала Мама. Я все чекала на них, і малою уявляла собі, як вони йдуть до нас гостинцем із горішньої частини села і дарують мені велику ляльку – нездійснену мрію мого дитинства. Доля Лесі залишилася нез'ясованою й дотепер. Відомо лише, що наприкінці 1943, або на початку 1944 року вона з нелегальною літературою поїхала ровером із Новограда-Волинського на

¹ Латинська назва вулиці в Єрусалимі, якою вели Христа на Голготу. Здебільшого вислів тлумачать як “дорога болю” або “шлях страждання”.

² Генерал Тарас Чупринка. До генези Української Визвольної Ради // Бюро інформації УГВР. – 1948. – Число 2.

Житомирщині до містечка Корець на Рівненщині і не повернулася. А Батько не прийшов, але обізвався до нас!

Якось на початку березня 1954 року на обору хати Катерини та Ігната Павликів, у яких ми мешкали в Підбужі, зайшов листоноша і дав мені листа. Зворотна адреса: *Владимир-областной, почтовый ящик 21, от Осьмака Кирилла Ивановича* – була мені незрозумілою. Знайомим було лише прізвище – Осьмак, моє прізвище, а хто такий Кирило?

Мама, взявши конверта до рук, сказала:

- Це Батько!
- А чому Кирило?
- Бо так його кличуть.

Тільки тоді я довідалася, що ім'я мого Батька Кирило, а не Богдан, як я знала до цього, що народилася я в Києві, а не в Тернополі (як було зазначено в моїй метриці), що в Києві мешкають наші родичі.

І почалося листування з Батьком. Тоді вже (після смерті Сталіна) він мав право писати раз на місяць, а не двічі на рік, як перед тим. Мені Батько писав українською мовою, а мамі був змушений російською. Лише з березня 1956 року стало можливим все листування рідною мовою.

Листи до мене – це послання люблячого Батька, який страждає від того, що донька виростає не на його очах, без його опіки й турботи. У листі від 7 квітня 1954 року – першому листі після того, як Батько упевнився в нашому існуванні, – він писав: *«Але й сьогодні, й на все даліше моє життя – завжди буде прикро згадати, що ти зростала без мене, не знала моїх турбот за тебе, не відчувала кожної хвилини, що батько любить тебе над свою власну душу і радніший усе зробити для твого добробуту і твого щастя. На протязі тих довгих десять літ не було днини, коли я багато разів не згадував би тебе і щоб серце не обливалось крив'ю за твоє тяжке дитинство»*. Мамі в листі від цього ж числа він написав: *«Нарешті здійснилося те, про що я мріяв впродовж багатьох років, відновився перерваний тяжкими подіями зв'язок між нами... Ми з тобою, як і тоді, у вільному світі – найближчі, найрідніші душі. Страшні й тяжкі десять років, з їх жахливими й страхітливими можливостями – не розлучили нас. Отже, почнемо знайомити одне одного з тим, що з нами сталося за ці десять років»*.

«Тоді, в сорок четвертому, я кинув тебе з донькою на ласку долі. Я пішов у невідомому для тебе напрямку, і майже десять років ти не знала – живий я чи ні, як і я нічого не знав про тебе та доньку. Бог захотів зберегти моє життя, а на десятому році того життя я дізнався, що Бог врятував і твоє життя і життя нашої доньки (лист від 4.05.55 р.)».

Очевидно (наші листи до Батька в тюрму не збереглися), відповідаючи Мамі на запитання про термін ув'язнення, 2 червня 1954 року Батько написав: *«У перших своїх листах, після того, як я знову знайшов*

тебе і нашу доцю, – я виражав свою віру в краще майбутнє. Я навчився цієї вірі тут – у результаті не тільки тяжких моральних і фізичних випробувань, але також всебічного аналізу життя мого й народу в минулому. Мене не страшать [ці півтора десятиліття, які чекають на мене] в перспективі». Із цієї фрази (в квадратних дужках) замашеної цензурою, але яка вдалося відчитати, Мама і дізналася про термін Батькового ув'язнення.

Але які ж були причини неволі? Своїй сестрі Галині Михалевич Батько писав: «Тебе турбує: де знайти те жакливе, що прив'язало мене до поштової скриньки 21! На таке запитання я зміг би дати відповідь. Але й без моєї відповіді справа ясна, бо до двадцять першої чи якихось інших скриньок прив'язано немало. Ти пишеш: «Хтіла б довідатися, в чому саме тебе обвинуватили та яка до того була підстава». На таке твоє бажання можу відповісти так: про це я міг би говорити лише на суді. Але ніякого суду ніколи не було, крім голої ухвали ОСО про моє ув'язнення на двадцять п'ять років тюрми. Коли б той дійсний реальний суд був, я сказав би все. А приватно, в особистому лист – говорити неможливо. Ти пишеш: «Люди стукаються у які можна двері. Чи писала куди Люда, чи писав ти?» Моя відповідь: я чую, що нарід стукає, а часом і грюкає, бо море горя й страхіття лиха затопили землю. Сестронько! Ти згадуєш, що наша матуся була великою трудівницею, та що й нас вона виховувала в праці, а не для чогось іншого, що є непотріб'ю та ганьбою життя. Будь певна, моя люба, що я ніколи не зраджував і не зрадив цього матірнього заповіту. А коли мене кликали до зради й ганебних учинків – то мені було не по дорозі з тими людьми» (лист від 2.07.56 р.).

У 1955 – 57 рр. Батько кілька разів писав заяви до Генерального Прокурора ССРСР, до Президії Верховної Ради ССРСР, до ЦК КПСС з вимогою повної реабілітації.

«Коли треба буде – ще раз напишу до Генерального Прокурора ССРСР. На дусі не падаю. Буду стукати й грюкати, але завжди буду вимагати реабілітації, бо нема в чому каятися», – писав він Мамі 3.10.56 року.

«Прошу не дивуватися і не журитися, що доля моя і на цей раз не така вигідна, як іншим, що були в такому становищі, як і я. Не всі дістали однаково оцінку. Мені приділили більшу ціну й тримають її. Нема ради. Проте буду змагатися» (3.05.57р. – дружині).

«Закінчити своє життя тут я би не хтів» (14.05.54 р. – Валі). «Уночі горить світло, і воно гнітить мене навіть через зав'язані очі. Звичайно, людина зникає до всього, проте коли глянеш крізь верхні прозорі шибки і уздриш голубів, що літають, і все це крізь ґрати...». (3.06.57 р. – дружині).

«Те, що тут, це неприємний сон або духове стремління до майбутнього, справжнього життя, якщо Бог захоче дарувати мені

можливість зітхнути і дихати вільним українським повітрям, бути зігрітим лагідним українським сонцем і бачити відкриті вільні наші степи, поля, ліси і гори. З цим пройшло моє життя і з цим всим одійду у безповоротне плавання» (2.11.55 р. – Валі).

«Частенько констатую сам до себе, що психологічно я вже призвичаївся думати про кінець свого життя. Думка про те, що нитка життя може швидко урватися, не лякає мене. Турбує мене лише те, що я назавше маю залишити свою родину без допомоги.

З подякою приймаю твою пораду знаходити заспокоєння в образі Наталочки. Тішу себе також надією, що вона понесе в життя ідеали свого батька». Так писав Батько своїй сестрі Галі у червні 1957 року. А за рік, вітаючи її з днем народження, висловлював сестрі свої надії: «Ці побажання посилаю тобі від серця і від мозку загнаної в тенета людини, котра намагалася йти до кращого і твердо вірить в можливість його прирештя. Обставини – тяжкі, зла наоколо – надміру. Проте незламно вірю, що правда переборе, хоч і з великими зусиллями» (18.06.58 р. – Галі).

У листах до мене Батько наполегливо наголошував: «Моє велике бажання, щоб любов до своєї рідної мови у тебе міцніла та щоб бажання декого про «посилене» наближення нашої мови до тої іншої не торкнулося тебе» (3.12.55 р.). «Вороги українського люду робили все, щоб калічити культурну його верству, щоб позбавити нашу націю рідної інтелігенції» (2.11.55 р.). «Кінчати школу треба лише українську. Уважаю за конче і надалі, щоб вища школа була також з українською викладовою мовою, щоб у житті ти була природною, органічною часткою української народної інтелігенції» (3.05.57 р.).

Третього серпня 1957 року Батько пережив дуже тяжкий напад хвороби. Його вже винесли до моргу. Але, як Він написав Мамі пізніше, у вересні: «З ласки великого Бога цей третій приступ залишив мене живим... Прошу пробачити мені листа з 12.VIII. Викликано його станом здоров'я та психологічними обставинами. Одійти в небуття, не сказавши останньої, ясної ще, думки – прикро про це подумати. Тому, коли ще була сила фізична і свідомість розумова – я зробив те, що зробив. Може колись станеться так, що, позбувшись свідомості – несподіваючись того, вже більше до неї не повернуся».

«Кохана, любя Донечко! Найдорожча Наталочко! Моє останнє і повсякчасне бажання тобі бути завжди здоровою, розважною і розумною. Навчись завжди працювати для загального добра. Люби свій рідний край, люби Україну і в житті міцно тримайся заповітів Великого Кобзаря! Завжди пам'ятай про Маму, про її здоровля та добробут. З останнім віддихом буду згадувати про тебе. Не з своєї вини не зміг допомогти тобі дійти до ліпших умов життя, коли б ти

змогла провадити широку працю. Бажаю тобі просторого й широкого життєвого шляху. Цілую щирим батьківським цілунком.

Твій увесь Татусь». 12.VIII. 57.

Здоров'я і надії на звільнення все дедали меншали. «Про здійснення надій поважно не міркую, бо знаю гаразд, що заподіяли лихо розраховано і всупереч нормальній людській логіці» (3.11.1957 р. – Галі).

«Прикро, що не доведеться побачити ні тебе, ні Саші (вдова брата Олександра. – Н.О.) і нікого другого з рідні, бо доведеться загинути в цих, а чи в інших таких саме мурах» (1.01.60 р. – Галі).

Батькові тяжкі мури були осяяні зустрічю з донькою Валею на початку квітня 1960 року. «Кохана Валюсю! Люба Донечко! Незмірна дяка тобі за цей героїчний вчинок. Подорож твоя – величезна дія – про яку не смів навіть мріяти в своєму тяжкому мурі». «Безмірно втішений з твого приїзду сюди. Що я мав надзвичайне щастя після 17 літ розлуки побачити тебе і мати величезну втіху з того бачення». «Твій приїзд сюди – для мене є надзвичайною подією. Я невимовно радий, що побачив тебе, мою кохану і рідну. Що відчув биття рідного, безмірно дорогого серця. Твої відвідини сюди це радісний сон на тлі останнього жахливого шіснадцятиріччя».

Це була остання радість в Його житті. 16 травня 1960 року закінчилось земне буття Кирила Осьмака, мого Батька.

Поховали його у Владимирі, на Князь-Владимирському цвинтарі, що межує з тюрмою. «Могила міститься зовсім близько до тюремної огорожі, біля її середньої сторожової вежі, під великим деревом, і те дерево, нібито в'яз. Добре огорожена, і огорожа пофарбована в блакитний колір, на хресті прикріплений номер «5753», вибитий на залізі», – написав співкамерник, друг по недолі Шалва Несторович Берішвілі. Він і закрити очі своєму другові-співкамерникові Кирилові Осьмаку.

Здавалося мені, що таємниця Батькової «вини» назавжди похована разом з Ним.

Напевно, при побаченні з Валею Батько дещо розповів їй про причину свого ув'язнення, але вона, як і Мама, вирішили не обтяжувати мою душу цими знаннями, щоб не наражати на небезпеку. Як писав колись Батько: «Без ґрат неволять з таким же успіхом» (2.02.59 р.).

Передчасно, не доживши до 45 років, у березні 1964 року пішла із життя Валя, залишивши безутішним свого чоловіка Олександра Сократовича Томіна та 13-річну доньку Наталочку. Для мене смерть Валі стала величезною втратою, я дуже її любила. Батькова сестра Галя покинула цей світ у серпні 1977 року у м. Рибінську (Росія).

Листи мого Батька до Валі та сестри Галі долучилися до тих, що були в нас і разом з нами переїхали із Підбужа до Переяслава-Хмельницького 1958 року, коли я закінчила середню школу, а пізніше

– з Переяслава-Хмельницького до Броварів, біля Києва. Можливістю переїхати з Карпат ближче до Києва ми завдячуємо Валиному чоловікові – Олександрові Томіну.

До шухляди, в якій лежали листи, я не заглядала. Це була така болюча сторінка життя, що її тяжко було чіпати.

У жовтні 1986 року не стало Мама, яка до останньої своєї свідомої хвилини життя боялася, щоб Батькова «тінь» не пошкодила мені.

Минуло ще кілька років, я вийняла з шухляди Батькові листи й почала перечитувати. Було тяжко, сльози душили й застиляли очі, але я вчитувалася, розбираючи кожен рядочок, і тільки тепер до мене прийшло розуміння того, якого я була позбавлена Батька, а Україна – сина. Але листи так і не дали мені відповіді, які ж Батькові дії оцінили 25-річним ув'язненням? За що Йому *«приділили більшу ціну»*. І тільки тоді, коли Україна виборолала свою Незалежність, я змогла дізнатися, ким був мій Батько і що він зробив для України.

Вперше я прочитала, що Кирило Осьмак був Президентом УГВР, коли мені випадково потрапив до рук 8-ий том «Літопису УПА» «Українська Головна Визвольна Рада». Сталося це в червні 1992 року. Пізніше в журналі «Сучасність» у ч.1 за 1993 р. я натрапила на статтю Мирослава Прокопа «Київ 1942». З неї я довідалася, що Кирило Осьмак у 1942 – 1943 рр. співпрацював з українським протинімецьким підпіллям у Києві. Дізналася про невідомі мені сторінки його життя.

1994 року, в рік святкування в Україні 50-річчя створення УГВР, коли вперше голосно прозвучало ім'я Кирила Осьмака – Президента УГВР, я почала розшукувати документи, які стосувалися Батька. Найперше – ми з чоловіком Степаном Тимофійовичем Громадським у вересні того ж року поїхали до м. Володимир (Росія), щоб знайти Батькову могилу. Місце, де батько похований, відшукали завдяки опису Шалви Несторовича Беришвілі та фотографії, вміло зробленої 1960 року невідомим для мене фотографом. Несподівано ми дізналися, що в архіві ФСБ Володимирської області зберігається «Особиста справа заарештованого Осьмака К. І.» і є можливість з нею ознайомитися. Відчуття, яке охопило мене, коли я побачила дві теки з документами, було таке, ніби я зараз зазирну у відкриту могилу. Переді мною постали німі свідки минулого: Постанова про арешт (на бланку РСФСР?!), заява про голодування, анкета, протоколи обшуку й талони викликів на допити. Один, два, десять, сто! Скільки їх? Виявилось – 218! Багатогадинні! Цілодобові!

Мимоволі в пам'яті випливали Батькові слова, писані ним у першому листі до мене: *«У найстрашніші хвилини я все бачив маму і на руках у неї – тебе»*. Скільки ж їх було отих найстрашніших хвилин, годин і днів? Що довелося Батькові пережити? Про це знає тільки Бог, та ще ті, кому випав такий самий страдницький шлях.

Заарештували Кирила Осьмака в селі Дорожів Дублянського району Дрогобицької (нині Львівської) області під час облави («чекістко-війскової операції») 12 вересня 1944 року. Про обставини арешту сам Батько давав такі свідчення: *«У вересні 1944 року годині о 8 ранку я вийшов з хати, в якій мешкав, почув, що в селі йде облава. Про це з хати до хати передавали жінки. І мене про це сповістила якась жінка. Дійсно, я побачив червоноармійців, які йшли вулицю. Тоді я взяв граблі й почав прибирати сміття навколо хати, роблячи вигляд, що я є господарем цієї хати, щоб червоноармійці мене не затримали. Побачивши мене, червоноармійці підійшли, забрали мене і доправили до приміщення сільської ради»* (Протокол допиту 5.11.1946 – 10⁰⁰ – 15²⁰). При арешті в мого Батька була довідка від сільської управи, датована початком липня 1944 року (тобто періодом німецької окупації) на ім'я Івана Пилиповича Ковалю, народженого 1888 року в м. Скалат Тернопільської області. У протоколі про затримання написано, що Коваль Іван Пилипович «підозрюється в належності до контрреволюційної націоналістичної організації ОУН. ... ув'язнити в тюрму на 48 годин для з'ясування особи». Ці «48 годин» розтяглися на 16 років 8 місяців і 3 дні. До останньої хвилини його життя.

На допитах у Дрогобичі Батько відповідав, що народився в м. Скалаті Тернопільської обл., вчився в Тернопільській українській гімназії, мешкав у Тернополі на вул. Словацького, 10, працював у системі «Маслосоюзу», а його родичі мешкали в м. Скалаті на вулиці Міцкевича, 3. Мав дружину Марію, доньку Валю та сина Олега, який помер 1936 року. Втікаючи від фронту, який наближався, виїхав з родиною з Тернополя. У селі Пісочному німці його мобілізували для перевезення військових вантажів. Родина залишилася у с. Пісочному, а сам він кілька днів перевозив вантажі. Якось вночі спробував втекти. Німецький вартовий по ньому стріляв і поранив у лопатку лівої руки ззаду навиліт кулею з гвинтівки, але він все ж утік. Випадково 8 серпня потрапив до села Дорожів, де був ще в липні 1944 року, перевозячи вантажі, і волосний голова дав йому тоді довідку, як посвідчення особи, бо всі особисті документи залишилися разом з речами в с. Пісочному.

Цієї легенди Батько тримався протягом трьох років сидіння під слідством у Дрогобицьких Бригідках. Для перевірки його свідчень слідчі переслухали більш ніж два десятки осіб, мешканців Тернополя, Скалата, Гримайлова, Підгаєць, Пісочного; працівників Тернопільського «Маслосоюзу», мешканців вул. Міцкевича у Скалаті. Ніхто з них не підтвердив свідчень «Ковалю». Зокрема з'ясувалося, що вул. Міцкевича то єврейський квартал і українська родина там не могла мешкати. Про це сказав Давид Длугач, який до війни з родиною мешкав на вул. Міцкевича (ПД 27.07.1945 р.). Длугач врятувався від

знищення німцями, бо, як він сам сказав, під час окупації переховувався в м. Скалат у хаті українця Бучка. Але Батько не відступав від своїх показань.

На допитах Батько говорив, що вважає себе підданим Польщі. І так це обґрунтовував: *«До 1939 року західні області України входили до Польської держави. Коли ж ці області були приєднані до Радянської України то, до окупації їх німцями в 1941 р., це приєднання не було затверджене конференцією всіх країн. Тому я себе вважаю польським підданим»* (ПД 15.09.1944, 22⁰⁵ – 2¹⁰). А можливо він знав, що “з початком війни, в результаті підписання спільної заяви між еміграційним польським урядом у Лондоні й урядом СРСР про втрату юридичної сили німецько-радянських договорів 1939р., українці в очах Польщі, СРСР і світу знову ставали громадянами Польщі”.³

27 липня 1945 року мешканець м. Скалата Гануля Петро Андрійович на допиті заявив, що на фотографії, яку йому показують, він впізнає коменданта польської поліції м. Скалат, з 1935 року до 1939 року, а куди він подівся перед приходом радянської влади у 1939 році, він не знає. Коваль не є уродженцем м. Скалата, поляк, високого зросту, має дружину, доньку й сина.

Децук Онуфрій Петрович, також мешканець Скалата того ж дня на допиті доповнив свідчення: Коваль, комендант польської поліції, є уродженцем м. Гримайлів Тернопільської області, розмовляв польською мовою. Ще один мешканець Скалата поляк Пінковський Йосип Антонович впізнав на фотографії Ковалю, який працював комендантом польської поліції з 1936 до 1938 року і додав, що коли він ремонтував Ковалеві чоботи, то той ніколи не платив за роботу, а якщо довелось випивати з ним у ресторани «Турик».

29 липня слідчий допитав Лантвицьку Олену Михайлівну, хатню робітницю Ковалю, яка сказала, що чула від людей, що Ковалю як польського поліціанта у 1939 р. вивезли в Росію. “На показаній мені фотографії я впізнаю Ковалю Івана Пилиповича, того Ковалю, який під час польської влади працював комендантом польської поліції при м. Скалат, того, у якого я працювала хатньою робітницею, коли він жив на вул. Новий Світ м. Скалат”.

Були переслухані також мешканці містечка Гримайлів Тернопільської області. 28 липня 1945 р. Йосип Степанович Гонтік сказав на допиті: «За Польщі працював в місті Гримайлів комендантом польської поліції протягом восьми років з 1928 до 1936 року. В 1936 році переїхав до м. Скалат. Від мешканця Гримайлова Користейна Леона Шамовича я чув, що з приходом Радянської влади у 1939 році Коваль був вивезений до Росії. Так, я стверджую, що зображена на фотографії особа є Ковалем Іваном Пилиповичем».

³ Русначенко А. Народ збурений. – 2002. – С.19.

Батько заперечував ці й інші свідчення, показані йому на черговому допиті: *«Я ще раз заявляю, що на раніше даних мною свідченнях я наполягаю. Додати щось до своїх свідчень нічого не можу»*, але 9 серпня 1945 року, через 13 місяців після арешту, слідчі УНКГБ лейтенант ГБ Жаворонков і Тertiшник на підставі цих свідчень склали «Звинувачувальний висновок»: *«... встановлено, що з 1928 до 1936 року Коваль служив комендантом польської поліції в містечку Гримайлів Тернопільської обл., і з 1936 року до 1939 року був комендантом польської поліції в м. Скалат тієї ж області, пішов з відступаючими поляками і місце його перебування до 1944 року слідством не встановлено. В 1944 році ... перейшов до УПА, в складі якої пішов у лісові масиви Карпатських гір з метою організації боротьби з Радянською владою за створення «Самостійної України». При поверненні з Карпат у тил Червоної Армії через лінію фронту зіткнувся в складі групи бандитів УПА з частинами Червоної Армії.*

... одержавши поранення кулею у лопатку лівої руки, втік до села Дорожів Дублянського р-ну Дрогобицької області, де проживав на нелегальному становищі і був затриманий під час проведення операції на початку вересня 1944 року. Винним себе Коваль не визнав, але достатньо викривається у злочинній діяльності матеріалами справи, свідченнями свідків, довідками із Гримайлівського РО НКГБ і Скалатської міськради.

На підставі викладеного звинувачується Коваль І.П. ... в тому, що з 1928 до 1939 р. служив комендантом польської поліції,... був одним з керівників ОУН крайового проводу і проводив діяльність, спрямовану проти радянської влади з метою відновлення «самостійного українського буржуазного государства», тобто у злочині, передбаченому ст.ст. 54-1-«а» та 54-11 КК УРСР.

...справу по обвинуваченню Ковалю Івана Пилиповича направити на розгляд «Особливої наради» при НКВД ССРСР з клопотанням про ув'язнення звинуваченого Коваль І.П. в ИТЛ терміном на 10 років і позбавленням прав на 5 років без конфіскації майна, з огляду на його відсутність».

У НКГБ УРСР слідчий лейтенант Олімпов погодився з цим «Звинувачувальним висновком» і в своєму «Висновку» додав: *«Враховуючи, що в злочинній діяльності Коваль викривається агентурними матеріалами, які в судовому порядку не можуть бути використані – постановляю: слідчу справу ... відправити на розгляд Особого совещання при НКВД ССРСР».*

Розглянувши ці «Звинувачувальні висновки», військовий прокурор військ МВД ССРСР підполковник юстиції Фролов 31 серпня 1946 року складає «Постанову». Він зазначає, що Коваль винним себе не визнав, компрометуючих даних на нього, як коменданта польської поліції у справі немає, а про належність Ковалю до націоналістичної організації УПА свідків не допитували,

Необхідно:

1. Для з'ясування особи звинуваченого провести «очные ставки» із свідками, що знали його по роботі у польській поліції.

2. Задокументувати практичну злочинну діяльність звинуваченого на території СРСР як в період окупації, так і після вигнання німецьких загарбників.

3. Встановити, за яких обставин і коли Коваль прибув до с. Дорожів та чи був він поранений. Для з'ясування цих обставин допитати мешканців Дорожева, у яких мешкав Коваль, зокрема допитати гр. Огарь.

4. Враховуючи, що Коваль заперечує свою діяльність у польській поліції і стверджує, що з 1925 до 1944 р. працював у м. Тернополі на посаді рахівника, свідчення його в цій частині необхідно перевірити. Допитом нових свідків та пред'явленням їм фотографії Ковалю для «опознання» особи встановити, працював Коваль в системі «Масло-союзу» в м. Тернопіль, чи ні.

5. Оскільки є серйозні підстави для підозрівання Ковалю у шпигунській діяльності, необхідно слідство провадити по викриттю шпигунської діяльності звинуваченого, а також його зв'язки з іншими особами в цій діяльності.

Постановляю: Справу по звинуваченню Ковалю Ів.П. по ст. 54-1а та 54-11 КК УРСР повернути начальникові УМГБ ДО через І спецвідділ МВД СРСР на досліджування з наступним спрямуванням справи до суду.

Відновлення слідства. м. Дрогобич, жовтень 1946 р.

У середині жовтня 1946 року слідство в Дрогобицькому МВД над Батьком відновилося з Жмильовим, новим слідчим.

31 жовтня 1946 р. свідчив на допиті Грицай Гаврило Миколайович, мешканець Дорожева: «З 1939 до 1942 року я був у Червоній Армії. В серпні 1942 року у Ворошиловградській (*тепер Луганській*. – Н. О.) області я потрапив у німецький полон і був у таборі військовополонених. Втік з табору і прийшов до с. Дорожів. В ОУН вступив навесні 1943 року, виконував обов'язки зв'язкового окружного проводу ОУН, псевдо «Береза».

– Кого Ви знаєте з провідників?

– «Перебийніс»⁴, «Дзвінчук»⁵, «Різун»⁶, «Рубань»⁷, «Шпак»⁸, «Чорний»⁹.

⁴ «Перебийніс» (Грицай Дмитро) – Шеф ГВШ 1943 – 45 рр.

⁵ «Дзвінчук» (Белейович Іван) – к-р ВО 5 (Дрогобиччина) 1944 – 45 рр.

⁶ «Різун» (Андрусак Василь) – КВ (Станиславівщина) ВО 4 1945 – 46 рр.

⁷ «Рубань» (Фарило Михайло) – обласний Провідник ОУН по пропаганді.

⁸ «Шпак» (Благий Зіновій) – Пров. Львівського окружного Проводу ОУН.

⁹ «Чорний» – обласний Провідник ОУН.

Крім цього, знав одного Провідника із Центрального Проводу ОУН, псевдо не знаю, він у вересні 1944 року в с. Дорожів Дублянського району був заарештований органами МГБ.

– Коли і за яких обставин Ви з ним зустрілися?

– У липні 1944 року всі провідники, зокрема «Перебийніс», «Дзвінчук», «Рубань», «Різун», «Чорний» та «Шпак» із своїми боївками прибули в с. Недільна Стрілківського району. Був там і я. Якось Чорний викликав мене і сказав, щоб я знайшов в селі найкращу хату для Друга Провідника. Цей чоловік стояв тут же, немолодих літ, сивий. Ми познайомилися, пішли по селу і через кілька хвилин знайшли для нього хату. Потім цей чоловік пішов до села Лужок-Горішний, де стояла автомашина, в якій були його речі та родина – жінка і донька 4 – 5 років.

Прожив цей Провідник у тій хаті коло 3-х тижнів, потім родину перевіз до села Тур'є-Горішне, а сам пішов з Провідниками. Родина залишилася в с. Тур'є-Горішне біля великого лісу. Коли він із своєю родиною мешкав у Недільній, то я для нього носив продукти харчування до тої хати, в якій він мешкав. Коли частини Червоної Армії стали наближатися до Стрілківського району, то всі провідники, а також військо УПА «Різуна», приблизно 700 осіб, пішло в напрямі Турківського району й розташувалося між селами Ісаї та Ясінка-Масьова. Від провідників я чув, що цей чоловік Центральним Проводом ОУН був призначений Президентом в майбутньому уряді Української Самостійної Держави».

16 грудня 1946 року в Дрогобичі давала свідчення на допиті 23-річна дівчина, учасниці підпілля, в'язень Дрогобицької тюрми: « В ОУН я вступила 1943 року, працювала в Крайовому Проводі ОУН друкаркою, псевдо «Віра»¹⁰, в квітні 1944 року перейшла в підпілля ОУН.

Членами Крайового проводу, як я вважаю, були «Дорож»¹¹, «Перебийніс», «Шелест»¹², «Зубенко»¹³, «Шугай»¹⁴, «Київський»¹⁵, «Артем»¹⁶, «Вировий»¹⁷ та «Карпович»¹⁸.

– Чи були Ви коли-небудь в с. Дорожів?

– Так, була тільки один раз.

– Перебуваючи в підпіллі ОУН, я була безпосередньо при Крайовому Проводі ОУН, який 1944 року містився в с. Юшківці Ново-Стрілищанського району. Частина членів Крайового Проводу перебувала в с. Недільна.

¹⁰ «Віра» (Огоновська Марія) – друкарка Львівського КП ОУН.

¹¹ «Дорож» – правильно «Дорош» Дужий Петро) член край. Пров. ОУН.

¹² «Шелест» (Сидір Василь) – к-р УПА-Захід.

¹³ «Зубенко» – член крайового Проводу ОУН.

¹⁴ «Шугай» – (Позичанюк Йосип) член крайового Проводу ОУН.

¹⁵ «Київський» (Бусел Яків) – нач. пвх. вд. ГК УПА.

¹⁶ «Артем» (Чижевський Василь) – ком. штабу УНС.

¹⁷ «Вировий» (Дужий Микола) – секретар Президії УГВР 1944 – 45 рр.

¹⁸ «Карпович» (Медвідь Михайло) – шеф КВШ УПА-Північ 1944 рр.

Якось «Перебийніс» викликав мене і дав завдання: піти в с. Дорожів, знайти там одного з провідників і разом з ним вернутися в с. Юшківці. Після того, як я на це погодилася, «Перебийніс» описав мені його прикмети: цей провідник високого зросту, сивий, сам він походить із Східної України, має 55-57 років, псевдо «Псельський», для конспірації має ходити в полотняних штанях. «Перебийніс» порадив, щоб до села Літиня Медичівського району я пішла від села до села за допомогою зв'язкових. В с. Літиня я маю зв'язатися із станичним цього села, який знає, де перебуває «Псельський». Станичний, якого я знайшла і повідомила, що за завданням «Перебийноса» прийшла за провідником «Псельським» і описала його прикмети, сказав мені, що цього провідника в Літині немає, він перебуває в Дорожеві. На другий день вранці станичний дав мені дівчину-зв'язкову і розповів, як нам краще знайти хату, в якій переховувався «Псельський». У Дорожів ми прийшли 2 жовтня 1944 року, знайшли потрібну хату, але «Псельського» там уже не було, бо він був заарештований. Разом з ним був заарештований і господар тої хати, про що нам розповіла його жінка. Жінка господаря хати стала з нами відверто говорити, коли обмінялася гаслом з дівчиною-зв'язковою. Гасло було: «Чи є у вас на продаж горіхи? Ні, тільки сливи». Господиня розповіла про обставини арешту. Коли відбувалась облава, то Провідник для маскуванню взяв двох коней і почав пасти їх на лузі чи в саду. Коли до нього підійшли червоноармійці і спитали документи, то якийсь місцевий мешканець сказав, що цей чоловік не є з Дорожева. Поговоривши кілька хвилин з господинею, я разом з дівчиною-зв'язковою вернулася в Літиню, а звідти попрямувала до Юшковець, куди я прийшла на другий день, як вийшла з Літині. Прибувши до Крайового проводу, я доповіла «Перебийносу» про те, що «Псельського» заарештували і про обставини арешту. «Перебийніс», «Дорож» та інші дуже шкодували, що «Псельський» заарештований і почали говорити про те, що необхідно його викупити за золото та гроші, казали, що цей чоловік для них дуже дорогий. Чи робилися такі спроби, я не знаю».

Запитання до Батька на допитах:

- Коли Ви були в с. Недільна Стрільківського району?
- А в с. Тур'є, Стрільківського району?
- Перебуваючи в с. Недільна, з якими провідниками Ви зустрічалися, де Ви брали продукти?
- Хто такий “Чорний”, “Рубань”?
- Хто такий “Павленко”¹⁹, “Вировий”?
- Який похорон Ви влаштували?
- Коли Ви були в селах Ісаї та Ясінка-Масьова?
- Яку посаду Ви займали в ОУН?

¹⁹ “Павленко” (Волошин Ростислав) – член Бюро Проводу ОУН, співорганізатор УПА, ком-т заплілля УПА на ПЗУЗ у 1942/43 рр., ген. секр. ГСВС УГВР.

– Який Ваш псевдонім?

Батькові відповіді були: в цих селах я ніколи не був; людей цих не знаю, ніякого похорону я не влаштував; до ОУН не належу, а що таке ОУН – дізнався тільки в тюрмі.

Слідство продовжується, допити тривають.

Василь Грица, в'язень внутрішньої тюрми МГБ УССР в Києві, співкамерник Ковалья по Дрогобицькій тюрмі свідчить: «З Ковалем Іваном Филиповичем ми були в одній камері з листопада 1946 до січня 1947 року. Під час неодноразових розмов зі мною Коваль казав, що слідчі про нього багато знають, але він усе заперечує й буде заперечувати. Він сказав, що навіть, як йому покажуть рідну жінку, то він теж її не визнає. Від когось із заарештованих Коваль дізнався, що органами влади заарештований Фарило – «Рубан», який дає свідчення проти нього. Він обурювався «Рубанем» і заявляв, що дав присягу на вірність ОУН, є членом Проводу й про себе ніяких свідчень давати не буде, хоч би йому загрожувала смерть, або які завгодно тортури. Коваль розповідав, що його дружину й доньку Провід ОУН взяв під свою опіку і вони, швидше за все, виїхали за кордон. Коваль дуже освічений, прекрасно знає історію й економічну географію України і всього ССРСР, добре орієнтується в розташуванні вулиць і станцій метрополітену Москви, знає багатьох українських, російських і західноєвропейських письменників, композиторів, знає, що вони написали, і все це добре збереглося в його пам'яті. Якщо хтось із співкамерників сперечався з ним з цих питань – Коваль завжди мав рацію.

Якось Коваль сказав, що його батько в старі часи їздив до Одеси по сіль. Це навело мене на думку, що він може бути із Східної України, хоч він добре говорить галицькою говіркою. За своїм характером Коваль дуже хитрий і обережний чоловік» (ПД 22.04.1947 р.).

Володимир Юліянович Федосевич, священник: «...перебуваючи з ним в одній камері коло трьох місяців я з його вимови визначив, що це українець із східних областей України. ... ми, заарештовані, вважали його науковою людиною. З його зовнішнього вигляду, рухів та поведінки мені здається, що він належить до священнослужителів православної церкви» (ПД 15.05.1947 р.).

Андрій Балончкін, росіянин, в'язень внутрішньої тюрми в Дрогобичі : «Перебуваючи з Ковалем в камері разом, я неодноразово чув, як Коваль говорив заарештованим: «Російська держава не має своєї історії, ця держава злочинна, демократія фальшива й існує тільки на папері. Зараз Радянський Союз оточений військами іноземних країн, зокрема американськими та англійськими, і якщо ці війська добре вдарять, то ССРСР розпадеться й більше існувати не буде. Коли нам доводилося говорити про націоналістичну діяльність в Західній Україні, то Коваль завжди говорив, що *«Степан Бандера – вождь українського народу, це український революціонер, який звільнить*

український народ від гноблення, неволі, російського рабства і більшовизму. Бандерівці – це не бандити, як це вважають росіяни, це українські партизани, які хочуть звільнити українські землі» (ПД 03.04.1947 р.).

Іван Данилко, також в'язень Дрогобицької тюрми: «Ковалю я не знав, однак, перебуваючи в камері № 11 Дрогобицької тюрми чув, що Коваль і до цього часу на слідстві про себе і свою діяльність нічого не говорить в результаті чого слідчі органи не знають, що з ним робити» (25.04.1947 р.).

Київ, Лук'янівська тюрма 12 січня 1947 року.

12 січня 1947 року Батька привезли до Київської Лук'янівської тюрми. Слідство продовжилося з новою силою.

У своєму зверненні до Президії Верховної Ради СРСР Галина Дидик, зв'язкова Романа Шухевича, пише, як її мордували на слідстві: «Якби й хотіла, ніколи не могла б забути тих, хто мене катував, втрачаючи при цьому людську подобу, – слідчих МГБ Гузеєва, Солопа, Пивоварця, Клименка, Лениченка».

Оцей Гузеєв і був основним на київському відтинку слідства. 134! рази викликав Гузеєв Батька на допити! Щоденні, багатогодинні, нічні.

Батько і в Києві тримався тієї легенди, якої тримався у Дрогобичі.

«Я стверджував, стверджую й буду стверджувати, що даю про себе правдиві біографічні дані», – відповідав він слідчим.

24 квітня 1947 року в Києві знову дає свідчення підпільник «Береза» – Грицай Гаврило Миколайович, якого раніше допитували в Дрогобичі: «Приблизно в липні 1944 року всі провідники, зокрема «Перебийніс», «Дзвінчук», «Рубань», «Різун», «Чорний», він же «Береза», та «Шпак» зі своїми боївками прибули в с. Недільна Стрілківського району Дрогобицької області. Стояли тут коло трьох тижнів. Тут же знаходився і Крайовий провід ОУН. Якось я побачив, що в село на возі приїхав старший чоловік. Він приїхав із своєю жінкою та донькою років 4-х, і привіз з собою ліжко й багато своїх особистих речей. Від «Чорного» я одержав завдання знайти для нього в селі гарне помешкання та допомогти влаштуватися у нього. Я швидко знайшов помешкання і допоміг поселитися. За допомогу він почастивав мене горілкою. Після цього я мав іти із завданням у Лужок-Горішний, про що я казав цьому чоловікові. Він сказав, що йому також треба йти в напрямку до Бусовиська (1,5 км від Недільної) і попросив його провести. У селі Лужок-Горішний ми попрощалися. Вернувшись до с. Недільної, я кілька разів зустрів цього чоловіка разом з «Перебийносом», «Дзвінчуком» та іншими. Від племінника «Перебийноса» Грицяя Степана я дізнався, що це один із керівників ОУН, що він суди

приїхав зі Сколівського району. Як родич «Перебийноса» я кілька разів заходив в штаб і бачив, що «Перебийніс» разом з цим Зверхником сиділи за столом, вивчали карти й розмовляли. Спостерігаючи за його поведінкою, я бачив, що всі провідники уважно його слухали й погоджувалися з ним. З цього я зробив висновок, що «Перебийніс» також підпорядковується йому.

При наближенні частин Червоної Армії до с. Недільна Штаб [ГВШ УПА] відступив у напрямку міста Турка. Разом із Штабом рухалося коло 6 сотень [вояків УПА] на чолі з «Різуном». На мосту через ріку Стрий в с. Ясінка німці вбили члена обласного Проводу ОУН. Ховали ми цього Провідника з почесними в лісі коло с. Ясінка. Цей старший Зверхник виступив з промовою над гробом, а після похорону він сказав мені, що ОУН в особі вбитого втратила великого чоловіка. Біля с. Ясінка сотні «Різуна» розбили німецький гарнізон і взяли в полон командира цього гарнізону в чині майора, або капітана. Поранених німців поклали на вози і відправили до тилу. У лісі між селами Велика та Мала Ясінка «Перебийніс», «Різун», «Дзвінчук» і цей старший член ОУН розмовляли з німецьким офіцером і домовилися з ним, щоб німці не виступали проти ОУН-УПА. Зверхник ОУН при мені написав і вручив німецькому офіцерові листа з цього приводу, щоб він вручив його своїм командирам, і відпустив цього офіцера.

В с. Ясінка я одержав наказ вернутися в Недільну. По дорозі до Недільної я зустрів частини Червоної Армії. Через деякий час я прийшов до свого села Дорожів, зустрів Степана Грицай і від нього дізнався, що старший чоловік, Зверхник ОУН, перебуває в с. Дорожів, в хаті Летнянчина (імені не знаю). Степан розповів, що він, разом з цим чоловіком при переході лінії фронту потрапив під обстріл червоноармійців, але їм пощастило втекти, хоча старший чоловік і був поранений. Через кілька днів Степан Грицай передав мені прохання цього чоловіка прийти до нього. Коли я прийшов, то побачив там «Рубаня» і цього старшого чоловіка. Він був дуже блідий, бо втратив багато крові. Він спитав мене, чи я не знаю, де його жінка й донька. Сказав, що відвіз їх до с. Тур'є-Горішне Стрілківського району. Я про них нічого не знав, і тоді він попросив піти в це село і дізнатись про його родину. Я дійсно ходив туди, але ніяких відомостей про його родину не одержав, про що й доповів йому. Пізніше я дізнався, що цього старшого чоловіка заарештувало МГБ. Про це розповіла моя мама, сказавши, що заарештували якогось незнайомого старшого чоловіка, пораненого в плече.

В кінці 1944 року я мав зустріч з «Рубанем» та Самбірським окружним провідником «Бурсою» в селі Дорожів-Долішний. Тоді «Рубан» давав мені та іншим учасникам підпілля завдання за всяку ціну звільнити цього старшого чоловіка з тюрми. Він обіцяв за це 20 000 або навіть 40 000 рублів».

У той же день, 24 квітня, слідчі зробили очну ставку між цим заарештованим підпільником «Березою» та «Ковалем». Батько сказав, що цього чоловіка він ніколи не бачив і ніяких стосунків з ним не мав.

«Береза» доповнив свої свідчення: «Чоловік, що сидить переді мною, організував похорони невідомого мені провідника, вбитого німцями в селі Ясінка Турківського району і виступав з промовою на похороні. У своїй промові він закликав присутніх до активної боротьби за Самостійну Україну, зазначаючи, що в Західну Україну прийшла Червона Армія – головний ворог ОУН. Востаннє я бачив цього чоловіка в с. Дорожів, де він, поранений, переховувався в хаті Летнянчина».

Відповідь Батька була: «Цього чоловіка я зовсім не знаю, в названих ним селах ніколи не був й ніяких керівників ОУН не знаю».

Ще одного свідка привезли із Сибіру. Це був Фарило-«Рубан» – референт пропаганди Дрогобицького обласного проводу ОУН. Він вже відбував свої 20 років каторжних робіт у Томському концтаборі, які розпочалися для нього в січні 1945 року.

У «Особистій справі заарештованого Кирила Осьмака» зберігся документ від вересня 1947 року – розпорядження слідчого Гузеєва забрати одні окуляри в «заарештованого Фарила і видати для користування заарештованому Ковалю».

30 липня 1947 року Фарило відповідав на допиті: «На фотографії я впізнаю члена Крайового Проводу ОУН Галичини «Псельського» або «Псела» (точно назвати його псевдо за давністю літ не можу). Перша зустріч з «Псельським» у мене відбулась у липні або на початку серпня 1944 року в с. Недільна. Йдучи вулицею села разом з «Чорним», я побачив на подвір'ї одної хати члена Крайового Проводу ОУН Гриця – «Перебийноса» і «Псельського», якого тоді не знав. Наступну зустріч з «Псельським» я мав в с. Дорожів, звідки походить «Перебийніс». Було це в серпні 1944 року, коли село вже було зайняте Червоною Армією. До Дорожева я потрапив тому, що між членами Дрогобицького обласного проводу була домовленість, щоб зустрітися в цьому селі після переходу лінії радянсько-німецького фронту. Скоро після прибуття до Дорожева я зв'язався з «Чорним» і від нього дізнався, що тут переховується поранений член Крайового Проводу ОУН «Псельський». «Чорний» познайомив мене з «Псельським» у його хаті, і з цього часу я почав відвідувати «Псельського», щоб лікувати його рани. Іноді він приходив до моєї хати (де я переховувався). Я до нього звертався «друзе Псельський». «Псельський» казав мені, що був поранений під час переходу фронту осколком. Лінію фронту він переходив разом з «Перебийносом» і тоді ж дець з ним розлучився. Подробиць поранення не розповідав. Коли я робив перев'язки, то бачив, що рана гноїлась. Осколок пройшов у нього від лопатки до шиї, і рана була широка. У Дорожеві я зустрічався з «Псельським» майже два тижні. Він казав мені, що дуже хоче

зустрітися з «Перебийносом», щоб обговорити питання, які його цікавили. Його вимова підтверджувала його власні слова, що він походить із східних областей України. У вересні 1944 року під час облави він був заарештований, а на другий день після його арешту пішов із Дорожева.

Якось «Чорний» сказав мені, що хтось із учасників УПА, уродженець Дорожева, який мешкав в Дрогобичі, має можливість за хабар звільнити з тюрми деяких ОУНівців. «Чорний» доручив мені зустрітися з цим ОУНівцем і дати йому завдання з'ясувати, де перебуває «Псельський» і дізнатися, що буде коштувати його звільнення. Разом з «Псельським» був заарештований господар тої хати, де я переховувався. Через цього чоловіка й мали дізнатись, яким прізвищем назвався «Псельський».

Після таких свідчень слідчий питає «Ковалю»: «На минулих допитах Ви вперто намагались приховати від слідчих органів своє дійсне прізвище, своє становище в ОУН, а також не дали правдивих показань про активну антирадянську націоналістичну діяльність, яку ви вели».

Батькова відповідь: «На минулих допитах я розповів слідчим органам все про себе і свою діяльність. Доповнити ці свідчення я нічим не можу».

Нові свідчення Фарила на допиті 21 серпня 1947 р.: «На попередньому допиті я намагався приховати низку відомих мені фактів з життя й діяльності «Псельського» в ОУН. За дорученням організаційного референта Самбірського окружного проводу ОУН – «Чорного» я протягом півтора тижнів надавав «Псельському» медичну допомогу. В бесідах зі мною «Псельський» розповідав, що походить з Полтавської області, довгий час разом зі своєю матір'ю мешкав в одному з сіл на р. Псел. До Жовтневої революції вчився у Києві, де закінчив сільськогосподарський інститут і одержав фах інженера-агронома. Після закінчення інституту займався науковою діяльністю, мав гарну технічну бібліотеку, яка в нього пропала. Під час революції на Україні служив в одному з міністерств УНР, разом з яким відступив до Житомира. «Псельський» також розповідав, що зазнавав репресій з боку органів радянської влади. Він журився долею дружини й дитини, яких залишив у селі Тур'є Стрілківського району. Де зараз перебувають жінка й дитина «Псельського» і кого він ще має із рідні, я не знаю. Перебуваючи разом в одній камері внутрішньої тюрми, в бесіді про вплив цукру на роботу серця й всього організму, «Псельський» сказав мені, що коли він працював на одному з цукрових заводів, то вживав багато цукру. На якому саме заводі й ким працював – не говорив.

Казав мені, що більше трьох років сидить у тюрмі під прізвищем Коваль Іван Пилипович. Це прізвище вигадане, але яке справжнє – він мені не казав».

На запитання слідчого, яке становище «Псельський» займав в ОУН, відповідь була такою: «Влітку 1944 року я разом з членом Дрогобицького обласного Проводу ОУН – «Марком» переховувався від арешту органами НКВД під час просування лінії фронту. «Марко» мені розповідав, що в липні 1944 року в селі Звір Самбірського району Дрогобицької області в лісі, в хаті лісника відбулася конференція представників усіх українських організацій та партій, на якій була створена УГВР – Українська Головна Визвольна Рада. «Псельський» на цій конференції, як розповідав «Марко», був обраний Головою УГВР».

Ще одне запитання слідчого: «Чому ці дані ви приховали від слідчих органів?»

Відповідь: «Я боявся, що як розповім все, що знаю про «Псельського», то учасники ОУН вб'ють мене як зрадника».

Можна було б припустити, що головне про «Ковалья» слідчі дізналися лише 21 серпня 1947 року від Фарила- «Рубаня». Але його й етапували до Києва з Томського концтабору, бо знали від когось з обласного Проводу, що Фарило – референт пропаганди Дрогобицького обласного проводу, знайомий з Ковалем – «Псельським» і знає, що він – Президент УГВР. Хто ж назвав ім'я Фарила? До речі, в слідчій справі Фарила немає й згадки про УГВР.

В руках у слідства були вже й документи – протоколи Великого Збору УГВР. Кирило Осьмак на Великому Зборі був зашифрований під іменем Марка Горянського й слідчі розшифрували, що це і є Коваль, «Псельський». Але дійсного прізвища вони не знали.

«...20 серпня 1947 року оголошую голодування. В останні два тижні слідство застосовувало до мене багато репресивних заходів (биття, позбавлення сну та ін.), що унеможлиблює моє існування, тому я змушений іти на надзвичайний засіб протесту аж до смерті через голодування, не припиню голодівки, поки не буде задоволено такі мої вимоги:

1. Не застосовувати відносно мене при слідстві биття та позбавлення нормального сну;

2. Прискорити слідство у справі на мене і визначити найближчий термін розгляду справи у суді;

3. Дати мені шпитальне лікування, харчування та відпочинок, щоб направити моє здоров'я, якому слідство завдало страшної шкоди.

Отсю мою заяву у відписі прошу переслати Генеральному прокурору УССР».

«Голодування, що його розпочав 20 серпня, нині – 26 серпня припиняю.

26.VIII.1947.

Іван Коваль».

25 серпня на допиті, який розпочався о 23 годині 40 хвилин, Батько назвав своє справжнє ім'я – Осьмак Кирило Іванович.

Що ж діялося з Батьком і навколо нього між 20 і 26 серпня 1947 року?

За ці шість днів Гузеев викликав «Ковалю» на допити вдень і вночі 13 разів. Допити закінчувались о 5.45 – 6-й годині ранку.

5-го вересня Гузеев написав у одному з документів: «После активных допросов арестованный Коваль 25 августа 1947 года сознался».

«Активными допросами» слідчі називали тортури.

Із «Обзорной справки» з листування, що стосується карної справи по звинуваченню Осьмака Кирила Івановича від 27 – 30 вересня 1955 року

У томі № 38 є рукописна заява співкамерника Ковалю-Осьмака, ув'язненого Липольця:

«... КОВАЛЬ И.П. 11.VIII.47г. вечером приготовился к вызову на допрос, сказал: «... сьогодні мають продовжувати тортури наді мною і “Хапун”, мабуть, где на мою душу”. Но дальше КОВАЛЬ И.П. ставит вопрос руба, чтобы не сожалел я о нем, что он физически пострадал, и не уговаривал дать требуемое сознание правдиво, он говорит: «мені залишилося небагато жити на цьому світі і, як я маю своє життя забрати собі сам, то хай краще «хапуни» візьмуть мою душу і я позбудуся гріха за відбирання свого життя».

«...13.VIII.47г. КОВАЛЬ И.П., вернувшись с вызова, сказал: «...тепер я бачу, що моя доля вирішена в бік мого неіснування». Я спросил: «А это почему же И.Ф.?», КОВАЛЬ ответил: «...мене ще викликали до головного ката. Це був генерал, як мені вдалося дізнатись, зам. міністра, який поставив переді мною питання, що мене днями і ночами будуть бити, і на ношах в камеру носити, а голову мішком зав'яжуть».

14 августа 1947 года, «... Возвращаясь утром с допроса, ФАРИЛО сказал мне, что с ним конец, он побит на-смерть, на допросе не мог держаться так, как хотел. В конце сообщил мне, что он заломался, не выдержал пытки и начал говорить...»

«... 17 августа 47 г., придя утром с допроса и будучи совершенно физически разбитым от бессонных ночей, КОВАЛЬ обратился ко мне с жалобой, что дальше он не в силах выдержать такое «катування», что голова трещит и мозги переворачиваются...»

«...19 августа 1947 года арестованный КОВАЛЬ И.П. рассказал источнику, что в УМГБ Дрогобычской области его мучили в карцере, но он держался твердо выдуманной версии...»

«... 19/8-1947г., вернувшись с допроса, КОВАЛЬ нервничал и стал мне рассказывать, что он дальше не в силах это выдержать: «...Мені не такі нестерпні ці фізичні знущання наді мною, як знущання

над усім... Вони хочуть вивести мене з рівноваги, але це їм не вдасться, хоча я раз не витримав і назвав їх катами, особливо допик мене ГУЗЄЄВ». Сьогодні ГУЗЄЄВ жаловався на него подполковнику, который сказал, что еще повторится то, что было (будут), но они и так не зевают».

«... Вечером 19/8.47 года КОВАЛЬ сказал, что он думает еще вести борьбу. Если не уберется во время вызова на допрос со ступенек, размозжив себе голову, то еще поживёт. Он решил объявить с утра 20/8.1947 г. голодовку и умереть голодной смертью, если не удовлетворят его таких требований: 1. Приостановить репрессивные меры допроса. 2. Передать дело в суд в таком виде, как оно есть – пусть суд разберется. 3. Отправить в тюремную больницу для усиленного питания и полного отдыха для пополнения утраченного физического состояния...»

«... 24/8.1947 г., возвратившись после допроса, КОВАЛЬ утром сказал с отчаянием: «тепер я бачу, що мені гинути. Не поможе, напевно, і голодування» – и объяснил: «... сьогодні я був на прийомі у зам. міністра МГБ, генерала, де думав шукати захисту, а він, навпаки, наказав мене бити. Тепер я бачу, що скаржитись нікому, за винятком прокурора...»

«... 25/8 (сегодня) КОВАЛЯ взяли для «кормежки» и кормили через нос. Придя в камеру, КОВАЛЬ был очень злой и говорил: «подумайте тільки, то годували через рот гумовою трубкою, а тепер почали через ніс, та ще з насміханням наді мною і над «Великою Україною». Просив паперу, щоб написати заяву прокурору. Не дали. Становище безнадійне і ще ускладнюється. Спитав лікаря, чи після семи днів голодування вони мають право взяти мене під свою опіку і добитися для мене перерви у слідстві, надавши шпитальний нагляд – відповіла, що ні...». На этом документе имеется резолюция начальника следственной части подполковника ЦЕПКОВА от 28/8: «... т.т. ЗАЩИТИН и ГУЗЄЄВ. Надо его упорно допрашивать. Он конечно будет упорно скрывать от нас многое, надо его и здесь сломить. О ФАРИЛО также подробно допросить...»

«... Используя материалы внутрикамерного агента, КОВАЛЬ был взят в активный допрос (допрашивался только ночью и лишен был сна). Спустя десять дней после таких допросов КОВАЛЬ объявил голодовку, но через пять дней, под воздействием агента и принудительного кормления (через рот) начал принимать пищу...»

«...КОВАЛЬ долго колебался, но, видя свое безвыходное положение и учтя советы агента, 25 августа 1947 года выставил следствию ряд условий об улучшении своих материальных условий в тюрьме и положения на следствии.

После того, как его условия следствием были приняты, КОВАЛЬ назвал себя ОСЬМАКОМ Кириллом Ивановичем, 1890 года рождения, уроженцем села Шишаки, Полтавской области...».

Що ж спонукало Батька відкрити слідчим своє ім'я? Бажання не піти безіменним з цього світу? Надія, що рідні дізнаються про його долю і його чин? Впевненість, що ця героїчна сторінка боротьби українського народу не загине для історії? Хто знає...

Батько був певен, що ми з мамою перебуваємо в безпечному місці, можливо, за кордоном. А ми в цей час були в районному селі Підбуж Дрогобицької області, дуже близько від гори Виділок, біля підніжжя якої 15 липня 1944 року його обрали Президентом УГВР.

На початку вересня 1947 року слідчі шукали в с. Тур'є-Горішне «жінку з дитиною із східних областей України, яка проживала тут з літа 1944 року». Мешканці села відповідали, що ніколи ніхто із східних областей України тут не мешкав і не мешкає. Так само відповів і Ільницький (Йльницький) Іван Гіларович, дяк місцевої церкви, в хаті якого ми з Мамою (правдоподібно) були кілька днів. Більше нас не шукали.

20 квітня 1948 року о 23 годині 30 хвилин слідчі зробили очну ставку між Осьмаком і Фарилом. Питання до Осьмака.

– А стосовно Вашого головування в УГВР Фарило сказав правду?

Відповідь:

– Так, звичайно, він сказав правду. І, оскільки він про це лише чув, то я тут, в його присутності можу заявити, що я з 15 липня 1944 року є Президентом УГВР.

Вирок

Слідство, розпочате 13 вересня 1944 року, 6 травня 1948 року було завершено. У «Постанові» від 7 травня слідчий Гузєєв писав: «Я ... капітан Гузєєв, розглянувши матеріали слідчої справи по звинуваченню Осьмака Кирила Івановича ...знайшов:

«Осьмак є переконаним українським націоналістом. Був ініціатором об'єднання всіх націоналістичних сил у так звану «Українську Головну Визвольну Раду (УГВР). У травні 1944 року написав проекти «Платформи» й «Універсалу» УГВР, які стали програмою націоналістичного підпілля в боротьбі проти Радянської влади за створення «Самостійної України». В липні 1944 року на так званому «Великому «Зборі» представників усіх націоналістичних організацій Осьмак був обраний Президентом УГВР.

Враховуючи, що Осьмак за своєю ворожою діяльністю та зв'язками становить особливу небезпеку, постановив:

Осьмака Кирила Івановича після вироку судових органів як соціально небезпечну особу спрямувати для відбуття покарання в особливу тюрму».

Отже «злочин» мого Батька – боротьба за створення Самостійної Української Держави.

Російська імперія, царська чи більшовицька, ніколи не визнавала права українців не лише на своє власне державне, але навіть на своє національне життя. Борців за волю та державність України вона іменувала «мазепинцями», «петлюрівцями», «сепаратистами», «бандерівцями» і дуже ретельно приховувала від українського народу і носіїв ідеї Української державності й саму ідею Української Соборної Самостійної Держави.

У газеті «Новое время» (№ 12839 за 1912 р.) відомий російський публіцист, майбутній емігрант Меньшіков Михайло Осипович писав: «Украинцы! Нам не надобно ни вашей верности, ни вашей лояльности как нации. Нам надобно, чтобы вы отреклись от своей национальности совсем и навсегда. В мире не должно быть украинцев как нации. Кто не хочет, чтобы его было духовно кастрировано, тот изменник против государства. Зарубите себе: кто остается сознательно украинцем по народности, тот духовный потомок Мазепы и государство должно его преследовать вплоть до смерти...»

Особое Совещание при МГБ СССР (ОСО) 10 липня 1948 року, звинувативши Кирила Осьмака за ст.ст. 54-1 «а» (за зраду батьківщини) та 54-11 (готування до зради) КК УРСР прийняло постанову: «Осьмак Кирилла Ивановича, за участие в контрреволюционной банде украинских националистов и активную руководящую контрреволюционную националистическую деятельность – заключить в тюрьму сроком на двадцать пять лет, считая срок с 13 сентября 1944 года».

14 серпня 1948 року Кирила Осьмака ознайомили з «Постановою», а 22 серпня того ж року привезли етапом до «особливої» Владимирської тюрми (Росія)

Коли ж я познайомилася з Кримінальним кодексом УРСР (станом на 1.11.1949 р.), то із здивуванням побачила, що статті 54-1 «а» та 54-11 не містять терміну покарання 25 років, натомість – розстріл, або 10 років. На підставі ж чого позбавляли волі на 25 років, або давали 20 років каторжних робіт?

Перебування в тюрмі

Ні слідство (жахливе!), ні ув'язнення (тяжке) не зламали Кирила Осьмака. Про це свідчать документи його особистої тюремної справи.

У «Характеристиці», яку склав заступник начальника тюрми 22 січня 1955 року, сказано: ... «За своїми політичними переконаннями до цього часу залишається українським націоналістом й настроений антирадянськи».

У січні 1955 року адміністрація Владимирської тюрми порушила перед Облсудом прохання про звільнення Осьмака від подальшого ув'язнення в зв'язку з тим, що він страждає на тяжку невиліковну хворобу. 25 січня 1955 року відбулося закрите судове засідання. Вирок

суду: «Враховуючи, що Осьмак зробив тяжкий злочин перед Радянською державою [але юридично такої держави не було], судова колегія не знаходить підстав для звільнення від подальшого терміну ув'язнення».

21 жовтня 1955 року начальник Володимирської тюрми пише в Постанові: «Враховуючи, що Осьмак є запеклим українським націоналістом, який свої націоналістичні погляди не змінив за період перебування в тюрмі, та за своєю ворожою діяльністю становить особливу небезпеку вважав би Указ Президії Верховної Ради ССРСР від 17 вересня 1955 року щодо скорочення терміну ув'язнення наполовину до в'язня Осьмака Кирила Івановича не застосовувати».

У липні 1956 року Батько попросив Маму написати до Генерального прокурора ССРСР: «Ти пиши сама, виходячи з таких засад: з часу мого ув'язнення, себто з 1944 року сталися надзвичайні зміни у світі і в психології людей. Діяння дуже багатьох осіб, що були суддями – сьогодні самі офіційно й морально засуджені. Маєш змогу поклікатися на те, що вже минуло 12 років з часу мого ув'язнення. Що маю 66 років і тяжко хворий». У жовтні 1956 року Батько пише мамі: «Тобі можна лише написати другий раз до Ген. прок. ССРСР і повторити своє прохання про визволення. Можна написати, що пустили вже на волю людей, що других людей нищили, а мій муж ніколи і ні в яких насильницьких та військових справах участі не брав, завжди провадив мирну працю і жив для родини».

На Мамине звернення до Генерального Прокурора ССРСР відповідь дала Головна Військова прокуратура в липні 1957 року: «Справа Вашого чоловіка – Осьмака Кирила Івановича перевірена. Підстав для її перегляду не знайдено». А в березні 1959 року Батькові відписали: «... що він згідно з Указом Президії Верховної Ради ССРСР від 14.02.59 р. до звільнення або зниження терміну ув'язнення не підлягає».

Ще в грудні 1954 року Батько розповів доньці Валі у листі: «Минулого літа відбулася моя непередбачена подорож до Москви. Там, при переході від потягу до машини – хто випадково бачив мене не міг без гострого відчуття дивитися на мою зовнішність».

Ця остання фраза боляче вразила мене і збудила в уяві образ Батька, який іде довгою залізничною платформою від загратованого вагону («вагонзак») до загратованої автомашини («воронок»). У Батька змучене лице, стрижена голова, тюремний бушлат, руки, закладені за спиною, а по обидва боки від нього – озброєні конвоїри. Таке видження Батька уже давно живе в моїй свідомості.

У вересні 1994 року із особистої справи я дізналася, що в Москві він був від 29 травня до 12 серпня 1953 року.

«Строго изолировать от других заключенных», – вимагав «Подорожній аркуш» – документ, який супроводжував Батька в його «непередбачуваній подорожі» до Москви.

«Помістити в лікарню при Бутирській тюрмі на клінічне обстеження та лікування в одиночну палату» – таке розпорядження міститься в «Службовій записці», адресованій начальникові Бутирської тюрми. Та не заради обстеження і лікування етапували із Володимира до Москви Кирила Осьмака. Мету цього “непередвиденого подорожжя” я усвідомила, прочитавши статтю істориків Д. Веденєєва та Ю. Шаповала “Чи був Лаврентій Берія українським націоналістом?” в газеті “Держкало тижня” № 25 від 7 липня 2001 р.

Недавно розсекречені архівні документи дають змогу зрозуміти, що ж діялося у ті місяці і дні після смерті Сталіна (5 березня 1953 р.).

Керівництво МВД СРСР, яке очолював Л. Берія, вирішило застосувати нові методи ліквідації українського збройного підпілля. МВД УРСР з ініціативи Лаврентія Берії почало розробляти нову стратегію боротьби з підпіллям ОУН і УПА. Перебіг цієї боротьби передбачав значно менші жертви і деяку безболісність процесу врегулювання. Ключовим моментом плану «утихомирення» Західної України стала ідея створення уявного Проводу підпілля ОУН. Завданнями Проводу-«фантома» було: перебрати на себе керівні функції підпілля в регіоні, вивести із підпілля найактивніших його лідерів, насадити радянську агентуру в зарубіжні націоналістичні центри, забезпечити в них керівні позиції, вивести на територію СРСР лідерів зарубіжних центрів ОУН тощо. Було вирішено використати людей, імена котрих, як зазначалося в одному з документів, були відомі в Україні та світі “з метою оперативної обробки і вивчення можливості використання у заходах по розкладанню націоналістичного підпілля на Україні та оунівських центрів, що знаходяться за кордоном...”.

Фактичним керівником Проводу мав стати агент МВД на псевдо «Бард», а номінальним, для справжнього підпілля – інша особа. Для цього в кінці травня 1953 року до Москви й привезли Президента УГВР Кирила Осьмака з Владимирської тюрми, митрополита Йосипа Сліпого – із Красноярського концтабору, із сибірського заслання – сестер Степана Бандери і керівника розвідки ЗП УГВР Василя Охримовича, схопленого в жовтні 1952 року, але ніхто з них не погодився на співробітництво з МВД.

Реформа закінчилася 26 червня 1953 року, коли був заарештований Лаврентій Берія. Кирила Осьмака відправили назад до тюрми, Йосипа Сліпого й сестер Бандери – до Сибіру, а Василя Охримовича розстріляли у березні 1954 року.

У документі з лаконічною назвою «Товарищу Луневу К.Ф.» написано: «На вопрос, каковы его взгляды на национализм в настоящее время, ОСЬМАК ответил, что он был по своим убеждениям и остается украинским националистом, что никакая сила, доводы и доказательства не могут поколебать его убеждений и от них он никогда и ни при каких обстоятельствах не откажется. Что до конца своей

жизни он будет верен идее о необходимости отторжения Украины от Советского Союза и создания «Самостийного украинского государства» в его этнографических границах.

Попытка убедить ОСЬМАКА в том, что ОУН является злейшим врагом украинского народа, не дала положительных результатов, а на сделанное ему предложение оказать содействие в борьбе против ОУН, заявил, что он был и остается идейным украинским националистом и скорее готов пойти на смерть, чем согласиться на участие в мероприятиях, направленных против ОУН и ее деятельности.

Учитывая, что ОСЬМАК на протяжении всего времени работы с ним постоянно подчеркивал свою непримиримую ненависть к Советской власти и категорически отказался принять наши предложения об участии в мероприятиях по борьбе с ОУН, считаем целесообразным:

а) дальнейшую оперативную обработку²⁰ ОСЬМАКА прекратить;
б) направить его обратно во Владимирскую тюрьму для отбытия срока наказания;

в) предложить УМВД Владимирской области организовать активную внутрикамерную агентурную разработку²¹ ОСЬМАКА;

г) ориентировать МВД УССР на установление и разработку родственных и организационных связей ОСЬМАКА, находящихся на Украине.

«Я відхилив пропозицію погодитися на компроміс. Заяви я не писав. Це неможливо. Моя кохана! Мою любов до тебе ти знаєш і для тебе я зробив би все, що в моїх силах та принципових можливостях», – писав Батько в листі до Мами у травні 1955 року. Ось чому державний репресивний апарат діяв щодо Батька з такою жорстокою впертістю і впертою жорстокістю.

Я знала Батькову опіку тільки до 2 років 7 місяців. У серпні 1944 року він пішов з сотнями УПА в напрямі Турківщини, залишивши нас з мамою в гірському селі, серед Карпат, на Самбірщині, як виявилось, назавжди.

І лише тепер Батько повертається до мене: із слідчих та особових справ, з публікацій у журналах 20-х років, із скупих спогадів нечисленних родичів й односельців, які його знали молодим, та його листів, писаних із тюрми.

Після публікацій у пресі до мене почали озиватися люди, які чули про Президента УГВР у ті далекі часи.

Микола Тимишин із м. Стебника розповів, що після обрання Кирила Осьмака – “Псельського” Президентом УГВР, сотенний сотні

²⁰ Вербування.

²¹ Стеження.

“Леви” “Нечай”²² (Михайло Фридер із с. Нагуєвичі), який охороняв Великий Збір УГВР, виділив Президентові УГВР для охорони двох молодих стрільців із своєї сотні – Юліана Коссака – “Орла” і Миколу Ткача – “Сагайдачного”, обоє із Нагуєвич, і переправив своїми лініями зв’язку до м. Сколього по родину. Одну ніч Президент УГВР переночував у Нагуєвичах, у хаті Нечаєвої сестри Ганни Хруник, бабусі Миколи Тимишина. Повз цю хату я проходила в дитинстві не один раз, коли з іншими учнями йшла через гори із с. Підбуж, де ми з мамою жили, до музею Івана Франка в Нагуєвичах, але й уваяти собі не могла, що вона колись на добу прийняла мого Батька.

94-річна Катерина Наум із с. Орова на Сколівщині описала, що відбувалося в Орові, де в її хаті зупинився Головний військовий штаб УПА, в якому були Шеф ГВШ УПА “Перебийніс” – Дмитро Грицай та Президент УГВР “Псельський” – Кирило Осьмак перед останнім трагічним боєм у горах біля Орова.

Історія потроху розкриває свої таємниці і невідоме стає відомим.

Київ, вересень 1996 – травень 2008 року.

Наталя Осьмак

²² “Нечай” (Михайло Фридер) – командир сотні “Сурма”, яка охороняла Великий Збір УГВР у липні 1944 р. Згодом сотня влилася на Закерзонні в курінь “Рена” і діяла під назвою “Ударники-3”.

ПРО СЕБЕ...

Я народився року 1890 – 27 квітня за старим стилем, себто 9 травня за новим стилем.

Місце мого народження – Шишак Миргородського повіту на Полтавщині. В 17 і 18 сторіччях Шишак був сотенним містом Миргородського полку козацької України. Сорочинці, де народився Гоголь, – 20 верст від Шишаку. Яновщина, батьківщина Гоголя, 15 верст від Шишаку. Місто Миргород – 30 верст, Полтава – 50 верст від Шишаку.

Шишак є розташований на високій горі – на річці Псьол, доплив Дніпра (Псьол впливає у Дніпро коло Кременчука). Миргород стоїть на річці Хорол, котрий є допливом Псла.

Після Шишацької народної школи учився я у Миргороді – в повітовій школі (рр. 1902 – 1906), далі у Полтавській реальній школі (рр. 1908 – 1910). Високу освіту здобув у Москві, в Московському с.-г. інституті (рр. 1910 – 1916). Цей інститут у ХІХ сторіччі іменовали Петровською с.-г. та лісовою академією. Студентську практику відбував на Волині (Житомир) року 1911, на Катеринославщині (Дніпропетровська обл.) і Кубані (Краснодар) року 1912; на Волині (Володимир, Сарни) року 1913; у Сибіру (Омськ) р. 1914.

Працював декілька місяців у Земському союзі, завідував харчовим пунктом на фронті.

По закінченні інституту одержав диплом інженера-агронома.

Мій батько – Іван Юхимович Осьмаков, був із міщан Курської губернії, народився 1846 року. Круглим сиротою опинився в Шишаку, де ним опікувався чесний чоловік із містечка Ряшівка на Полтавщині. Опікун навчив хлопця грамоті й приставив до конторських записів та рахунків. Записи своїх господарських рахунків він також вів по всій формі. Був людиною дуже чесною й шанованою, як на той час був дуже грамотним, читав газети, які передплачував особисто. Помер в нужді та холоді, в січні 1930 року. Поховали його в садку під вишнею.

Мама – Тетяна Андріївна Власенко – походила з козаків, були в її роду й чумаки. Народилась 1851 року в с. Диканьці, вийшла заміж на сімнадцятому році життя, 1868 року. Перших п'ятьох дітей – трьох хлопчиків і двох дівчаток – батькам довелося віднести на цвинтар, їх забрала епідемія тифу.

Найстарший мій брат Гаврило народився 1876 року, у 1901 році поїхав на будівництво Кругло-Байкальської залізниці (Росія) і більше в Україну не вернувся. Помер 1938 року в Ленінграді (Росія).

Олександр – другий брат – народився 1897 року. Був учителем, завідував школою. У 1914 році його мобілізували й послали на Галицький фронт. Подальша його доля невідома.

Брата Феодосія, народженого 1882 року, в двадцятирічному віці мама одвезла до Ростова-над-Донем (Росія) на службу до родича – купця Осьмакова.

Максиміліана, народженого в 1883 році, після закінчення Миргородської повітової школи віддали в Полтаві до купця по мануфактурі. В армії був писарем. Все життя працював товарознавцем.

Єдина сестра Анна народилася в 1893 році. У 1912 році закінчила в Миргороді 8-класну жіночу гімназію, у 8-му класі була на математичному відділі. До 1922 року працювала в сільських школах Миргородського повіту на Полтавщині, до 1924 року – учителювала в с. Іванків Бориспільського району на Київщині.

Із спогадів сестри Анни

Я вчилася рівно, і про мене мама не турбувалася. Свічку в соборі поставить, помолиться і все. Кирило її непокоїв. Вона почала зауважувати: під впливом українського театру Саксаганського за участю великих корифеїв української сцени Садовського, Заньковецької, Кропивницького, братів Тобілевичів, а також тих студентських демонстрацій, які відбувалися в Києві, Москві та інших містах, – формувався світогляд брата. Уже його тягнуло до тюремних murів, уже він, спостерігаючи, знав, у які години ночі перевозять в'язнів із тюрми до арештантської роти. Звук кайданів залишав болючий слід у його юному серці.

Він тоді вже переживав трагедію життя великого українського поета Тараса Шевченка.

Перебуваючи влітку в Шишаку, він був цілковито під впливом «бурсака», вихованця духовного училища Віктора Бугаєвського, сина дяка місцевої церкви [Кінець спогадів].

Із її ж листа: «Я прочитала в книзі Тарле²⁴ «Північна війна та шведська навала на Росію» про Полтавську битву. Адже ми мешкали на землі Милорадовича²⁵ до 1891 року. Кирило заманював мене в шанці й на кургани давніх бойовищ, а потім відбігав з криком «Мавка! Залоскоче!»

Із протоколу допиту Кирила Осьмака від 3.08.1939 р. с. Горлово Рязанської обл.

Запитання: Яких репресій зазнавали?

Відповідь: В 1911 році адміністративно висланий Московським «градоначальником» за межі Московської губернії за розповсюдження нелегальної літератури.

²⁴ Тарле Євген Вікторович (1876–1955) – російський історик, професор Ленінградського університету, академік. Народився в Києві.

²⁵ Милорадович Михайло Андрійович (1771–1825) – російський військовий і державний діяч сербського походження.

З.: До якої партії Ви належали в 1911 році? За чиїм дорученням Ви розповсюджували тоді нелегальну літературу? Яка у Вас була мета, задля якої Ви розповсюджували літературу?

В.: Я в той час не належав ні до якої партії, доручень не мав ні від кого і розповсюджував літературу за власним переконанням, купуючи її в книжкових магазинах як легальні книжки. Я мав за мету таким чином підняти культурний рівень населення.

З.: Звідки у вас з'явилося таке прагнення?

В.: Це прагнення у мене з'явилося в результаті моєї участі в гуртках самоосвіти в реальному училищі м. Полтави.

З.: Звідки Ви одержували засоби для розповсюдження літератури?

В.: Засоби я одержував від власного заробітку, який одержував від практики на сільгоспроботах і частково від уроків у Москві. Від батьків у 1911 році кошти одержувати уже не міг. [Кінець цитати протоколу].

Матеріально погано забезпечений, я змушений був заробляти на себе сам, щоб мати можливість учитись і мешкати зимою в Москві. Всю весну 1911 року я був заклопотаний пошуками праці на агрономічному ґрунті. Нарешті я одержав запрошення від Волинського губерніяльного агронома стати практикантом агрономічного відділу Волинської Земської управи. Там я працював з травня до середини вересня 1911 року. З березня до весни 1912 року я був практикантом Департаменту землеробства із заробітною платнею 40 рублів на місяць, а з жовтня 1912 до січня 1913 року включно – завідувачем дослідної ділянки Департаменту землеробства при Кубанській сільськогосподарській школі із заробітною платнею 75 руб. на місяць. В 1913 році студентську практику я відбував на Волині (Володимир, Сарни).

3 травня до жовтня 1914 року був на практиці в м. Омську Акмолинської губернії на сільськогосподарській машиновипробувальній станції. [З особистої справи студента К. Осьмакова].

Наталія Осьмак. У зібраних мною джерелах немає прямих розповідей Батька про студентські сторінки його життя, але їх висвітлюють документи з особової справи студента Осьмакова К. І., яка міститься в фондах Московського сільськогосподарського інституту в Державному архіві міста Москви. То ж про що свідчать документи:

*Директору Московского сельскохозяйственного института
Прошение*

*Настоящим честь имею просить Ваше Превосходительство
выдать мне удостоверение, что к поступлению моему в члены
Московского музыкально-драматического кружка «Кобзарь»
препятствий со стороны института не имеется.*

25 апреля 1914 г.

Студент Кир. Ив. Осьмаков

* * *

Удостоверение

Дано сіе Кириллу Ивановичу Осьмакову в том, что он состоял с 1 августа 1915 года по 1ое января 1916 года на службе во втором питательном отряде Всероссийского Земского Союза, работая в Тарнопольской губернии.

Настоящее удостоверение выдано ему для предоставления в Московский сельскохозяйственный институт.

Заведующий II-м питательным отрядом Всероссийского Земского Союза.

Декабря 24 дня 1915 г.

* * *

Директору Московского Сельскохозяйственного Института
Прошение

Желая вступить в законный брак с девицей Марией Васильевной Юркевич, слушательницей Петроградских Бестужевских Высших женских курсов, честь имею просить разрешения на то Вашего Превосходительства. Покорнейше прошу приложить необходимые документы и выслать по адресу, указанному ниже.

24 декабря 1915 г.

Студент Кир. Осьмаков

Адрес: Киев, Комитет Юго-Западного Фронта Всероссийского Земского Союза Заведывающему питательным пунктом Кириллу Ивановичу Осьмакову.

* * *

Его Превосходительству господину Директору Московского Сельскохозяйственного Института

На службе Отдела помощи населению, пострадавшему от войны Комитета Юго-Западного фронта Всероссийского Земского Союза в качестве заведующего питательным пунктом состоит студент поступления 1910 года Московского Сельскохозяйственного института сельскохозяйственного отделения Кирилл Иванович Осьмаков.

В виду того, что означенный Осьмаков состоит на службе с 30 июля 1915 года и успел детально изучить вопросы, подлежащие его ведению, Комитету весьма желательно оставить Осьмакова на службе Комитета, почему Комитет покорнейше просит Ваше Превосходительство представить Кириллу Осьмакову отпуск на все время, пока он будет находиться на службе Комитета.

Неоднократные ходатайства Комитета о предоставлении продолжительных отпусков студентами других высших учебных заведений были удовлетворяемы.

Февраля 3 дня 1916 года.

Член Комитета.

* * *

Его Превосходительству господину Директору Московского Сельскохозяйственного Института

Прошение

Честь имею просить Ваше Превосходительство Директора Московского сельскохозяйственного института, считать меня временно выбывшим из числа студентов института с нижеследующего числа декабря месяца с.г., так как я поступаю на службу по снабжению армии в Министерство земледелия.

17 декабря 1916 г

Кирилл Осьмаков

Київ 1917 – 1928 рр.

Протокол допиту Кирила Осьмака 9 березня 1928 р.

Закінчивши в грудні 1916 року Московський с.-г. інститут, на початку 1917 року я переїхав до Києва. З лютого 1917 і до кінця року працював спеціалістом по скотарству у Київському губерніяльному земстві. Того ж року був секретарем організаційного комітету по скликанню першого Всеукраїнського агрономічно-економічного з'їзду.

Я був членом Центральної Ради першого періоду, тобто до 1 квітня 1917 р., коли Центральна Рада складалася від представників громадських організацій. Я був від службовців губерніяльного земства. Після квітня я членом Центральної Ради не був. Після Лютневої революції 1917 року Центральною Радою в Києві був створений Генеральний Секретаріят землеробства, в якому з липня 1917 року я почав працювати завідуючим відділу, який видавав сільськогосподарську літературу.

Організаційно я ніколи ні з якою партією зв'язаний не був, але ідеологічно я був зв'язаний з партією Українських соціалістів-революціонерів. Зв'язок цей почався з 1917 року, був він протягом всього 1917-го та 1918 років. Бував на партзборах та з'їздах не як член партії, а як гість. З 1919 року я вже з партією зв'язків не мав, зустрічався з окремими товаришами. Мої товариші були активними робітниками партії с.-р.

1919 та 1920 рр. були періодом повного ідеологічного занепаду та неосознанности методів та політики Радвлади.

У січні 1918 року, коли Генеральний секретаріат при Центральній Раді був перетворений в Міністерство землеробства, я залишався на тій же посаді – завідувачем видавництва с.-г. літератури.

Після того, як відбувся урядовий переворот і до влади на Україні прийшов гетьман Скоропадський [29.04. 1918 – Н.О.] я, як і багато хто з чиновників Міністерства землеробства Центральної Ради, будучи прибічником партії Українських соціалістів-революціонерів, взяв участь у 3-денному страйку, який був виявом протесту проти захоплення влади гетьманцями. За участь у цьому страйку був звільнений із Міністерства землеробства і до кінця 1918 року працював у Всеукраїнській спілці земств керівником відділу по виданню с.-г. літератури. Був завредакцією журналу «Вісник громадської агрономії».

Після приходу до влади Петлюри 14 грудня 1918 року, при Директорії Української Народньої Республіки, знову було створено Міністерство землеробства, куди я поступив працювати керівником видавничого відділу.

В кінці періоду [рад]влади [більшовицької окупації (лютий – вересень 1919 р.) – Н.О.] я перейшов до недавно тоді заснованого Сільськогосподарського наукового комітету України, де працював і весь час перебування добровольців [1.09. 1919 – 15. 12. 1919 – Н.О.] на Україні. За денікінців же я вступив до Централу²⁶. Там теж завідував видавництвом. Пізніше, з 1/II – 1920р. і до 1923 р. я завідував у Централі Відділом Селянського буряківництва.

В службових справах я в кінці квітня 1920 р. одержав командировку [відрядження] на Полтавщину і вже там залишився весь період польської окупації [травень – серпень 1920 р. – Н.О.], тому що до Києва не можна було повернутися. Жив я той час дома, в Шишаках. В серпні 1920 року я повернувся до Києва і продовжував працю в с.-г. комітеті. Крім того в порядку мобілізації агрономів був ще за секретаря Губпосівкому.

В грудні 1921 року я переїхав на Полтавщину, працював там весь 1922 р. в Миргородському с.-г. кооперативному союзі, був агрономом-інструктором, а пізніше завідував Інструкторсько-агрономічним відділом. До Києва я повернувся в березні 1923 р. 18 квітня 1923 року мене було затверджено головою Термінологічного бюро С.-Г. Наукового комітету України, а 10 жовтня 1923 р. я став членом секції с.-г. освіти та популяризації. В С.-Г. науковому комітеті я працював до моменту його ліквідації в жовтні 1927 року.

²⁶ Централ – Українське центральне сільськогосподарське товариство у Києві, засноване 1915 р. 1918 р. перетворене на Центральний сільськогосподарський кооперативний союз, який видавав журнал «Сільський господар». Ліквідований 1920 р. – протокол № 63. – Історія Академії Наук України 1918 – 1923. – Київ: Наукова думка. – С.504.

Одночасно з травня 1923 року я працював у Губсельсоюзі на посаді зав. підвідділом Бурякової кооперації, а пізніше, після злиття з «Сільським господарем» працював у «Сільському Господарі» на посаді керівника кооперуванням цукрово-бурякової площі. Не тільки 1919, але й 1920 р. я активно працював, організуючи тоді кооперативне селянське буряківництво. Ще тоді у мене склалася думка, що бурякова кооперація, особливо на Україні, може відграти значну роль, як засіб до колективізації с.-г. виробництва. В галузі бурякової кооперації я працював починаючи з 1920 до 1925 року.

[Слідчий Гольдман].

Вісник Сільськогосподарської науки²⁷

Термінологічне бюро, під загальним керуванням проф. О. Янати²⁸ провадило (в Києві, у Науковому своєму відділі, що там залишився на чолі з К. Осьмаком) основну працю що до підготовки до видання словника української с.-г. термінології, за основу роботи взявши відомий рукописний словник агронома О. Яблоновського та поповнивши його матеріалом з літературних джерел та з уст народу. З численого термінологічного карткового матеріалу Бюро класифікувало понад 40 000 термінів з літературних джерел та біля 5.000 термінів з уст народу, над яким матеріалом провадилося весь час редакційне та філологічне опрацювання. Роботу над словником Бюро виконало на 60%; в наступному році ця праця буде закінчена і словник буде видано. Усіх карткових матеріалів, що лягли в його основу, – біля 90.000. Поруч з цією роботою Бюро, через свій Організаційний відділ, організувало сітку спеціальних кореспондентів (біля 90 осіб), що збирають терміни з уст народу, і виробило відповідні інструкції, що до зб[и]рання с.-г. термінології в цілому та з окремих галузів: рільництва, зоотехнії, ветеринарії, пасі[ч]ництва, садівництва й городництва та с.-г. будівництва. Для зб[и]рання термінів з уст народу Бюро притягає до роботи с.-г. школи та їх студентство й учнів, в якій справі на Всеукраїнській Конференції в справі с.-г. освіти було зроблено відповідний доклад.

Бюро крім того об'єднувало і направляло роботу що до зб[и]рання й опрацювання спеціальних термінологічних матеріалів з окремих галузів сільського господарства, що велося де-якими секціями, як от: Лісовою, Зоологічною (зібрані й упорядковані В. Нестерводським матеріали до словника термінології пасі[ч]ницької), Технічною та инш.

²⁷ Вісник Сільсько-Господарської Науки. – Том. III, 1924, липень – вересень. – С.76 – 77.

²⁸ Яната Олександр Алоїзович (1888-1938) – визначний український професор-ботанік, академік. Репресований сталінським режимом. Помер по дорозі в концтабір поблизу бухти Нагаєво на Далекому Сході (Росія).

Остання (Технічна Секція) розробляла технічну українську термінологію поруч з перекладом українською мовою «Механіки» Лаунштейна та «Урочного Положення» Рошефора, оскільки в цих двох працях, а особливо на 800 сторінках «Урочного Положення» зібрана майже вся технічна термінологія. Робота з перекладом Рошефора не закінчена, бо гальмував її брак операційних коштів; проте перекладу зроблено вже мало не наполовину.

З іншої роботи Бюро треба згадати про роботу його Редакційного Відділу, що редагував видання Комітету, а також с.-г. видання Державного Видавництва України, та де-які – НКЗС та інш. установ – з боку термінології української та наукової мови взагалі.

Вся праця Бюро велася в контакті з Інститутом Української Наукової Мови В.У.А.Н., до якого Бюро входить на правах окремого с.-г. відділу⁵.

На початку 1925 року я перейшов до Української Академії Наук, де працював в Інституті Української Наукової Мови.

Арешт 6 березня 1928 року

“У березні 1928 року мене одірвали від родини. Зпочатку тримали в Харкові. Потім я вільно мешкав у Курську до березня 30 року. Туди кілька разів приїздила і моя Зірка²⁹” (3 листа до доньки Наталі 14.11.58 р.).

* * *

*До слідчого Київського округового Відділу
Об'єднаного Державного Політичного Управління
Винуваченого Осьмака К. І.*

9 цього березня я подав Вам відомости з своєї громадської та службової діяльності за час з 1917 і до останнього часу. Мій арешт я вважав за прикре непорозуміння. Я переконаний, що всі мої поступовання цілком відповідали завданням Радянської влади і певен, що ваше слідство підтвердить оцю мою заяву. А тим часом поки з'ясується вся справа, гине час, що його без діла витрачаю під арештом, а це є безпідставною шкодою, бо роботу, що я веду її, то інший докінчити не може.

Зважаючи на це, прошу змінити попереджувачий засіб – тримати мене під арештом, себто прошу випустити мене під розписку, що дасть змогу докінчувати роботу, що я вів її впродовж останніх трьох років з доручення відповідних державних органів.

21.III.1928.

Кир. Осьмак.

²⁹ Дружина – Марія Василівна Юркевич.

*До Прокурора,
що наглядає за діяльністю
Державного Політичного Управління*

Мене заарештовано у м. Києві 6 березня поточного року. 20 березня мені дано обвинувачення за ст.54 арт. 11 кримінального кодексу. Під час першого допиту 9.III.про причини мого арешту мені не було заявлено нічого. Другий допит відбувся 11 квітня поточного року. Під час цього допиту запитувано мене про моє ставлення до бурякової кооперації та кооперативної цукрової промисловості.

Мені запропонували признатися, що я вів якусь антирадянську роботу. І на цей раз уповноважений ДПУ не підпер свого закиду ніякими даними бодай у загальній формі. Я ж, не почувавши за собою жодної провини, розуміється, не мав змоги задовольнити бажання уповноваженого Київського Окрвідділу ДПУ.

Після цього, а саме 14 квітня п.р. уповноважений ДПУ заявив мені, що справу мою в Києві закінчили і передають матеріали справи разом зо мною до центру. Того ж дня мене повезли до Харкова, де з 15 квітня я й перебуваю в Допрі ч.1, корпус 2, камера 34. Аж до останнього моменту тут у Харкові допиту мені не було.

Отже виходить, що хоч минуло вже три місяці мого ув'язнення, але я все ще не знаю, що саме є причиною позбавлення мене волі. Мушу заявити, що в своїй роботі чи то на агрономічному, а чи на кооперативному полі я керувався виключно інтересами справи, інтересами дрібного селянського господарства. З початку 1925 року до дня арешту себ-то більш як три роки я працював виключно на науковій ниві, а саме в Сільсько-Господарському Науковому Комітеті та в Українській Академії Наук.

Уважаю, що ув'язнення моє є прикре непорозуміння, що воно шкідливо відбилося на дорученні державної ваги, що я її виконую (великий словник сільсько-господарської термінології на 60 друкованих аркушів вже третій місяць не може піти в друк). Зважаючи на це я прошу Вас звернути увагу на мою справу і вжити відповідних заходів до її найшвидшого з'ясування.

5 червня 1928 р.

* * *

Витяг

з протоколу засідання Колегії ОГПУ (судове) від 24 вересня 1928 р.

Слухали: Справа № 61515 по обвинуваченню гр. Головка та інших в кількості 15-ти осіб 58/11 ст. УК. [Це Уголовный кодекс РСФСР! – Н.О.]

Справа розглядається в порядку постанови Президії ЦВК СРСР від 9/6-27 [Які ж репресії криються за цією постановою?– Н.О.].

Постановили: ... Осьмака Кирила Івановича позбавити права проживання в Москві, Ленінграді, Києві, Харкові, Одесі, Ростові-над-Доном, названих губерніях та округах України та ПКС [Північно Кавказький Край – Н.О.] терміном на 3 роки.

Осьмака Кирила Івановича з-під варті звільнити.

Справу здати до архіву.

* * *

Меморандум про гр. Осьмака К.І.
складений за матеріалами справи СВУ

В Києві в цьому році ліквідована контрреволюційна організація «Спілка Визволення України» (СВУ), яка мала своєю метою об'єднання всіх кіл шовіністичної інтелігенції на платформі Радвлади та встановлення на Україні буржуазно-демократичного ладу.

Програмні засади СВУ зводились до:

- а) передачі землі за викуп селянам;
- б) повернення колгоспної та радгоспної землі колишнім власникам;
- в) повернення націоналізованих підприємств колишнім власникам;
- г) виплати української частки боргів колишньої Росії зарубіжним країнам;

д) політичної зовнішньої орієнтації на Німеччину, під протекторатом якої мислилось існування Української Народної Республіки.

Київський центр СВУ був пов'язаний з закордонною СВУ до складу якої входили відомі діячі колишнього уряду УНР та Гетьманщини.

СВУ виникла в 1926 р. На початковому періоді свого існування організація була поділена на п'ятірки, під керівництвом центральної п'ятірки в складі: академіка Єфремова³⁰, ідеолога й керівника українського національного руху, колишнього Голови Ради Міністрів УНР – Чехівського³¹, колишнього міністра закордонних справ Ніковського³², відомого українського діяча Дурдуківського³³ та інш.

³⁰ Єфремов Сергій Олександрович (1876 – 1939) – визначний український політичний і громадський діяч, академік, віце-президент ВУАН, літературознавець, публіцист. Помер в таборах ГУЛАГу 10.03.1939 р.

³¹ Чехівський Володимир Мусійович (1876 – 1937) – визначний український політичний і церковний діяч, професор, ідеолог УАПЦ. На процесі СВУ 19.04.1930 р. засуджений до страти. Згодом вирок замінено на 10-річне ув'язнення. Розстріляний 3.XI.1937 р. в урочищі Сандормох (Карелія, Росія).

³² Ніковський Андрій Васильович (1885 – 1942) – визначний український державний діяч, політик, літературознавець, журналіст.

³³ Дурдуківський Володимир Федорович (1874 – 1938) – визначний український громадський діяч, літературознавець, критик, педагог. Засуджений на процесі СВУ до 8 років позбавлення волі, згодом, 31 грудня 1937 р., засуджений до розстрілу. Вирок виконано 18 січня 1938 р.

У 1927 році організація перешикувалась за професійною ознакою, створюючи групи з осіб одної професії, або з службовців одної установи. Така структура СВУ давала їй можливість використовувати для своєї мети найрізноманітніші сфери культурної та громадської діяльності, Академію Наук, школи, автокефальну церкву, кооперацію і т.і.

Опорною базою існування СВУ була ВУАН (Всеукраїнська Академія Наук). При ВУАН було кілька клітин СВУ. Одною з таких клітин була ІНАРАК («Институтская ассоциация работников активистов»)³⁴ при Інституті Української Наукової Мови.

Слідство встановило, що ІНАРАК проводив конспіративні політичні засідання, впливав на добір наукових співробітників інституту з антирадянських елементів, проводив збирання коштів на антирадянські заходи (будівництво пам'ятника Петлюрі і т.і.).

Осьмак Кирило Іванович до висилання був редактором сільського відділу при Інституті Української Наукової Мови. За свідченнями члена керівної п'ятірки СВУ Дурдуківського та активних членів СВУ Холодного³⁵, Туркала³⁶, Кривенка³⁷ та інших Осьмак до свого арешту був членом СВУ й брав активну участь в організаційній діяльності ІНАРАК'у. Осьмаку давали відповідальні доручення по здійсненню організаційного впливу в Інституті, в його помешканні іноді проводились організаційні збори ІНАРАК'у. Осьмак на засіданнях завжди наполягав на необхідності поглиблення конспірації.

Після вислання Осьмака на засіданнях ІНАРАК'у проводилось збирання грошей для родини Осьмака.

Осьмак був висланий як учасник контр-революційної організації агрономів кооператорів на чолі з Головком [Дмитром Гавриловичом] і Болозовичем [Овксентієм Антоновичом], участь його в СВУ тоді не була викрита.

Нач. СВ ДПУ УРСР Горожанін
Нач. 2 відділення СВ Козельський

³⁴ Насправді — Інститутські наради редакційного активу.

³⁵ Холодний Григорій Григорович (1886 – 1938) – математик, засуджений 15 квітня 1930 р. на процесі СВУ до 8 років позбавлення волі. 14 лютого 1938 р. засуджений до розстрілу.

³⁶ Туркало Костянтин Тимофійович (1892 – 1979) – редактор ІУНМ, засуджений на процесі СВУ до 3-х років позбавлення волі умовно. Емігрант. 1949 р. виїхав із Німеччини до США, де помер 1979 р.

³⁷ Насправді йдеться про Кривинюка Михайла Васильовича (1871 – 1944), видатного українського діяча, чоловіка Ольги Косач, рідної сестри Лесі Українки, який на процесі СВУ був засуджений до 3-х років позбавлення волі умовно. Загинув трагічно у Свердловську 1 вересня 1944 р.

Начальнику СВ ОДПУ м. Москва 25 листопада 1929

В 1928 р. нами була ліквідована в Харкові та Києві контрреволюційна організація правих українських націоналістів в буряковій кооперації – агентурна справа «Трест». Організація ця на чолі з Головком Д. Г. та Болозовичем О. А. здійснювала роботу по створенню української селянської партії та займалась шкідництвом у галузі спеціальної сільськогосподарської кооперації.

22/VI-28 р. закінчена слідча справа була направлена нами в ОДПУ й постановою ОС [*Особлива Нарада – Н.О.*] при Колегії ОДПУ від 24/IX-28 р. учасники організації засуджені до ув'язнення в концтабір та висиланню за межі України.

Серед висланих є колишній науковий співробітник Української Академії Наук Осьмак Кирило Іванович, який мешкає в Курську.

Як видно з наявного «Меморандуму» Осьмак належав до контрреволюційної організації Головка – Болозовича, в той же час був членом СВУ та брав участь в діяльності ІНАРАК'у [«Институтской ассоциации работников активистов»] при Інституті Української Наукової Мови.

Оскільки спеціально залучати Осьмака до слідства в справі СВУ недоцільно, ми вважаємо за необхідне поставити про нього питання на Особливій нараді ОДПУ й ув'язнити його в конц-таборі.

Нач. СВУ ДПУ УРСР
Нач. СВ ДПУ УРСР

Леплевський
Горожанін

* * *

З протоколу допиту 7, 13 березня 1930 року

По суті заданих мені питань заявляю, що до контрреволюційної організації «Спілки Визволення України» я не належав і не знав про існування цієї організації до того моменту, коли про це було надруковано в офіційній пресі. Разом з тим заявляю, що не знав і про існування організації «ІНАРАК» і також не брав у ній ніякої участі. Названих мені осіб, свідченнями яких я звинувачуюсь у належності до «Інараку», знаю як співробітників Інституту Української Наукової Мови. Холодний є директором цього інституту, Кривинюк – вчений секретар інституту, Туркало – редактор інституту. Дурдуківського я знаю як завідувача школи в Києві, в якій училися мої діти й де я бував на батьківських зборах.

З метою налагодження організаційної діяльності ІУНМ, за ініціативою директора Холодного з жовтня або з листопада 1927 року

практикувалися приватні наради активних працівників інституту, які сходилися на приватних помешканнях у Холодного, Гладкова³⁸, Дубровського³⁹, Туркала, в тому числі двічі в моєму помешканні. На цих нарадах приймали участь працівники інституту Холодний, Кривинюк, Туркало, Гладкий, Шарко⁴⁰, Леніченко⁴¹, Шелудько⁴², Паночіні⁴³ (бував рідко із-за його хвороби), Дубровський та я.

Стосовно участі інших осіб. Я не пам'ятаю серед них Кондратюка та Дегтяря. В приватних нарадах за час з жовтня – листопада 1927 р. до кінця лютого 1928 року вони участі не брали.

З 1/III- 28 року я в цих нарадах також не брав участі, оскільки 5/III-28 р. був заарештований й з того часу в Києві не мешкав.

В приватних нарадах брали участь ті активні працівники інституту, які однаково бажали налагодити організаційну роботу інституту, запровадити робочий порядок, позбавитися від кустарщини та добитися того, щоб роботами інституту фактично керувала його Президія. Наукові працівники інституту, які не солідаризувалися з такими переконаннями, на наради не запрошувалися. Оскільки не всі працівники інституту із-за згаданих міркувань могли запрошуватися на ці приватні наради – вони відбувалися не в стінах інституту, а в приватних помешканнях. З тих міркувань, щоб не ображати колег, які не запрошувалися на ці приватні наради активних працівників інституту – наради відбувалися не в інституті, а в приватних помешканнях і з постановами цих нарад інші працівники інституту не ознайолювалися.

Стверджую, що на цих нарадах в період з жовтня – листопада і до 1/III-28 р. (в момент моєї фактичної участі в цих нарадах) ніяких розмов не тільки політичного, а навіть особистого змісту не було.

Я нічим не можу пояснити свідчення Холодного та інших, які є в розпорядженні ОДПУ, про мою ніби-то належність до СВУ, оскільки це є суцільним наклепом.

В доповнення до моїх попередніх свідчень можу сказати, що в період з жовтня – листопада 1927 р. до 1-го березня 1928 р. я брав

³⁸ Гладкий Микола Дмитрович (1890 – 1942) – визначний український мовознавець, поет, публіцист.

³⁹ Дубровський Віктор Григорович (1876 – 1937?) – лексикограф, співробітник ІУНМ. У 1930 р. репресований за справу СВУ. В 1932-1936 році перебував на засланні в Казахстані, де 1 грудня 1937 р. знову був заарештований, засуджений до 10 років позбавлення волі та етапований в Сибір. Помер в таборах ГУЛАГу.

⁴⁰ Шарко Вадим Вікторович (1882 - ?). – професор, математик, співробітник ВУАН, засуджений на процесі СВУ.

⁴¹ Ленніченко М. А. – фізик ГУНМ.

⁴² Шелудько Дмитро (1892 – 1954) – мовознавець і літературознавець, у 1927 р. переїхав до Болгарії.

⁴³ Паночіні С. – лексикограф, видавець.

участь у приватних нарадах активу наукових працівників Інституту УНМ, які в той час, коли я в них брав участь, мали [на меті – Н.О.] виключно підготовку найбільш гострих питань академічного й організаційного змісту життя інституту й цілком щирозсердно свідчу, що ніякі питання політичного змісту взагалі, а тим більше антирадянського змісту на цих нарадах не ставилися. Ці наради не мали при мені ніякої назви, крім наради активу наукових співробітників Інституту УНМ.

Усі п'ять-шість нарад, які відбулися за моєї участі, були присвячені розв'язанню таких питань як створення інструкцій для складання словників, проблемі механічного словника та дезорганізаторській діяльності механічної секції й самого складача механічного словника, про положення для ІУНМ як науководослідного інституту та інших дрібних питань. У вирішенні деяких принципових питань при затвердженні інструкцій для складання словників – я розходився з Холодним та іншими працівниками інституту. Я стояв на точці зору обов'язкового видання російсько-українських словників, що свідчить, що до російської мови та російської культури у мене було цілком об'єктивне ставлення. При складанні термінологічних словників я завжди мав на увазі два завдання: це забезпечення якомога швидшого та природного засвоєння українським народом надбань культури людства, а з іншого боку – встановлення цілком нормальних стосунків між російським та українським народами.

* * *

Висновок в справі № 61515

1930 року березня 15 дня Я ... Соловійов, розглянувши слідчу справу, знайшов:

Матеріалами слідства у справі ліквідованій на Україні контрреволюційній організації СВУ та свідченнями цілої низки заарештованих членів СВУ Дурдуківського, Холодного, Туркала, Кривинюка – Осьмак викривається в належності до СВУ.

Слідством у справі СВУ встановлено, що Осьмак до свого арешту в справі «Трест» у березні 1928 року був членом СВУ й брав активну участь у організаційній діяльності на нелегальних зібраннях ІНАРАК, деякі з яких відбувалися в помешканні Осьмака. З метою конспірації всі члени ІНАРАК мали «клички», які фіксувались у протоколах зібрань. Осьмак на цих зібраннях завжди і особливо настійливо наполягав на поглибленні конспірації.

Винним у належності до СВУ та ІНАРАК'у не визнав й засвідчив, що як про ІНАРАК так і про СВУ нічого не знав до того часу, як про це було опубліковано в пресі. Що він дійсно приймав участь в кількох нарадах групи активу інституту, але, що він в той час не знав, що ці

наради і є наради ІНАРАК'у. Такі наради Осьмак називає приватними нарадами активу наукових співробітників ІУНМ, які скликалися з метою налагодження організаційної діяльності інституту, бажанням ввести робочу дисципліну, звільнитися від кустарщини в термінологічній діяльності і т.і.

В своїх свідченнях Осьмак заявив, що політичні теми на нарадах, за його присутності, зовсім не обговорювалися.

Вважаю:

Обвинувачення Осьмака Кирила Івановича вважати доведеним.

* * *

Витяг

з протоколу засідання колегії ОДПУ (судове) від 23 березня 1930 р.

На зміну попередньої постанови Осьмака Кирила Івановича ув'язнити в концтабір терміном на 3 роки.

**3 листів до доньки Наталки 14.11.58 р.,
сестри Галини 02.60 р. та 14.08.56 р.**

2 березня 1930 року у Курську мене забрали й поправили до Москви. У квітні 1930 року я опинився у таборі, котрий будував залізницю Пінюг – Сиктивкар. Працював там в ролі агронома, улаштував серед лісів городи, парники, теплиці. Тоді ж у 1930 р., здибав у Пінюзі Анатолія Ляна [перший чоловік Галини Михалевич – Н.О.], котрий дуже енергійно працював коло коней на будівництві і скоро опинився в ролі ветеринарного фельдшера. У 1931 р. працював в Усть-Вимі. Туди, восени, до мене приїздила Зірка.

На початку 32 р. мене звільнили – з життям у Комі. З лютого 1932 р. я був у Сиктивкарі агрономом Комі Облпотребсоюзу і керівником пригородного господарства – 150 га городини, 4000 рям парників і дві великі теплиці. Моє господарювання пішло гарно. Влітку 1932 р. приїхала до мене у Сиктивкар Зірка і всі троє дітей, а далі Олег і Ляля вернулися до Надійки, а Валя в Москву до Віри, а потім до Києва. З літа 32 р. Маруся жила зі мною у Сиктивкарі (я працював агрономом кооперативного народного господарства, а Маруся – в Держплані Комі).

З осені 33 року став старшим агрономом Локчимського лісогосподарчого комбінату у Пезмозі на річці Локчим (доплив Вичегди). Маруся одночасно працювала там на посаді плановика. Тоді ж дістав повне звільнення. Пізно восени мав відрядження до свого центру – у Москву. Там мені дали путівку в Крим на відпочинок. По дорозі з Москви до Криму – я затримався на одну добу в Києві, щоб побачити наших дітей. Вперше після 6 років бачив там Надійку і Люду.

У грудні 34 року жив у Сімеїзі, бував в Алупці і Ялті, а також у Севастополі. Після Криму, з січня 35 року я працював на посаді технічного директора совхозу Мосжилстроя у Солнечногорську (коло Москви), куди переїхала з Комі і Маруся. Літо 1935 р. з нами були і наші діти – Олег, Ляля і Валя. У 1936 р. я працював за технічного директора великого совхозу (2.600 га) коло м. Зарайськ. Туди на літо приїхали всі троє наших дітей.

Там сталося величезне родинне наше нещастя – наш улюблений син Олег, котрий тоді перейшов на 2 курс Інституту Шкіряної Промисловості у Москві, занедужав на тифус і помер 20 вересня 1936 р. у Зарайській лікарні. Олегова смерть надзвичайно гостро відбилася на здоров'ї і психіці моєї Зірки, духова міць її була надірвана. Року 1937 я перебрався на працю агронома у великий колхоз (4.000 га) в с. Катіно, Горловського р-ну Рязанської області. Влітку до нас приїхали Ляля і Валя, а також Марусині рідні сестри: Надійка з Лесею та Ігорем і Віра з Нелею та Галочкою. Те літо минуло для всієї збірної нашої родини дуже гарно. З осені 1937 р. Маруся почала викладати німецьку мову у Катінській неповній середній школі. Тої ж осені почалися жадливі події, скрізь, не лише в Горловському районі, не лише в Рязанській області.

До Катінської школи прислали за навчителя одного людоїда [Калдеева Олександра Михайловича – Н.О.], котрий швидко з'їв і посадив директора школи, а його самого призначили за директора. Він, яко партійний організатор, панував скрізь, також і в колхозі. 20 грудня 37 року він провів на засіданні правління колхозу ухвалу про позбавлення мене посади агронома, без пояснення причини. Того ж таки дня він, разом з правлінням колхозу виїхав до Горлова і там здав ціле правління установі безпеки. Швиденько туди пішло і все керівництво району. Одночасно згаданий людоїд почав ширити провокаційні плітки супроти Марусі. Маруся губилася в цих страхолюдних обставинах. Мої умовляння триматися на душі – не допомагали. І от вночі супроти 25 грудня 1937 р. моя Зірка спробувала повіситися. Цілий вечір я відчував, що щось негаразд діється з моєю дружиною. В той день я ходив до Горлова (туди й назад 35 – 40 км.) і був дуже утомлений. Коли лягли спати, я чекав довго, щоб дружина заснула. Але вона все не засинала. Змагаючись зі втомою я забувся на кілька хвилин. Коли ж прокинувся – не знайшов Зірки коло себе. У темряві я швидко вийшов у сіни і виявив, що Зірка висить на бантині у петлі. Я почав гукати до Валі і до нашої помішниці. Одночасно знайшов силу вийняти Зірку з петлі. Приніс і поклав її на ліжко. Здавалося, що все лихо вже минулося. Але, коло ліжка, на віконній лутці стояла оцетова есенція, про яку я не знав. Коли я одвернувся – Маруся протягла руку і, хоч безсила, зуміла випити частину тої есенції і пошкодила горло. Далі, вночі, я одвіз Марусю до сусіднього села в лікарню, а ще через

тиждень повіз її у м. Скопин (певно 30 км від Катіно) до поліклініки. Там дали Марусі спрямовання у Рязань для лікування у псіхіатричній лікарні. Я одвіз Марусю туди, а сам повернувся у Катіно, де залишалася одна Валя. Тим часом катінський людоїд-директор домовився з районним керівником безпеки Голубєвим і 29 січня 1938 р. я опинився за ґратами.

Валюся залишилася одною. Дещо з речей вона передала мені, а також виявила сміливість і натиск в тих підлих обставинах. Про лихо зі мною вона написала мамі до лікарні в Рязань, і вона вернулася до Катіного. Влітку 38 р. зі Скопинської в'язниці на короткий час мене возили до рязанських мурів. Маруся приїздила туди, подала передачу і на ній приписала, що виїздить до Києва. Я був зрадів, що вона виїздить з тих страхолюдних рязанських місцевостей і знайде моральну підтримку з боку своєї сестри Надійки. Я був певний, що моя кохана Зірка зовсім залишиться у Києві. Але на лихо і великий жаль Надійка не умовляла Марусю залишитися у Києві.

На початку листопада 38 р. зі Скопина мене привозили до Горлова. Голубєв, котрий провадив усі жахливі операції, сказав мені в часі допиту, що моя дружина працює в Деліхово, іншому селі Горлівського району. Моя впевненість, що Марусі немає близько – розвіялася.

6 листопада 38 р. Голубєв [насправді Шмаров – Н.О.] нагло викликав Марусю з Деліхово до Горлова і піддав її страшному допитові. Повернулася вона до Деліхово в страшній розпуці і ходила кілька днів в тяжкій задумі. І от, 11 листопада 1938 р., (якраз двадцять літ тому), моя нещасна Зірка кинулася під маневровий паротяг на великій вузловій станції [Кремльово — Н.О.] – 2 км від Деліхово. Їй одрізало ноги і вона вмерла від втрати крові. Директор школи телеграфував до Валі. На похорон своєї мами приїздили Валя з Лялею, у супроводі одного їхнього товариша.

В 38 та 39 роках я писав численні великі заяви-скарги в Рязань і в Москву, в яких широко освітлював обставини випадку з Марусею у Катіному, а також про виклик Марусі Голубєвим 6.XI.38 р. і про жахливий його моральний натиск на Марусю в часі допиту.

У 39 р. почалося оздоровлення атмосфери. За мури, якраз у мою цілю [камеру], посадили катінського людоїда – директора школи. А трохи пізніш, теж за мурами у Скопині опинився і Голубєв. [Були заарештовані й інші слідчі – Шмаров, Леонідов, Ліньов, Завалішин – Н.О.].

20 лютого 1940 р. мене звільнили, скинувши всі підлі обвинувачення, які тяжили наді мною понад два роки. Двічі я їздив до Деліхово на могилу моєї незабутньої Зірки. Гірко тужив над її горбиком. Був у директора школи, де в останнє працювала Маруся. Директор розповідав про страшний вигляд Марусі після останнього виклику її до

Горлова – 6 листопада 38 р. Двічі я ночував у тій самій кімнаті в Деліхово, де мешкала Маруся. Розпитував господаря про обставини її життя. Він розповів про страшне чорне обличчя Марусі, коли вона виходила з хати в останній раз, ідучи на смерть.

У лютому і в березні 40 року приїздив я на могилу Зірки. Не думав виїжджати з тих місць. Але, коли у квітні того року приїхав до Києва до своєї доньки, опинився серед нашої чарівної природи – захотілося знову працювати на Україні, ближче до свого рідного.

Відновилося товариство з Людою, а потім і домовлення. Ніколи б того не було, коли б не сталося подвійної катастрофи зі мною, а потім і з Зіркою, теж подвійною. Святу Зірчину пам'ять ховатиму в своїй душі до могили і тебе, мою любу сестрицю, прошу не мати на мене жалю за моє нове одруження. Люда завжди була найвищої думки про Зірку і зберегла про неї найтеплішу пам'ять.

Святої пам'яті – люба моя донька Ляля полюбила Люду, а також нашу маленьку доцю Наталочку. З Наталочкою Ляля попрощалася у серпні 43 року й виїхала у бік Волині. Може існування цієї одної такої розумної та цікавої донечки – Наталочки – виправдає мій вчинок.

Кохана Наталочко! Обставини і люди позбавили тебе батька у віці 2 і 1/2 року. І я не мав змоги особисто розповісти тобі про цю страшну подію у моєму житті і про нелюдські заходи, яких людоїди вжили до моєї Марусі, змусивши її спочатку полізти в петлю, а через 10 і 1/2 місяці кинутися під колеса паротягу.

Щодо твоєї матері і твого батька треба сказати:

Дванадцять років ділили нас тисячі кілометрів. Після принципового погодження Лялі і Валі на моє одруження з твоєю матусею – влітку 1940 р. – ми зійшлися і щасливо жили вкупі, але надто мало часу. Нас розлучили. Мене позбавили щастя радіти з тебе і дбати про тебе.

Твій татусь.

Київ, вересень 1941 – вересень 1943. Німецька окупація. Українська Національна Рада.

Після початку радянсько-німецької війни і швидкого наступу німців я не захотів евакуюватися в тил Радянського Союзу, а вирішив залишитися на території України. Як українець я завжди мріяв про самостійну Українську державу. Залишившись на окупованій німцями території, я мав надію, що німці в цьому напрямку змушені будуть щось зробити. Якщо не зовсім самостійною зроблять Україну, то хоча б дадуть можливість українцям об'єднатися так, як вони цього захочуть. З перших днів окупації німцями Києва мені довелося розчаруватися в надіях. По ситуації, яка складалася, по репресіях, які проводилися, було видно, що ні про яку самостійність не доводиться

думати, бо німці прийшли в Україну, як в свою колонію. Опинившись у такому становищі, я намагався знайти однодумців, щоб разом обміркувати подальшу діяльність на окупованій Україні.

У жовтні 1941 року я дізнався, що в Києві створена Українська Національна Рада на чолі з професором Миколою Величківським⁴⁴. Добре його знаючи, я з ним негайно зв'язався. Професор Величківський мені пояснив, що він створив Національну Раду, щоб вона мала національне представництво на Україні і за сприятливих обставин в подальшому могла б стати законодавчим державним органом. Професор Величківський запропонував взяти участь в діяльності Національної Ради. Сподіваючись на її життєздатність, я, не вагаючись, дав згоду і з другої половини жовтня 1941 року був членом Національної Ради. Професор Величківський призначив мене керівником відділу земельних справ. Перебуваючи на цій посаді, я почав збирати різноманітні відомості з сільського господарства для здійснення земельної реформи, яка передбачала переведення сільського господарства на шлях дрібного капіталістичного індивідуального селянського господарства. На початку листопада 1941 року я написав з цього приводу статтю, в якій виклав свої міркування стосовно земельної реформи і віддав її до редакції газети «Українське слово», однак стаття не була надрукована, оскільки німці не бажали ділити ні з ким своєї влади на Україні і продовжували використовувати безоплатну селянську силу в створених ними громадських господарствах.

У цей же час я при Національній Раді створив і очолив бюро Всеукраїнської спілки сільськогосподарської кооперації «Сільський господар». Бюро складалося з п'яти осіб. Я, як керівник, мій заступник – Василь Потішко, агроном – Павло Сабалдир, бухгалтер – Іван Андрієвський, секретар – Таїсія Коваленко. Метою бюро «Сільський господар» було створити на території України кооперативні товариства, скликати з'їзд керівників цих товариств і розгорнути кооперацію по селах при індивідуальних господарствах. Для організації таких товариств я розробив спеціальний статут сільськогосподарського кредитного товариства, який передбачав об'єднання селян на ґрунті індивідуального капіталістичного господарства для підвищення культури сільського господарства та організації спільного збуту сільськогосподарської продукції і спільного ремонту й придбання необхідного реманенту. За допомогою свого знайомого Євгена Трохименка, який працював у німецькому пресбюро в Рівному, мені вдалося у березні 1942 року видати там свій статут.

⁴⁴ Микола Величківський – економіст, професор Київського політехнічного інституту. Під час 2-ї Світової війни був головою Української Національної Ради. Після війни емігрував до США, де і помер.

Намагаючись розширити свою роботу на території України, ми створили окружні спілки с.г. кооперації в Черкасах, Лубнах, Сквирі, Прилуках та Харкові. У свою чергу окружні спілки організували с.г. кредитні товариства, яких налічувалося біля 150.

Щоб завоювати авторитет своєму союзу, в березні 1942 року разом з Василем Потішком ми їздили до Рівного, до Райхскомісаріату на переговори з німцями, щоб нашій Всеукраїнській спілці с.г. кооперації була дозволена контрактація індивідуальних посівів цукрового буряка. Однак нам було в цьому відмовлено, оскільки ця кампанія проводилась за наказом німецької адміністрації.

Дуже скоро стало зрозумілим, що німці ніколи не сприятимуть нам у створенні самостійної української держави, і ми, українські націоналісти, почали шукати інші шляхи до свого об'єднання. З цією метою десь у кінці жовтня чи на початку листопада 1941 року член президії Національної Ради, бургомістр м. Києва Багазій⁴⁵ організував у себе в помешканні нелегальне зібрання своїх однодумців, які були керівниками різних установ м. Києва. Зібралось біля 12 осіб. Конспіруючи це зібрання як вечірку, ми обговорювали те тяжке становище, в якому опинилась Україна, і знущання німців над українським населенням. Якихось конкретних рішень на цьому зібранні ми не прийняли. Ми тільки погодилися, що для початку потрібно проводити роботу серед українців, щоб вслякя протистояти німцям в їх економічних і політичних діях. Невдовзі після цього зібрання бургомістр Києва Багазій був німцями заарештований і розстріляний, а в середині листопада 1941 року німці розігнали і Національну Раду.

Знайомство із українськими націоналістами-західняками

Працюючи в Національній Раді, я через професора Величківського познайомився із західняком Атанасом Міляничем. Він був заступником директора Головного управління цукрової промисловости на Україні. У справах своєї служби Мілянич часто приїздив із Житомира (де в той час містилося управління) до Києва.

Як керівник Всеукраїнської спілки кооперативів я також неодноразово їздив до Житомира в управління цукрової промисловости, і через Мілянича познайомився з директором цього правління західняком Мироном Луцьким та начальником оперативного відділу – членом ОУН Голодом.

Ще до другої світової війни з літературних с.г. джерел я знав, що в період 1934–40 рр. Мирон Луцький був Головою Центрального Управління Крайового господарського товариства «Сільський

⁴⁵ Багазій Володимир Пантелеймонович (1902 – 1942) – український політичний діяч, вчитель за фахом. Під час 2-ї Світової війни – бургомістр Києва. В 1942 заарештований гестапо і розстріляний в Бабиному Яру.

Господар», яке містилося у Львові. Після окупації німцями України М. Луцький скоро прибув до Житомира, де отримав призначення на посаду директора Центрального Управління цукрової промисловости на Україні. У березні 1942 року я, як голова Кооперативного об'єднання «СГ» у Києві, підписав у цьому управлінні договір на контрактацію цукрового буряка для цукрових заводів України. В другій половині травня 1942 року Центральне Управління переїхало з Житомира до Києва і розмістилося на вул. Бульварно-Кудрявській № 30. Мої відвідини управління почастишали, я навіть почав столуватися в їхній їдальні.

Зблизившись з Атанасом Міляничем, я неодноразово мав з ним бесіди націоналістичного спрямування. Починаючи з січня 1942 року, він на моє прохання став привозити мені з Житомира газету «Краківські вісті», яку офіційно одержував з Кракова. Відвідуючи управління Цукрової промисловости після його переїзду до Києва, я до деякої міри находив у розмовах із співробітниками підтримку своїх поглядів, оскільки керівництво управлінням майже все складалося з українців-західняків. Вони знайомили мене з багатьма подробицями націоналістичного руху на Західній Україні, яких я до цього не знав. Я побачив, що Голод більше ніж інші знає про націоналістичний рух, і якось в кінці червня 1942 року я попросив, щоб він докладно розповів мені про діяльність ОУН. Знаючи мене як українського націоналіста, Голод, не боячись, розповів про боротьбу ОУН за створення самостійної України і про ту ворожнечу, яка є між мельниківцями та бандерівцями. Хоч Голод і не говорив відверто, що він є членом ОУН, але з його розповіді про діяльність цієї організації і його подальшої поведінки я розумів, що він є одним з провідних членів ОУН. Безперечно, я був захоплений всією цією боротьбою ОУН за Самостійну Україну, про яку мені розповідав Голод, і він пообіцяв прислати чоловіка, який в повній мірі познайомить мене з діяльністю ОУН.

Спілкуючись з професором Миколою Величківським і його заступником західняком Байдуником⁴⁶, я дізнався що вони є прихильниками ОУН(М). Проте тоді я ще не звертав уваги на ту боротьбу, яка була між ОУН(М) та ОУН(Б). Мені було важливо, щоб ця організація боролася за створення Самостійної Української Держави.

Але з часом я все більше й більше переконувався, що в своїй боротьбі за самостійність України вони покладаються на німців. Коли ж я познайомився з націоналістичною літературою бандерівців та їх активною тактикою боротьби, то зрозумів, що моє місце серед бандерівців, і я почав шукати зв'язок з ними. Цей зв'язок я знайшов у особі керівника цукрової промисловости Голода. На початку липня 1942 року до мене в бюро Всеукраїнської спілки кооперативів за даним

⁴⁶ Бойдуник Осип Михайлович (1895 – 1966) – публіцист і політолог, член Президії Української Національної Ради, член ПУНу.

Голодом гаслом з'явився невідомий, який назвав себе «Володимиром»⁴⁷. Він докладно розповів про історію створення ОУН. Про мельниківські і бандерівські напрямки цієї організації і про боротьбу, яку веде ОУН за створення Самостійної України. За кілька днів «Володимир» вдруге прийшов до мене в бюро. На цей раз він ознайомив мене з діяльністю ОУН, принципами всієї діяльності і засобами конспірації, які застосовують ОУНівці в підпіллі. Дізнавшись, що як людина з вищою освітою довгий час займався літературною діяльністю, «Володимир» запропонував мені від імені Центрального проводу керувати організаційною і пропагандивною роботою серед інтелігенції Києва. Я без вагання погодився на співпрацю. Використовуючи своє становище і бюро Всеукраїнської спілки кооперативів я мав пропагувати ідеї ОУН серед інтелігенції і допомагати нелегалам.

Пропагандивна діяльність

Для поширення свого впливу якомога більше і далше від Києва свою роботу ми спрямовували трьома напрямками: цукрової промисловості, кооперативної і загальної периферії. Головна наша увага була звернена на контингент цукрової промисловості, оскільки ця промисловість у період німецької окупації на Україні була основною, працівники якої по роду своїх занять мали широкі зв'язки з населенням. Крім того, цукрові заводи на декілька кілометрів навколо себе поширювали свій вплив, маючи зв'язок з постачальниками сировини – плантаторськими відділами.

Головним засобом впливу на населення була пропаганда, яка зводилась до наступних форм агітаційної роботи:

1. Пропаганда серед інтелігентів, які повернулись із концтаборів на окуповану німцями територію, ОУН(Б) як найбільш життєвої націоналістичної течії.

2. Пропагандивну роботу пов'язувати з вивченням історії боротьби українців з Московщиною, Польщею й створення для цієї боротьби першої УВО в Галичині.

3. Агітація селян проти колгоспів. Доводити при цьому цілковиту експлуатацію селян Московщиною.

4. Доводити шкідливість і неправильність радянської кооперації.

5. Всебічно висвітлювати й викривати систему радянської економіки як головне зло жебрацького життя українців. Підкреслювати,

⁴⁷ Мирослав Прокоп («Володимир», «Садовий», «Вировий») – народився 6.05.1915 р. в Перемишлі. Редактор і публіцист, референт пропаганди Проводу ОУН, член Президії УГВР. В 1944 р. перейшов на Захід і згодом оселився в США. Був заступником голови ЗП УГВР, дійсним і почесним членом НТШ. Помер 7.12.2003 р. і похований на православному цвинтарі Св. Андрея Первозванного в Савт Бавид Брук, Нью Джерзі.

що тільки ОУН у боротьбі з Московщиною може піднести рівень матеріального життя українському населенню.

6. У своїй пропаганді (особливо в середовищі інтелігенції) наголошувати, що Москва знищила українську культуру, мову і русифікувала Україну в своїх інтересах.

7. Нарешті ми закликали українське населення до боротьби проти радянської влади на Україні, порівнюючи її з німецьким окупаційним режимом.

Листівки і брошури. Інша література

Незабаром після окупації Києва німцями в місті почала виходити націоналістична газета «Українське слово», редактором якої був Іван Рогач. Ця газета була ніби офіційним органом українських націоналістів, через який відкрито пропагувалися самостійницькі ідеї. Однак, після того, як восени 1941 року Рогач і його спільники були заарештовані німцями, а редакцію очолив німецький ставленник Штепа, газета змінила свою назву на «Нове українське слово» і перестала бути націоналістичним органом.

Коли восени 1942 року я почав писати брошури та листівки, то через наших людей, які працювали в німецьких типографіях, вони видавались в такій кількості, як це було необхідно. Ці брошури й листівки використовувалися для підготовки і виховання ОУНівських кадрів. У жовтні 1942 року я написав брошуру «Україна — колонія Москви», яку видали в кількості приблизно 5 000 примірників. Тоді ж я написав листівку «Колектив, як засіб поневолення українського селянства», яку видали в 10 000 примірників. У січні 1943 року я написав дві листівки: «Злочини німецьких загарбників на Україні» та «Покладаємося на власні сили» – видали по 10 000 примірників кожна. У березні 1943 року я написав листівку «До збройної боротьби», в якій закликав як учасників ОУН, так і українське населення до збройної боротьби за створення самостійної української держави. У цій листівці я зазначав, що Червона Армія як і німецька, несе Україні тільки окупацію, а тому закликав до одночасної боротьби проти росіян і проти німців.

Написання брошур і листівок вимагало багато часу. Наприклад, над брошурою «Україна – колонія Москви» я працював близько трьох тижнів. Для збору даних я залучав осіб і не причетних до ОУН, наприклад, інструкторів кооперативу «Сільський господар», які збирали різноманітні статистичні дані, не знаючи, для чого вони мені потрібні.

Починаючи з липня 1942 року, я регулярно одержував націоналістичну літературу, а саме: газету «За самостійну Україну», журнали, «Бюлетень», який видавався в Празі, «Ідея і чин», листівки.

Цю літературу приносила зв'язкова, яка працювала в Київському управлінні «Цукротрест».

Для пропагандивної роботи використовувалась серія книжок видавництва «Пробоем» Донцова, брошури Сціборського, книжки Юрія Липи. Зокрема, я склав конспекти за книжками Юрія Липи: «Розподіл Росії», «Геополітика України», «Чорноморська проблема».

У січні 1942 року від імені Національної Ради був складений спеціальний меморандум стосовно організаційно-політичного права й порядку в Україні. У лютому 1942 року був виданий другий меморандум Гітлеру від імені голови Національної Ради Величківського, митрополита Андрея Шептицького, Андрія Мельника. У цьому меморандумі Гітлеру вказувалося на ті злочини, які німці проводили на Україні й просили його припинити таке ставлення до українського населення, оскільки це може скінчитись катастрофою для німців.

За допомогою літератури, яку одержував і яку готував сам, я міг пропагувати ідеї ОУН серед надійних людей. Це були мої знайомі, наукові працівники різних інститутів, а саме: професор ентомології Голов'яноко, професор ветеринарного інституту Шершевитський, Сергій Веселовський – керівник відділу економіки в німецькому науковому інституті, Іван Лебединський – професор статистики в Інституті народного господарства, Лапонич – професор економіки того ж інституту, Федір Кричевський – професор образотворчого мистецтва художнього інституту, Микола Богоявленський – науковий співробітник Інституту цукрової промисловости. Усі ці особи мали вже поважний вік і не могли вести таку енергійну діяльність, яка необхідна була в підпіллі. Але я надіявся залучити цих людей до праці в державному апараті української держави, вірячи в те, що Самостійна Україна, як держава, буде створена. Я систематично надавав їм і матеріальну підтримку. Щомісяця вони одержували від мене кілька кілограмів жовтого цукру, сушений цукровий буряк. В травні або червні 1943 року, спеціально для цього, від Миколи Менжеги я одержав картоплю, солону рибу, червоний буряк, крупу і розподілив між цими особами. Менжега – заступник директора Київської філії Цукротресту – знав, для кого я беру ці продукти. Таку допомогу я провадив до вересня 1943 року.

Використовуючи своє становище директора бюро Всеукраїнської спілки кооперативів, я міг допомагати нелегалам. Ми домовились з «Володимиром», що ОУНівці, які будуть приїжджати від нього, знатимуть мене, як Бориса Олександровича.

У вересні та листопаді 1942 року я забезпечив бланками Спілки кооперативів двох нелегалів, для виготовлення фіктивних документів.

Під час німецької окупації Києва існував Київський міський провід ОУН, який очолював «Орлик»⁴⁸. Якоюсь у червні 1942 року Василь Удавик

⁴⁸ Дмитро Мирон – крайовий Провідник ОУН ОСУЗ в 1941 – 42 рр.

– агроном з сільгоспбюро при Гебітскомісаріаті – при зустрічі зі мною розповів, що був очевидцем того, як на вулиці Леніна німець намагався затримати якогось невідомого. Той пробував утекти, але був убитий. Про цей випадок знали всі в місті, а мені доручили довідатись про зовнішній вигляд убитого. Зустрівшись із знайомим лікарем Дубиною⁴⁹, я попросив його виконати це завдання. Наступного дня він сповістив, що убитого розтинали з натягненням на голову капюшоном і при процедурі були присутніми німці. Пізніше в журналі «Ідея і чин» я читав некролог, в якому сповіщалося про загибель у Києві одного із активних керівників ОУН ОСУЗ «Орлика».

Після убивства керівника крайового проводу ОУН «Орлика» через деякий час на його місце був призначений «Могила»⁵⁰, який очолював підпілля до кінця 1942 року, а потім нібито виїхав з Києва.

Навесні 1942 року частина працівників кооперативу «Сільський господар», серед них і я, від міськуправи одержали землю для городів на Солом'янці. Для зручності обробітку землі я винайняв помешкання у Коневникової Тетяни Єгорівни на вул. Всесвятській № 4. Коневникова була одинокою жінкою, і її будинок задовольняв усі вимоги конспірації. В цьому помешканні я вільно писав свої статті та доповіді. Крім того, тут я міг зустрічатися з нелегалами, які відвідували мене. У травні 1943 року тут мешкав 7 днів, перебуваючи на нелегальному становищі якийсь член Центрального Проводу і міг вільно працювати.

28 липня на святі «Дня Володимира» в хаті тої жінки, в якій я орендував сад, я організував обід, на якому були присутні Василь Потішко з дружиною, Гаврилюк з дружиною, Приходько з дружиною, Пантелеймон Сак. Ця зустріч була суто родинною, але оскільки зібралися на ній учасники та прихильники ОУН, то бесіда за обідом торкалася всіх аспектів життя в умовах німецької окупації та підпільної боротьби.

Перебування в Західній Україні 25 вересня 1943 р. – 12 вересня 1944 р.

Для виїзду на Захід я скористався послугами професора Дубровського⁵¹ з Харкова, який за допомогою штабу Розенберга організував виїзд осіб, які під час німецької окупації працювали в

⁴⁹ Дубина – доктор Журко.

⁵⁰ Пантелеймон Сак («Могила») – крайовий Провідник ОСУЗ у 1942 – 43 рр.

⁵¹ Дубровський Василь Васильович – член «Громадського комітету» заснованого в Харкові в листопаді 1941 року, професор історії, до 1933 року був завідуючим музейним відділом Наркомпросу України. Як націоналіст кілька років був на засланні. Відбувши заслання, мешкав поза Харковом. З приходом німців повернувся до суспільно-політичної діяльності. Безпосередній організатор та голова Ради «Просвіти». (Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. – К. – 1996. – С.36).

адміністративних установах. Виїхали з Києва 25 вересня 1943 року. Зі мною разом їхали: завідувачий матеріальними фондами конфіскованого німцями майна Рожков, який працював при Володимирській управі м. Києва, єпископ Гаєвський з дружиною й донькою, співробітник німецького наукового інституту Владимиров. Після приїзду до Львова прибулі здебільшого поселялися в приміщеннях, які для цього підшукували співробітники Українського Центрального комітету (УЦК). Зокрема мене спочатку примістили в гуртожитку на вул. Вірменській, а згодом надали окрему кімнату на вул. В[и]года № 12 у такого собі Нестора, який працював бухгалтером в одному з млинів м. Львова.

З перших днів перебування у Львові я почав знайомитися з обставинами й людьми, які мене оточували. Я зустрів киян Поліну Івченко, Івана Філанківського, Сопицьку, Мар'яну Кричевську, Б[о]їдуніка. Зустрів також Потішка, свого заступника по «Сільському господарю», Атанаса Мілянчи — заступника директора Управління цукрової промисловости на Україні, колишнього співробітника «Сільського господаря» Івана Шпаківського, який у той час уже був директором Львівського товариства «Сільський господар» (СГ). Зустрів я у Львові професора Драгоманова та Ольгу Косач – сестру Лесі Українки, а також познайомився з письменником Юрієм Липою.

У Львові я також зустрів осіб, які в минулому емігрували за кордон – свого доброго знайомого Левка Чикаленка, познайомився з учасником організації «Спілка Визволення України», яка існувала ще під час першої імперіалістичної війни, – Володимиром Дорошенком, професором Подєбрядської академії Борисом Іваницьким, небожем Лесі Українки – Юрієм Косачем. Я цікавився особами, які приїхали з Києва, щоб мати уяву про те, хто з киян є у Львові, а емігрантами – з тої причини, що між ними в мене в минулому було багато знайомих. У кінці вересня 1943 р. я зустрівся з Мироном Луцьким, який, крім своєї основної роботи в Центральному управлінні цукрової промисловости, працював ще й в УЦК по влаштуванню і забезпеченню життєвих потреб втікачів до Львова зі східних областей України.

У Львові я не мав точної адреси когось із Головного Проводу ОУН і зв'язок з Проводом встановив майже випадково. В кінці вересня в приміщенні центрального управління «СГ» на вул. 29 червня я зустрів члена Головного проводу ОУН «Володимира». Він познайомив мене зі станом організації, з планами ОУН на подальшу боротьбу з окупантами. Обговорили також мою майбутню діяльність.

Моє становище в ОУН у Західній Україні визначилося не відразу. Необхідно було мати офіційну службу. В умовах німецької окупації це було дуже важливою обставиною, з одного боку; з іншого – щоб цю службу можна було вільно використовувати для роботи в ОУН. Найбільш відповідною організацією з цього погляду для мене, як для спеціаліста

агронома, було сільськогосподарське товариство «Сільський господар». Товариство являло собою станову селянську організацію, яка об'єднувала селянство. По селах товариство мало гуртки, до яких входили всі селянські господарства. Сільські гуртки об'єднувалися у філії «СГ». А вже філії об'єднувалися в окружні товариства. Всього таких окружних товариств у Західній Україні налічувалося 12. На чолі всіх клітин товариства «СГ» були здебільшого націоналісти. Тому товариство, яке об'єднувало таку величезну кількість селянських господарств та все землеробське населення, являло собою дуже зручну базу для розгортання ОУНівської діяльності під прикриттям заходів господарчого змісту.

Перед тим, як приступити до праці, я мав відпочити й влаштувати родину. «Володимир» погодився з цим. Для відпочинку я скористався пропозицією Мирона Луцького й за його допомогою на початку жовтня 1943 року виїхав до санаторію Моршин. В Моршині я відпочивав, лікувався від ревматизму ніг і багато читав націоналістичної літератури, а також антирадянської літератури, яка видавалась на Заході. З Моршина я неодноразово виїздив до Львова, щоб вирішувати свої побутові проблеми, та для зустрічей з «Володимиром».

В Моршинському санаторії я познайомився з письменником Іваном Багряним, який виїхав із Харкова. Мене познайомили з помічником директора правління всіх санаторій у Моршині Картелем та Моршинським волосним агрономом на прізвище Заєць. Це були учасники підпілля, і за їх допомогою я мав можливість уже в той час бути присутнім на зібраннях місцевих ОУНівців. Мені запропонували зробити інформацію про діяльність ОУН на східних теренах України. Я розповів присутнім про те, що їх цікавило, та про методи антибільшовицької боротьби.

10 листопада 1943 р. я тяжко захворів і безвихідно знаходився в санаторії до 5 грудня. Але ще до захворювання я домовився з головою Стрийського окружного товариства «СГ» Миколою Прутуляком, що буду працювати в Стрию директором окружного товариства «СГ».

Коли справа моєї роботи в Стрию була вирішена то від інженера Воробця я одержав рекомендаційний лист до Стрийського окружного земельного відділу. «Володимир» з свого боку попередив про це доктора Храпливого, який у свою чергу повідомив Миколу Прутуляка про те, що я є бажаним кандидатом на посаду директора Стрийського окружного товариства «СГ». Таким чином, коли я з'явився в Стрию з листом, то справа про мою роботу була швидко вирішена. На початку листопада я отримав призначення на роботу, і тільки хвороба затримала мене з початком виконання своїх обов'язків.

6 грудня я приступив до праці. Стрийське окружне товариство «СГ» мало 8 філій та 313 гуртків, які створили ці філії. Гуртками було охоплено 65 тисяч селянських господарств. На чолі кожної філії стояв

директор та 2 або 3 інструктори. У самому окружному товаристві було 4 інструктори й апарат службовців для обслуговування сільського господарства. У той час, коли я приступив до роботи в окружному товаристві, там діяли курси з підготовки інструкторів «Хліборобського вишколу молоді» (ХВМ) – організації для роботи з селянською молоддю. Кожна філія «СГ» мала не менше ніж двох інструкторів, які працювали в ХВМ. Таким чином у кожному окружному товаристві працювало з ХВМ близько 20-и фахівців-інструкторів. Курси ХВМ налічували біля 1150 осіб – молодь віком від 15 до 20 років.

Референтом ХВМ при Стрийському окружному товаристві «СГ» був Григорій Дулин, який також був референтом пропаганди Стрийського окружного проводу ОУН. Проводячи роботу по селах, навчаючи молодь сільському господарству, ОУН через ХВМ мала можливість вишколювати її в політичному й навіть військовому відношенні. При гуртках товариств «СГ» в кожному селі були жіночі секції. Разом з навчанням сільському господарюванню, жінок і дівчат навчали медичним діям в догляді за дітьми, надаванню першої невідкладної допомоги хворим, догляду за пораненими. Таким чином одночасно готувалися кадри медичних сестер для загонів УПА, де в той час в цьому була велика необхідність. Діяльність товариства «СГ» провадилася узгоджено з земельними відділами, які очолювали німці, але фахівцями в них працювали здебільшого тільки українці.

ОУН мала там своїх людей. Зокрема в Стрию це були: головний окружний агроном інженер Дубало, його помічник – інженер Григорій Мельник, окружний садівник – Держко.

Коли я тільки почав свою роботу в «СГ» в Стрию, то проінформував «Володимира» про осіб, які там працювали. Через деякий час «Володимир» мене сповістив, що необхідно тримати зв'язок з Григорієм Дулиним, і подальшу свою роботу в ХВМ і «СГ» я здійснював у погодженні з Дулиним. Зокрема вся робота в ХВМ на місцях з молоддю провадилася за тими планами, які ми розробляли разом з Дулиним. Вакантні місця інструкторів ХВМ здебільшого посідали особи, які належали до ОУН. Щомісячні окружні наради, які відбувалися в Стрию, одночасно неофіційно використовувалися для інструкцій у сітці ОУН.

На початку 1944 року в усій мережі товариства «СГ» проходили звітні наради про роботу гуртків по селах, наради представників гуртків при філіях і, нарешті, на початку березня в Стрию відбувся з'їзд товариства «СГ». На з'їзді було біля 500 осіб, були присутніми також і представники німецької влади. Щоб уся звітна робота провадилася за єдиним планом, були опрацьовані типові доповіді зборів гуртків, окрема доповідь з'їзду при філіях і доповідь на окружному з'їзді товариства «СГ», яку зробив я. У цих доповідях наголошувалося необхідність поважної роботи товариства у сільському господарстві,

необхідність використання різноманітних засобів, які надають німці для боротьби з шкідниками рослин.

Одночасно в доповідях підкреслювалася та небезпека, яку несе з собою у Західну Україну Червона Армія. У зв'язку з цим усім організаціям «СГ» пропонувалося надавати допомогу УЦК у його діяльності, а саме: протидіяти колективізації, вивозу населення з Західної України та інші заходи.

При підготовці до весняної кампанії в березні 1944 р. проводилася нарада волосних агрономів. На прохання агронома Дубала я зробив доповідь про культуру кок-сагізу, і, між іншим, не забув підкреслити в його поширенні роль українського вченого професора Янати, який був радянською владою засланий до Сибіру.

Крім цієї наради, я виступав з доповідями в селах Дуліби, Гірне, Конюхів, Комарів, Угерсько. Виступав на з'їзді філії товариства «СГ» в м. Ходорів, на загальному окружному з'їзді в Стрию, а також з окремою доповіддю на жіночому з'їзді в Стрию.

На початку грудня 1943 р. я прочитав кілька лекцій на курсах інструкторів ХВМ при окружному товаристві «СГ». Такі ж лекції я читав у сільськогосподарських школах села Бережниця коло Стрия і в селі Черниця коло міста Миколаєва.

У цих лекціях я, разом з питанням підсобного сільського господарства, підкреслював перевагу індивідуального селянського господарства над колгоспним, яке запроваджується радянською владою і ту загрозу, яку несе Червона Армія. В кожному своєму виступі я підкреслював необхідність всебічної підготовки для боротьби з наступаючим ворогом – Червоною Армією.

Знайомство з А. Шептицьким

Ще в кінці жовтня 1943 року я здійснив своє давнє бажання – побачити видатного політичного й церковного діяча – митрополита Андрея Шептицького. У розмові з ним я нагадав про його повернення з царського заслання з Саратова і зустріч, яку влаштували йому в Києві, в Центральній Раді. Розповів про те, які великі зміни сталися серед населення східних областей України і, зокрема, серед духовенства.

Митрополит докладно розпитував мене про стан національного руху на Сході, згадав, що російське самодержавство в 1914 – 1915 рр. вислало священників із Галичини й що те ж саме робила й радянська влада в 1939 – 1940 рр. Андрей Шептицький зауважив, що очевидно такі ж заходи будуть провадитися й далі.

Подякувавши митрополитові за прийом, я попросив його дати мені, як християнинові, благословення на подальшу патріотичну мою діяльність, яку я мав намір провадити в історичний момент подій. Одержавши благословення, я з ним розпрощався.

ІДЕЯ УГВР

Ідея організації всенаціонального українського органу для боротьби за Суверенну Державу в мене особисто виникла ще в першій половині 1942 року, коли формально я примикав до мельниківців. Моя ідея сподобалася Величківському, Перевертуну, Удовенку, Потішку й Голобородьку, котрий, як активний ОУНівець, почав мене просити, щоб я взявся за її реалізацію. З цією метою в травні 1942 року я написав «Декларацію» – «В єднанні сила нації», в якій звертався до всіх політичних українських організацій, закликаючи їх до об'єднання в інтересах спільної боротьби за Суверенну Українську Державу (т. II арк137).

У своїй «Декларації» я передбачав об'єднання на ґрунті мінімальної політичної платформи, а саме: боротьба за Суверенну Українську Державу; забезпечення земельною реформою тих, хто пов'язаний із землею; організація 8-ми годинного робочого дня й випрацювання такого законодавства, яке могло б забезпечити добре ставлення українського народу до уряду. У «Декларації» я наполягав на тому, що суверенна держава має бути тільки національною й забезпечити українській нації право на свою мову, культуру та економіку.

Таку організацію в своїй «Декларації» я пропонував для початку назвати «Спілкою Української Державності» (СУД). Коли у червні 1942 року я познайомився з «Володимиром», то познайомив його з своєю «Декларацією» і пояснив, що в сучасну пору до ОУН не всі бажають приставати як до організації вузького спрямування, а на основі моєї «Декларації» в «СУД» можуть входити всі, хто тільки любить Україну. Я доводив «Володимирові», що «СУД» буде поступово виростати в урядову міцну організацію і буде морально впливати своєю діяльністю на український народ. Однак «Володимир» у той час не підтримав моїх думок, заявивши мені, що ОУН на Сході спирається на молоді кадри, які не є ще оунівцями-професіоналами. А тому для створення єдності націоналістів необхідно, щоби ОУН на Сході поширилась так, як на Заході, і була авторитетною серед населення.

Після мого приїзду до Львова восени 1943 року я побачив, що бандерівці спрямовували свої зусилля на мирне об'єднання з мельниківцями, відкидаючи інші націоналістичні організації. Бандерівці намагалися перетягнути на свій бік рядових мельниківців, так би мовити – «щоб генерали залишилися без війська», а потім Провід мельниківців поставити перед фактом переходу рядових до бандерівців і таким чином здійснити об'єднання. Таке вирішення проблеми було вороже моїм поглядам, і я не бачив у цьому справжнього об'єднання всіх націоналістичних сил. Я вперто тримався думки

втілення моєї «Декларації» 1942 року в життя. Коли в березні 1944 року Червона Армія зайняла Тернопіль, то перед нами – бандерівцями, звільнення України від німців стало реальним фактом, а тому потрібно було, щоб не згаяти перехідний період, вирішувати відразу проблему організації спротиву Радянській владі.

В квітні 1944 року по дорозі до гори Магура на вишкіл «Білі Олені»⁵² я перед «Володимиром» знову поставив проблему щодо організації всеукраїнського центру збройної боротьби проти Радянської влади на Україні. На цей раз він погодився зі мною. По дорозі ми з ним обговорили проекти платформи, на якій могли б зійтися всі націоналістичні організації в єдине угруповання, і «Володимир» доручив мені написати проекти «Платформи» та «Універсалу» майбутньої об'єднаної організації. Написані мною проекти «Платформи» та «Універсалу» я передав «Володимирові» в травні 1944 року перед скликанням Ініціативного комітету. У день скликання Ініціативного комітету 11 червня 1944 р. «Володимир» дав мені для політичного опрацювання мої проекти «Платформи» та «Універсалу», які були вже доповнені деякими пунктами. Хочу зауважити, що «Універсал» тоді ще називався «Зверненням до українського народу». Я запропонував цей документ, як в минулому при Центральній Раді і гетьманцях, назвати «Універсалом» і моя пропозиція була схвалена. Після мого політичного, а «Костецького»⁵³ – літературного опрацювання «Платформи» та «Універсалу» на засіданні Ініціативного комітету 11 червня 1944 року ці документи були схвалені.

Ініціативний комітет

Маючи організаційний зв'язок з «Володимиром», я на початку червня 1944 року, перебуваючи в м. Стрий, через зв'язкового одержав від нього записку, в якій він запрошував мене 11 червня 1944 року на 11 годину ранку прибути до Львова. Зв'язковий дав мені адресу зібрання: Львів, Площа Ринок № 10, приміщення археологічного інституту, де за окупації містився культурно-просвітницький відділ УЦК, і назвав мені гасло, за яким він (зв'язковий) має мене зустріти в цьому приміщенні.

11 червня 1944 року я приїхав до Львова й, прибувши за вказаною адресою, зустрівся із зв'язковим, який спрямував мене в один із кабінетів культурно-просвітницького відділу УЦК. Тут я зустрівся з «Володимиром», «Стрийським»⁵⁴, «Костецьким», «Вировим»⁵⁵ і ще деякими учасниками ОУН, від яких дізнався, що запрошений на нараду керівного складу націоналістичного підпілля.

⁵² Йдеться про старшинську школу УПА «Олені».

⁵³ «Костецький» – о Іван Гриньох.

⁵⁴ «Стрийський» – Лев Шанковський.

⁵⁵ «Вировий», «Колос» – Микола Дужий.

«Стрийського» й «Костецького» я зустрів вперше у Львові і їх дійсних прізвищ не знав. «Костецький» і «Стрийський» були членами Центрального Проводу ОУН, а «Стрийський», як я зрозумів з його виступу на нараді, був також і представником командного складу УПА. «Вировий» також був членом Центрального Проводу ОУН і, хоч я його у Львові зустрів вперше, мені було відомо, що його прізвище Дужий. Він був у минулому офіцером польської армії й до 1939 року був членом Головної Ради «Просвіти» у Львові. «Вільшинська»⁵⁶ також була членом ЦП ОУН, але її дійсного прізвища я не знав.

«Володимир» проінформував мене, що нарада зібрана з ініціативи командування УПА і Центрального Проводу ОУН для того, щоби разом з представниками різних національних організацій обговорити можливість об'єднання наших зусиль у боротьбі з Радянською владою за створення Самостійної України. Він додав, що ця нарада фактично буде Ініціативним комітетом, який має опрацювати нові організаційні форми й тактику боротьби, щоби внести свої пропозиції для обговорення на більш широкій нараді представників націоналістичних організацій і течій.

З вступною промовою на засіданні цього комітету виступив «Стрийський», який зазначив, що в перебігу сучасної війни нам необхідно зберегти український народ та його керівні кадри від фізичного винищення й повести організовану боротьбу за створення власної Суверенної Української Держави. «Стрийський» наголосив, що для здійснення цієї мети необхідно створити єдиний всеукраїнський національний фронт, на ґрунті об'єднання всіх діючих націоналістичних сил. Виходячи з цього продовжував «Стрийський», за ініціативою командування УПА і за згодою деяких націоналістичних організацій (яких саме, він не сказав), вирішено створити такий орган, який зміг би об'єднати всі українські націоналістичні сили для боротьби за Самостійну Україну.

Після «Стрийського» з інформацією про сучасне політичне становище виступив член Центрального Проводу ОУН «Володимир». Він, як представник бандерівців, закликав усіх українських націоналістів об'єднати свої сили й створити централізований орган для керівництва боротьбою. Таким органом, на думку «Володимира», має бути пропонує бандерівцями Українська Головна Визвольна Рада (УГВР).

Всі ми погодилися з пропозиціями «Стрийського» та «Володимира» й вітали створення УГВР. Пізніше, коли думки присутніх на засіданні були вислухані, член ЦП ОУН «Костецький» зачитав проекти Платформи та Універсалу, які мають бути затверджені при створенні УГВР і повинні визначити її мету і завдання. Після деяких

⁵⁶ «Вільшинська» – Дарія Ребет.

уточнень і доповнень члени Ініціативного комітету одногосно схвалили ці проекти й вирішили, що створюваний орган буде називатись Українською Головною Визвольною Радою. «Стрийському» було доручено знайти місце й час для першого організаційного засідання УГВР, яке було вирішено назвати Великим Збором, і повідомити про це всіх, хто мав бути на ньому присутнім. Ініціативний комітет вів свою роботу протягом 6 годин, після чого присутні роз'їхалися по своїх місцях.

Великий Збір УГВР

8 липня 1944 року «Володимир» передав мені, що я маю виїхати до Львова, і коли я в той же день прибув до нього, він повідомив, що ми маємо відправитися на засідання Великого Збору, де буде вирішуватися питання про створення УГВР. Тоді ж «Володимир» проінформував мене, що на Великому Зборі будуть створені керівні органи УГВР та що Центральний Провід ОУН(Б) за його пропозицією буде рекомендувати мене для обрання президентом УГВР. Ініціатива створення УГВР належала бандерівцям, тому вони висунули кандидатуру Президента УГВР із числа учасників своєї організації. Бандерівці-галичани вирішили вибрати Президентом УГВР людину з Східної України, показуючи тим, що їх діяльність однаково буде вестися як на території східних, так і західних областей України. Крім того, я думаю, моя кандидатура висувалася ще й з тої причини, що «Володимир» добре знав мою активну діяльність на Сході в період німецької окупації України. Із моїх розповідей було також відомо, що я є давнім і переконаним українським націоналістом.

Оскільки я не заперечував проти мого обрання Президентом УГВР, «Володимир» повідомив, що ми в цей же день – 8 липня 1944 р. маємо виїхати до місця засідання Збору. О 2-й годині дня я з'явився на площі Сокіл-Батько, куди, через деякий час підійшла легкова машина, в якій уже були «Володимир» і ще дві особи – «Вільшинська», яка брала участь у засіданні Ініціативного комітету, і чоловік, мені невідомий. На цій автомашині ми доїхали до станції Бусовисько Стрілківського р-ну Дрогобицької обл., звідти на возі поїхали до с. Лужок-Горішний і далі, до управління лісництва, де мало відбутися засідання Великого Збору. У зв'язку з несвоєчасним прибуттям інших учасників Великого Збору засідання почалося тільки 11 липня 1944 р.

На Зборі мали бути присутніми 31 чи 32 особи, які б репрезентували різні націоналістичні течії та організації. Однак прибули тільки 21 чи 22 особи. До яких конкретно організацій вони належали, я не знаю, але мені відомо, що на Великому Зборі були присутніми ОУН(Б) і ОУН(М), УНДО, гетьманці, а також представники УПА. Обраний головою президії Збору «Чепіга»⁵⁷ запропонував усім

⁵⁷ «Чепіга», «Павленко» – Ростислав Волошин.

присутнім з метою конспірації взяти собі тимчасові псевдоніми, за якими має проводитися реєстрація й протоколювання виступів.

«Володимир» користувався на Зборі цим же псевдонімом, а я зашифрував себе під псевдонімом «Горянський Марко», хоч був відомий також і під своїм організаційним псевдонімом «Кирдяга». У Великому Зборі брали участь члени ЦП ОУН(Б) Роман Шухевич – командир УПА, відомий під псевдонімом «Тур». На Зборі він був зашифрований як «Лозовський». Дужий – «Вировий», на Зборі мав псевдонім «Колос». Були «Стрийський», «Костецький», і «Вільшинська». Крім того, із числа членів ЦП ОУН(Б) на Великому Зборі був присутнім «Ярополк»⁵⁸, але хто в дійсності мав цей псевдонім, я не знаю.

Із інших учасників Великого Збору я знаю голову президії Збору – його ім'я і по-батькові Ростислав Павлович. До 1939 року він був членом і секретарем Головної Ради «Просвіти» у Львові. Під час німецької окупації «Чепіга» був одним із керівників ОУН-УПА на Волині, в ОУН був відомий під псевдонімом «Павленко». Знаю також Пеленського Зенона, який під час німецької окупації Києва працював начальником транспортного управління цукрової промисловості, а до 1939 року був відомий у Львові як публіцист. На Зборі Пеленський мав псевдонім «Зеленко». Добре мені відомий також Потішко Василь Якович, який у період німецької окупації Києва був моїм заступником у Всеукраїнській спілці сільськогосподарських кооперативів «Сільський господар». На зборі він користувався псевдонімом «Полонський». Під псевдонімом «Голубенко» на Зборі був присутнім Вовк Федір, який під час німецької окупації України мешкав у Нікополі, Дніпропетровської області і був окружним провідником ОУН. Учасниками Великого Збору також були: Василь Мудрий – голова УНДО, в минулому віце-президент польського сейму й редактор газети «Діло», який користувався псевдонімом «Вавричин»; Біленький – представник гетьманців, професор, мешкав у м. Самборі, вибрав собі на Зборі псевдонім «Кочарівський», і «Яблонський»⁵⁹ – представник командного складу УПА. На Великому Зборі мали бути присутніми Мороз, який у період німецької окупації працював директором Центросоюзу в м. Рівне, й Підгірський Самуїл, в минулому – депутат польського сейму, за професією адвокат, який мешкав у Варшаві. Однак вони, з невідомих для мене обставин, на Збір не прибули.

Політична доповідь, яку зробив «Володимир», продовжувалася коло 4-х годин. Спочатку він говорив про історію боротьби української нації за Самостійну Україну при Польщі, про діяльність української військової організації (УВО), про роль Коновальця в цій боротьбі, а потім про діяльність ОУН. Далі «Володимир» виклав історію боротьби

⁵⁸ «Ярополк» – Микола Лебедь.

⁵⁹ «Яблонський» – можливо, Лев Шанковський.

української нації на Сході ще в період існування Центральної Ради й докладно зупинився на організаційній діяльності ОУН під час окупації німцями України, зазначивши при цьому, що цією діяльністю була охоплена як Західна, так і Східна Україна. Значне місце в його доповіді було приділене організації й діяльності УПА, особливо на Поліссі і в Карпатах. У кінці своєї доповіді «Володимир» зазначив, що поразка німців у війні з Радянським Союзом очевидна, що Червона армія скоро може захопити Західну Україну, та що нам, українським націоналістам, треба не втратити цього моменту, використати ті військові обставини, які склалися, й вчасно організуватися для спільної боротьби проти Радянського Союзу.

Наводячи можливі варіанти подальшого перебігу війни, «Володимир» говорив, що українські націоналісти не зможуть без зовнішньої допомоги добитися своєї мети й перемогти Червону армію. Оскільки німці зазнають поразок, українським націоналістам треба орієнтуватися в своїй подальшій боротьбі на інші держави. Він запропонував орієнтуватися на Англію й Америку, щоби при їх військовій допомозі організувати українське військо й перемогти Червону армію, ослаблену, як він вважав, у війні з Німеччиною.

«Володимир» зазначив, що перед УГВР постає завдання об'єднати й координувати боротьбу всіх націоналістичних течій і організацій проти Радянського Союзу. УГВР, сказав на завершення «Володимир», має являти собою уряд майбутньої Української Самостійної Держави.

Після доповіді почалося її обговорення, в якому взяли участь Мудрий, Потішко, Пеленський, «Вільшинська», «Яблонський», я та інші. Їх виступи зводилися до того, що Україна стоїть перед тяжкою історичною дійсністю, що тільки об'єднанням усіх українських націоналістичних сил і за допомогою Англії та США можна добитися перемоги над Радянським Союзом, і, що ця боротьба буде тяжкою й кривавою. Промовці вказували на необхідність і в подальшому створювати озброєні загони УПА, які мають діяти як у Західних, так і в Східних областях України, та звертали увагу на велике значення кущових ОУНівських організацій, які в своїй практичній діяльності будуть вести підривну роботу на місцях у різноманітних органах радянської влади. Висловлювалась також думка про необхідність створення по всій Україні невеликих військових одиниць у кількості 25–30 осіб, які б проводили пропагандивну роботу серед населення й вели боротьбу по знищенню радянського активу та агентури органів МГБ, які засилялися в націоналістичне підпілля. Ці загони, на думку промовців, мусять також проводити вербування населення в УПА і створювати нові військові одиниці.

Усі промовці погодилися з доповідачем в тому, що в боротьбі з Радянським Союзом необхідно орієнтуватися на збройну допомогу

Англії та США і одночасно в своїй діяльності контактувати з іншими, ворожими СРСР, силами. Мова йшла про те, щоб українські націоналісти нав'язали контакти з польською націоналістичною організацією Армія Крайова для боротьби проти Радянського Союзу. Говорили навіть і про те, щоб домовитися з поляками про спільну боротьбу проти СРСР навіть ціною деяких територіяльних поступок на користь Польщі.

Особливо характерним був виступ Мудрого. В своїй промові він заявив, що українським націоналістам необхідно в майбутньому встановити безпосередній зв'язок з міністерством закордонних справ Англії, зацікавити англійців можливістю одержання систематичної інформації про становище на Україні та її економічний стан. Мудрий підкреслив, що англійські політичні кола мусять зацікавитися фактом існування УГВР, яка бореться за Самостійну Українську Державу. Він далі сказав, що в 1939 році УНДО в Лондоні вже мала такий зв'язок з МЗС Англії, однак тоді були допущені деякі політичні помилки, яких необхідно буде уникнути в майбутньому. Мудрий заявив, що він особисто мав зв'язок з одним із заступників міністра закордонних справ Англії, але промовчав про характер цього зв'язку.

Кожен із промовців в обговоренні тою чи іншою мірою підводив підсумки боротьби з Радянською владою в минулому і висловлював свої погляди на подальшу тяжку боротьбу за Самостійну Україну. Всі погоджувалися з ідеєю створення УГВР, яка, на загальну думку, має завершити боротьбу за створення Української Самостійної Держави. У своєму виступі я, як і всі, хто виступав, вітав ідею створення УГВР. Я заявив, що УГВР мусить покінчити з тим розбратом національних сил, який був до цього, та об'єднати їх для майбутньої боротьби за свою власну Самостійну Державу. Я вказав, що в зв'язку з створенням УГВР необхідно залучити для роботи під її керівництвом українську еміграцію. Підтримав я також і ту думку, що в даний момент дійсно є необхідним створення пропагандивних військових загонів, які могли б дати відчуті Радянській владі, що українські націоналісти не припинили своєї боротьби.

Обговорення доповіді «Володимира» продовжувалося протягом трьох днів. На четвертий день роботи Великого Збору була створена комісія для остаточного редагування «Платформи», «Устрою», «Універсалу» УГВР, до якої увійшли: «Володимир», Мудрий, я, член президії Великого Збору «Чепіга», Пеленський – «Зеленко» і Дужий – «Колос».

На п'ятий (останній день роботи Збору) редакційна комісія на основі виступів учасників Збору остаточно відредагувала проекти «Платформи», «Устрою» та «Універсалу» УГВР, які й були одностайно схвалені й затверджені всіма присутніми. Тоді ж були затверджені тексти присяги Президента УГВР і вояків УПА.

Після ухвалення «Платформи» та «Універсалу» Великий Збір приступив до виборів керівних органів УГВР. Головуючий на великому Зборі «Чепіга» оголосив, що на Президента УГВР висувається моя кандидатура, і відкритим голосуванням я був обраний одногосно. Далі, у відповідності до ухваленого Великим Збором «Устрою», належало обрати Президію УГВР і створити уряд – Генеральний секретаріат в кількості 15 осіб. Крім голови, до складу секретаріату мали входити Генеральні секретарі: внутрішніх, закордонних, військових, військово-морських справ й авіації, землеробства, промисловості й торгівлі, зв'язку, пропаганди, фінансів, юстиції та державного контролю. До складу Президії УГВР були обрані я – Осьмак Кирило Іванович як Президент, перший Віце-президент – Мудрий – «Вавричин», Віце-президенти: «Костецький» і Вовк Федір – «Голубенко», а членами президії: Пеленський Зенон – «Зеленко», «Володимир», «Вільшинська» та Дужий – «Колос». Головою Генерального секретаріату УГВР і Генеральним секретарем Військових справ був обраний Шухевич Роман – «Тур», а Генеральними секретарями: Внутрішніх справ – «Чепіга», Закордонних справ – «Ярополк», фінансів – Мороз і генеральним контролером – Біленький⁶⁰.

Був також обраний генеральний суддя. Інші посади в нашому уряді не заповнювалися, ми тоді ще не бачили перспектив для діяльності інших генеральних секретарів.

Перед закінченням засідання Великого Збору я, як Президент УГВР, прийняв присягу в тому, що буду вірно служити справі боротьби за створення Української Самостійної Соборної Держави.

25 липня 1944 року в селі біля станції Бусовисько Стрілківського району Дрогобицької області було проведене перше засідання Президії УГВР, на якому були присутніми: я – Осьмак, «Володимир», «Костецький», Дужий – «Колос» і «Вільшинська». На цьому засіданні «Костецький» запропонував, щоб на території України залишилися Президент УГВР, Віцепрезидент «Голубенко», член Президії Дужий, а також голова уряду – Роман Шухевич. Усі інші члени Президії та деякі учасники Збору мають виїхати за кордон, щоб там представляти інтереси УГВР перед іноземними державами. Члени Президії УГВР, які залишалися на території України, мали керувати боротьбою українського народу, спираючись на ті загони УПА, які вже були, й ті, які ми мали намір створити. Їм також доручалося створювати місцеві органи влади на території, яка буде опанована УПА, й систематично підтримувати зв'язок з тими членами Президії УГВР, які виїхали за кордон. Тут, біля станції Бусовисько, я, як Президент УГВР, благословив і попросився з від'їжджими за кордон учасниками Збору: «Володимиром», «Ярополком», «Стрийським», «Костецьким» і

⁶⁰ Можливо, помилка. Біленький Ярослав – Генеральний суддя УГВР.

«Вільшинською». Пізніше мали виїхати за кордон також Мудрий і Пеленський – «Зеленко».

25 липня 1944 року, зразу ж після засідання Президії УГВР, мені дали охорону з 4 сотень УПА, якими командував начальник Головного штабу УПА Дмитро Грицай – «Перебийніс». Він мав забезпечити мені перехід на територію Золочівського району Львівської області, де я мав зустрітися з Головою Уряду УГВР і керівником ОУН на Україні Романом Шухевичем, який направився туди через свої лінії зв'язку.

23 серпня 1944 року поблизу с. Орів нас наздогнали частини Червоної Армії й нав'язали нам бій. В цьому бою сотні УПА, які мене супроводжували, були розбиті, а я був поранений. Для лікування мене доправили до с. Дорожів Дублянського р-ну Дрогобицької області, де 12 вересня 1944 року я був заарештований.

⌘ ⌘ ⌘

ПУБЛІКАЦІЇ

Листування редакції⁶¹

Д-ій Кирило Осьмак. Редакція дружньо стискає Вашу руку. Коли-б наше суспільство мало частину тєї широти та любови, якими переповнена Ваша душа, “Сніп” виходив би та ще й зробився-б щоденним. Та ба!...

Дамо трохи згодом відповідь на обидва Ваші листи окремо. Ви єдина людина, що не словами тільки схотіла поділити з нами тягар нашої недолі.

В Україні⁶²

Плян засівів в Україні на 1942 рік ... Т-во “Сільський господар” в Україні

“Український хлібороб” в Рівному подає ближчі відомості про т-во “Сільський Господар” в Україні. “Сільський Господар”, що його засновано в Україні в 1917 р., проіснував до 1930 року, коли то совітська влада його зруйнувала. Нині, заходами старого діяча “Сільського Господаря”, агронома Кирила Осьмака, що щасливо вернувся з 12-літньої каторги, знову відновлюється “Сільський Господар”, як осередок української сільсько-господарської кооперації. Статут “Сільського Господаря” внесено вже на затвердження до Державного Комісаріату в Рівному.

⁶¹ Сніп. – Харків. – 1912. – 23 (5 січня н/с) грудня. – С. 8. (Редактор М. Біленький, видавець М. Міхновський)

⁶² Краківські вісті. – Краків. – 1942. – 16 березня. – Ч. 107. – С. 6.

ЛИСТИ⁶³

Кирило Осьмак. Лист до Еміля Бругґера від 1 серпня 1958 р.

*1 August, Nineteen fifty eight Swiss Confederation
My congratulation to Emil Brugger
I congratulate You on confederation of Your native land of Switzerland;
I wish You many happy returns of the day;
I wish You to be on freedom as sooner as possible;
I wish You much health;
To Your's heart's content!*

My Dear Father! The third year have passed since we have seen with You in hospital last time. We often asked about you since, but news were of different kinds. Some told us that You were sent for Moscow and others that You were on freedom. And it turned out, that You are here. Still here. It is sadly but believe us how sincerely we consoled ourselves. When we knew again that You were with us.

How are You? Probably not so strong. What is Your humour? There are new hopes in connection with the project of a new code. We believe – it remained not so much time for you. Some more strength yet and the feast (holiday) will be on our street also.

News out of native country are not the worst. Peoples are living there, they are thinking about future and don't forget about old time.

And how are things in Your home? It would be that You will arrive home and find in the son-in-law.

There are no changes wis us here. It is true, we had some changes of situation because we were in Kasimov's prison last year. It is a small provincial prison. They kept us half a year there and brought us over here. There was very badly there and we were very glad to come back.

We are working just now, we knit nets – so called "avos'ky" and earn some time for punishment.

Do you know that many of our fellow were removed for camps from here, and others to different prisons. By the way they removed from here Pavlyk also. It is a pity the lad for me because it is very badly for him there. They say he is in Berestya-Lytovske.

Who are in your cell? Is there the old Georgian who was some time ago in hospital together with Shoolghin? I have seen them often during the wolk.

Do you know anything about Menshanin? He is solitary confinement and he was above You in hospital, when you were there and I saw You.

⁶³ Листи, написані Батьком у саморобному загальному зошиті, який нам з Мамою надіслали після Його смерті. – Н.О.

1 August, Nineteen fifty eight. Swiss Confederation

My congratulation to Emil Bruggler:

I congratulate You on Confederation of Your native land
- of Switzerland;

I wish You many happy returns of the day;

I wish You to be on freedom as sooner as possible;

I wish You much health.

To Your's heart's content!

My Dear Father! The third year have passed since we have seen with You in hospital last time. We often asked about You since, but news were of different kinds. Some told us that You were sent for Moscow and others that you were on freedom. And it turned out, that You are here. Still here. It is sadly but believe us how sincerely we consoled ourselves. When we knew again that You were with us.

How are You? Probably not so strong. What is Your humour? There are new hopes in connection with the project of a new code. We believe - if remained not so so much time for You. Some more strength yet and the feast (holiday) will be on our street also.

News out of native country are not the worst. Peoples are living there, they are thinking about future and don't forget about old time.

And how are things in Your home? It would be that You will arrive home and find in the son-in-law.

There are no changes w^{it} us here. It is true, we had some changes of situation because we were in Rasimov's prison

I ask You to write something about Yourself, we shall be very glad to know something.

I greet You cordially and wish the best of luck Alyna

P.S. We send our's best regards to all cell-mates

Another. Yurko – son of Roman Sh. [ukhevych] asked me to pass You cordial invitation. On the twenty two of August he may finish ten years and will be free.

* * *

The ninth of October one thousand ninehundred fifty three

My dream last night. I have seen my lovely wife. It was in Kyew. I was away, not with my Ljuda, but thought of her all the time. And by chance I met her in the street, as she was buying newspapers. She was dressed in black, all she was in black. But her face quite clear and good. She met me with reproach. She reproached me why I had been away but not with her. Her talking was not angry, but she spoke with heartyless

* * *

Yesterday one could see the first snow, but only simple , which smelt at once. To-day, 9.X.53, after my standing up from bed, I have seen the roof of the next kitchen quite white.

* * *

The nineteenth of October

My dream last night. I saw my dear wife in very pleasant way. And two or three children each of them about two years old. I was very glad to play with them, and one of them was probably my own in my old age.

* * *

On the 12 of November Walja had sent me the parcel weighing nine kilogrammes, which I received on the 18 of November 1953. 50 apples, a bit of sausage, two pieces of lard, biscuits of she's own production, sugar-candy and sweets in candy paper. The 23 of November 1951 Talochka's birthday.

⌘ ⌘ ⌘

1 серпня 1958 року, Швейцарська Конфедерація
Мої вітання Емілю Бругґеру
Я вітаю Вас з Конфедерацією Вашої рідної країни Швейцарії.
Бажаю Вам чудового дня; бажаю Вам якомога скоріше вийти на
свободу;

Бажаю Вам міцного здоров'я скільки забажає Ваша душа!

Мій дорогий отець! Прошло 3 роки з тих пір, як ми з Вами бачились востаннє у крилі госпіталю. Ми часто питали про Вас, але новини кожен раз були різними. Одні казали нам, що Вас poslali до Москви, а інші говорили, що Ви на свободі. А виявилось, що Ви тут. Все ще тут. Це дуже сумно, але повірте нам, ми щиро зраділи, коли знову дізналися, що Ви з нами.

Як Ви поживаєте? Мабуть, сил у Вас небагато. Як Ваш настрій? Є нові надії з приводу нового законопроекту. Ми віримо, що Вам залишилося не так вже й довго тут сидіти. Ще трохи сили, і буде й нашої вулиці свято.

Новини з рідної країни не найгірші. Люди живуть там, думають про майбутнє та не забувають минулих часів.

А як у Вас справи вдома? Можливо, Ви повернетесь додому і зустрінете там зятя.

У нас немає ніяких змін. Щоправда, дещо таки змінилося, адже минулого року ми були у Касімовській⁶⁵ тюрмі. Це маленька провінційна тюрма. Нас тримали там півроку, а потім перевели сюди. Там було дуже погано, і ми були раді повернутися.

Зараз ми працюємо, плетемо сітки – так звані „авоськи”, і так проводимо час заточення.

Чи Ви знаєте, що багато з наших співкамерників було переведено до таборів, а інших – до різних тюрем. До речі, Павлика⁶⁶ звідси також перевели. Мені дуже шкода хлопця, бо йому там дуже погано. Кажуть, він у Брест-Литовську.

Хто сидить у Вашій камері? Чи є серед них старий грузин⁶⁷, який не так давно був у госпіталі разом із Шульґінін⁶⁸? Я часто бачив їх під час прогулянки.

⁶⁴ Переклад з англійської Олени Батенчук-Ратц. Мангайм, Німеччина.

⁶⁵ Касімовська тюрма – тюрма для побутових злочинців в районному центрі Владимирської області. Політичних з Владимирської тюрми відправляли туди для більшого покарання. Про це розповідала мені п. Дарія Гусяк, яку також туди відправляли. – Н.О.

⁶⁶ Павло Сосинський з Тернопільської області.

⁶⁷ Шалва Несторович Берішвілі.

⁶⁸ Василь Шульґін – член II і IV Державної Думи Росії, приймав зречення царя Миколи II від престолу.

Чи Ви знаєте що-небудь про Меншагіна⁶⁹? Він сидить в одиночній камері. Він був над Вами в госпіталі, коли я був там і бачив Вас.

Я прошу Вас написати що-небудь про себе, ми будемо дуже раді будь-яким новинам.

Я передаю Вам сердечні вітання і бажаю, щоб Вам завжди таланило.

P.S. Передаємо найкращі побажання Аліні та всім співкамерникам.

Ще дещо. Юрко – син Романа Ш.[ухевича] просив мене передати Вам сердечні вітання. 22-го серпня мине 10 років його ув'язнення, і він, можливо, вийде на свободу.

* * *

9-го жовтня 1953 року.

Мій сон минулої ночі. Я бачив мою чудову дружину. Це було у Києві. Я був далеко, не з моєю Людою, але думав про неї весь час. І потім випадково зустрів її на вулиці, коли вона купувала газети. Вона була одягнена у чорне, повністю у все чорне. Але її лице було чистим и добрим. Вона зустріла мене з докором. Вона корила мене за те, що я був далеко, а не з нею. Її голос не був сердитим, але вона говорила байдуже.

* * *

Вчора випав перший сніг, але це були просто сніжинки, які відразу танули. Сьогодні, 9.X.53, коли я встав з ліжка, то побачив, що дах сусідньої кухні зовсім білий.

* * *

19-те жовтня

Мій сон минулої ночі. Я бачив мою дорогу дружину при дуже гарних обставинах. А також двох чи трьох діточок, кожне з них десь два роки за віком. Мені було дуже приємно погратися з ними, і одна з них, напевно, була моєю дитиною в моєму старому віці.

* * *

12-го листопада Валя послала мені посилку вагою 9 кілограмів, яку я отримав 18-го листопада 1953 року. 50 яблук, шматочок ковбаси, 2 шматочка сала, печиво, яке вона сама пекла, карамельки та цукерки, загорнуті у цукерковий папір. 23-го листопада 1951 року – день народження Талочки.

⁶⁹ Меншагін Павло Григорович – бургомістр м. Смоленська під час німецької окупації, адвокат, був у Катині (Росія) під час розкопок розстріляних органами НКВД у 1940 році польських офіцерів. Після відступу німців його схопили та без ніякого слідства і без визначеного терміну посадили у Владімірську тюрму. Він сидів в одиночній камері, був не під прізвищем, а під номером.

Кирило Осьмак. Лист-звернення до жінок-в'язнів. 1958 р.

My Dear and Love! Thank You cordially for Your memory. I am extremely ágitated by matérial getting up of Your memory. I kept remembering about You and Your unhappy fate all the time. You are brilliant standart of behaviour by conscious ukrainienne women.

I wish You iron strength of spirit – in order that You had a possibility to get over the way who is prédetérmined to You.

In one of Sundays I had a great joy to see all of You from afar – proud and indepéndent, even if You are in enslaving state.

I wish You not give way to despair but stand firm and believe in the best who must come not long before.

At the same time remember about necessity to work and acquire different knowledge. At the best circumstances You must be ready to give other people necessary knowledge out of different sciences, which have practical meaning.

My youngest daughter have finished sécondary education this year and received matriculation certificate. During the examination some disease was attached to her, and she wrote composition in sick station with high temperature. She have worked a mark four for that and for the rest she received all marks by five. All the same it will not succeed her to enter university.

The old Georgian holds fast and remembers with pleasure about all of You with high spirit. I know nothing about the name M[enshagin]. There is one Belarus in solitary confinement cell, but strong in spirit and always bright and cheerful.

Always I am very glad to hear all about Pavlyk. I am rather afraid of his health because they overtaxed his strength.

About myself I can say as following. I wont to hold fast physically even in spite of hard circumstances. Unfortunately – arteriosclerosis acts on very badly.

Very bad situation with my head – it is ill all the time, more often I have giddiness and get tired very quickly. Brainwork is limited.

I continue my work on English. I am reading *Moscow News* constantly

I am in hospital all the time. Several times took place so-called a fit or a fit of apoplexy and every time an attack or a parotysm. It was going on an hour or more. In the past old physician used decisive measures.

From the 23 July I am here and will be here during repairs in the hospital. The said, that soon we four – will be in hospital again.

With great satisfaction we are seeing on your beds put in order and decorated.

A little time and, we believe, the liberty will smile to You.

We trust, that instead of “avosyok” – you will have a possibility to arrange wide social and own life on the Native Land. Don't love Your courage and be healthy. All of us cordially greet all of You.

One from us – honourable Swiss. He is in prison ten year. He send his greetings to all of You.

Batko

The beginning of August
Lyachno Joseph died in September 1946

All is well that ends well
Better to do well than to say well
No living man all things can
Hope is a good breakfast, but a bad supper
Good health is above wealth
Where there's a will, there's a way

⌘ ⌘ ⌘

Мої дорогі й кохані! Сердечно дякую Вам за Ваші згадки. Я дуже захоплений матеріалом, який постає з Ваших згадок. Я постійно пам'ятав про Вас та Вашу нещасливу долю. Ви – чудовий приклад поведінки свідомих українських жінок.

Я бажаю Вам залізної сили духу, щоб Ви змогли пройти призначений Вам шлях.

В одну з неділь мені випала велика радість побачити всіх Вас здалека – гордих та незалежних, незважаючи на те, що Ви живете у державі, яка намагається усіх перетворити на рабів.

Я бажаю Вам не впадати в розпач, а твердо стояти на своєму і вірити у краще, яке мусить незабаром прийти. Одночасно пам'ятайте про необхідність працювати та здобувати всілякі знання. У найкращому випадку Ви повинні бути готові передати іншим людям знання з різних областей науки, які мають практичне значення.

Моя найменша дочка цього року закінчила середню освіту та отримала атестат зрілості. Під час екзаменів вона захворіла і писала твір, почувавши себе дуже погано і маючи високу температуру. За цю роботу вона отримала четвірку, але за все інше їй поставили п'ятірки. Все одно це не допоможе їй вступити до університету.

Старий грузин тримається і з радістю та захопленням згадує про всіх Вас. Про ім'я М[еншагіна] мені нічого не відомо. Є один білорус, який сидить в одиночній камері, але він сильний духом і завжди бадьорий і радісний.

Я також завжди дуже радий чути все про Павлика [Сосинського]. Я дуже боюсь за його здоров'я, бо вони забрали в нього майже всі сили.

10
My Dear and Love! Thank You cordially for Your
memory. I am extremely agitated by material getting up
of Your memory. I kept remembering about You and Your
unhappy fate all the time. You are the brilliant standard
of behaviour by conscious ucrainienne women.

I wish You iron strength of spirit - in order that You
had a possibility to get over the way who is predetermined

In one of Sundays I had a great joy to see all of
You from afar - proud and independent, even if You are in
enslaving state.

I wish You not give way to despair but stand firm
and believe in the best who must come not long before.
At the same time remember about necessity to work and
acquire different knowledge. At the best circumstances
You must be ready to give other people necessary knowledge
out of different sciences, which have practical meaning.

My youngest daughter have finished secondary education
this year and received matriculation certificate. During the
examination some disease was attached to her, and she wrote
composition in sick station with high temperature. She
have worked a mark four for that and for the rest she
received all marks by five. All the same it will not succeed
her to enter university.

The old Georgian holds fast and remembers with pleasure
about all of You with high spirit. I know nothing about the
name N. There is one Belarus in solitary confinement cell,

1-ий аркуш листа Кирила Осьмака до жінок-в'язнів
Владімирської тюрми, датований вереснем 1958 р.

Про себе я можу сказати ось що. Я хочу триматися фізично, незважаючи на тяжкі обставини. На жаль, артеріосклероз дуже явно дає про себе знати.

Дуже погані справи з головою – вона постійно болить. В голові у мене часто паморочиться, і я дуже швидко втомлююсь. Ідеї приходять нечасто.

Я продовжую працювати над своєю англійською. Я регулярно читаю „Moscow News” („Московські новини”). Я постійно знаходжуся у госпіталі. Декілька разів траплялися так звані приступи, або приступи апоплексії, і кожного разу корчі.

Це тривало з годину або більше. Раніше старий лікар приймав рішучі міри.

З 23-го липня я тут, і залишуся тут під час ремонту в госпіталі. Вони сказали, що скоро ми четверо знову будемо у госпіталі.

З великим задоволенням ми дивимось на Ваші ліжка – застелені та прикрашені.

Ще трохи, і – ми віримо – свобода посміхнеться Вам. Ми віримо у те, що скоро замість „авосьок” Ви зможете служити суспільству та влаштовувати своє особисте життя на Рідній Землі. Не втрачайте своєї хоробрості та будьте здорові. Всі ми сердечно вітаємо всіх Вас.

Один із нас – почесний швейцарець. Він у тюрмі десять років. Він посилає свої вітання всім Вам.

Батько

Початок серпня [1958].

Ляхно Йосип помер у вересні 1946 року.

[Афоризм]

Все добре, що добре закінчується.

Краще гарно діяти, ніж гарно говорити.

Жодна людина на землі не вміє всього.

Надія – хороший сніданок, але погана вечеря.

Міцне здоров'я є важливішим за багатство.

Якщо є бажання, то знайдеться й можливість.

⌘ ⌘ ⌘

Наталія Осьмак
Лист до Президента України В. Ющенка
від 7 червня 2006 р.

Наталія Осьмак,
донька Президента УГВР Кирила Осьмака,
дослідниця його життєвого шляху

Президентові України
Вікторові Андрійовичу Ющенкові

Високоповажний Пане Президенте!

15 липня цього року виповнюється 62 роки з часу постановня Української Головної Визвольної Ради (УГВР) – підпільного парламенту та підпільного уряду воюючої України.

УГВР була створена для об'єднання всіх національно-визвольних сил українського народу, щоб з одного центру керувати визвольною боротьбою і репрезентувати перед зовнішнім світом волю українського народу. УГВР стала найвищим керівним органом українського народу на час революційної боротьби.

Головою парламенту – Президентом УГВР – був обраний Кирило Осьмак, головою уряду – Генерального секретаріату – Роман Шухевич.

У присязі Президента УГВР сказано:

Наша мета – Українська Самостійна Соборна Держава на українських етнографічних землях. Будемо боротися за те, щоб Ти, Український Народ, був володарем на своїй землі.

На вівтар цієї боротьби кладемо свою працю і своє життя...

Роман Шухевич загинув 5 березня 1950 року в с. Білогорщі поблизу Львова, Кирило Осьмак – 16 травня 1960 року у Володимирській тюрмі (Росія).

Коли Червона Армія, поборюючи фашистів, відійшла на Захід, на українські землі прийшло НКВД для війни з українським народом. Посилилося нищення українського життя: мови, культури, звичаїв, спалювання сіл, вивезення на Сибір — старих і малих — цілими селами, катування людей, незалежно від статі і віку, облави — «чекистско-войсковые операции» — ось обличчя цієї війни.

Ще йшла німецько-радянська війна з гаслом «Все для фронту, все для перемоги», але для війни з українцями не бракувало ні війська, ні зброї, ні залізничних ешелонів.

Боронила український народ від поневолення Українська Повстанська Армія (УПА), створена наприкінці 1942 року на Волині, під час німецької окупації України. Легітимною владою для УПА була УГВР. Її міжнародна легітимність базувалася на організованій боротьбі

українського народу на своїй території за самовизначення, самоуправління і державну незалежність.

Політичні, мілітарні і правові атрибути УПА як воюючої сторони і всього визвольного руху, цілком відповідають нормам і вимогам сучасного міжнародного права, зокрема Женевським конвенціям від 12 серпня 1949 року та Додатковим протоколам (Протоколу I і Протоколу II) до Женевських конвенцій, прийнятих 8 червня 1977 року.

Женевські конвенції, вироблені на Дипломатичній конференції, яка проходила в Женеві в квітні – серпні 1949 року за участю 74 країн, в тому числі і УРСР, поширили визначення воюючої сторони на учасників війни за національне визволення.

Протокол I визначив війну за національне визволення, як збройну боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів.

У статті 43 Розділу II сказано: “Особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, є комбатантами, тобто вони мають право брати безпосередню участь у военных діях”.

Протокол II стосується також збройних конфліктів не міжнародного характеру, а внутрішнього характеру, які включають організовані збройні групи, що перебувають під відповідальним командуванням, мають контроль на певній території і мають змогу здійснювати военні дії.

У статті 4 Частини II зазначено: “... заборонено і будуть залишатися забороненими в будь-який час і в будь-якому місці такі дії...:

а) посягання на життя... зокрема вбивство, а також таке жорстоке поводження, як катування ...;

б) колективні покарання;

...

е) знущання над людською гідністю ...”

Женевські конвенції узаконюють народну війну, допускають підпорядкування збройних сил уряду (або владі), які не визнані державою, що воює з повстанцями. Таким невизнаним СРСР та його союзниками українським підпільним урядом була Українська Головна Визвольна Рада. Їй підпорядковувалася УПА.

Женевські конвенції набрали чинності 5 липня 1950 року. На 1 серпня 1958 року Конвенції підписали й ратифікували 84 країни, в тому числі Союз РСР, Українська РСР, Білоруська РСР.

Протокол I і Протокол II Українська РСР підписала 12 грудня 1977 року. Протоколи ратифіковано Указом Президії Верховної Ради УРСР 18 серпня 1989 року.

Україна як правонаступниця Української РСР має виконувати міжнародні зобов'язання, взяті на себе Українською РСР. Тому Президент України зобов'язаний своїм указом визнати Організацію

Українських Націоналістів (ОУН) та Українську Повстанську Армію (УПА) учасниками національно-визвольного руху українців ХХ століття та воюючою стороною у II-й світовій війні.

Між тим ще 1996 року Верховною Радою України ухвалений з порушенням регламенту “Закон про соціальний статус ветеранів 2-ої світової війни та їх соціальні гарантії”. І в тому законі 6-ою статтею вводиться така категорія населення в Україні як винищувальні батальйони. І 17-ою статтею продовжується ім термін війни до 54-го року.

До ветеранів “Великой отечественной войны советского народа против немецко-фашистских захватчиков 1941 – 1945 г.г.” прирівняні “енкаведисти”, члени “истребительных батальонов”, ті, хто, переодягнувшись вояками УПА, мордували українців, закатовували до смерті. Отже, Верховна Рада України фактично визнала, що до 1952 року велась проти українців війна і прирівняла цю війну до “Великой Отечественной войны советского народа ..” Як же називалася ця війна?

1 червня 2006 року у Верховній Раді України зареєстрований законопроект про “жертви бандерівців”. І всупереч Женевським конвенціям та Протоколам до них, які визнають злочинами те, що робило НКВД на українській землі руками цих “жертв бандерівців”, такий закон може бути прийнятим. Низький рівень знань історії державотворення в Україні, відсутність українодержавницької свідомості більшості народних депутатів і відверта українофобія дозволять це зробити. І тоді я змушена буду платити компенсацію тим, хто катував мого батька, хто знівечив життя моєї мами, моє дитинство і юність.

Шановний Пане Президенте! Закликаю Вас виявити державну мудрість і громадянську мужність і відповідно до Міжнародних зобов’язань України визнати боротьбу ОУН-УПА-УГВР справедливою і законною за життя українського народу, за Самостійну Соборну Українську Державу.

7 червня 2006 року.

✂ ✂ ✂

Кирило Осьмак з мамою Тетяною Андріївною. 1912 р.

Кирило Осьмак – студент І-го курсу Московського сільсько-господарського інституту

Марія Юркевич – студентка Петербурзьких вищих жіночих курсів

Кирило Осмак. Фото до посвідки працівника Комітету Південно-Західного фронту Всеросійського Земського Союзу. 1916 р.

Кирило Осмак.
Фото до паспорта.
1937 р.

Кирило Осмак з дружиною Марією Юркевич, м. Київ, 1923 р.

Кирило Осьмак з дружиною Марією, сином Олегом та донькою Лесею (Ларисою) в дитячій колонії на Сирці, м. Київ, 1918 р.

Кирило Осьмак в родинному колі: Перший ряд зліва направо: сестра Галина, Кирило Осьмак, прибрана донька Валя, дружина Марія, син Олег, дружина старшого брата Олександра – Міля (Меланія); другий ряд: донька Лариса, мама – Тетяна Андріївна, батько – Іван Юхимович. м. Шишаки, серпень 1923 р.

Кирило Осьмак з дружиною Марією,
доньками Лялею та Валею і сином Олегом.
м. Сиктивкар, Комі АССР (Росія).
Літо 1932 р.

Кирило Осьмак з дружиною Марією Юркевич.
м. Пезмог, Комі АССР (Росія), 1934 р.

Кирило Осьмак. 1938 р. Фото із архівної кримінальної справи в часі ув'язнення в тюрмі м. Скопин Горловського р-ну Рязанської обл.

УПРАВЛЕНИЕ НАРОДНОГО КОМИССАРИАТА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР
РЯЗАНСКОЙ ОБЛАСТИ
УПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

К ДЕЛУ №

1939 г. августа 3 дня. Я Вн. ун. Горловского РО НКВД
(долж., инициалы, органа, фамилия)
сержант ГБ Леонидов допросил в качестве обвиняемого

1. Фамилия Осьмак
2. Имя и отчество Кирилла Ивановича
3. Дата рождения 1890 г.р.
4. Место рождения с. Шиняки, Шиняковского р-на Калужской обл.
5. Место жительства с. Катинское, Горловского р-на Ряз. обл.
6. Нац. и гражд. (подданство) Украинец, з-н СССР

7. Паспорт _____
(когда и каким органом выдан, номер, категор. и место приписки)

8. Род занятий аэромехан. полка «Новая Москва» в Катинском
(место службы и должность)

9. Социальное происхождение крестьян
(род занятий родителей и их имущественное положение)

10. Социальное положение (род занятий и имущественное положение)

а) до революции с 1910г. служащий, преставителем негос. ипподромов

б) после революции служащий

11. Состав семьи дочь - Осина Анна Кирилловна - 2 год. 7 мес.
(близкие родственники, их имена, фамилии, адреса и род занятий)
Внучка - дочь - Орлова Валентина Владимировна - 2 год.
2. Внучка - дочь - Жарова революционерка, погибла в конц. лаг. 1939г.

Титульна сторінка протоколу допиту Кирила Осьмака оперативним уповноваженим Горловського РО НКВД Рязанської області сержантом ГБ Леонідовим від 3 серпня 1939 р.

Кирило Осьмак з доньками Ларисою і Валентиною
в день свого 50-річчя. м. Київ, 9 травня 1940 р.

Наталя Осьмак
м. Київ, Солом'янка, 1943 р.

Людмила Богдашевська
м. Стрий, 1944 р.

Кирило Осьмак в часі ув'язнення в Дрогобицькій тюрмі.
Вересень 1944 р.

Выписка из протокола № 28 35

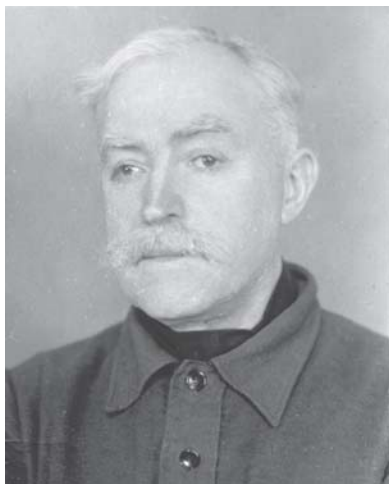
Особого Совещания при Министре Государственной Безопасности Союза ССР
от 10 июля 1948 г.

СЛУШАЛИ	ПОСТАНОВИЛИ
<p>88. Дело № 148627 МГБ Украинской ССР, по обвинению -</p> <p>I/ ОСЬМАК Кирилло Иванович, 1890 г.р., укр. Подольской обл., украинца, гр-на СССР, беспартийного, из крестьян-кулаков, с высшим образованием.</p> <p>Обвин. по ст.ст.54-1 "а" и 54-11 УК УССР.</p>	<p>ОСЬМАК Кирилло Иванович, за участие в контрреволюционной банде украинских националистов и активную руководящую контролеволюционную националистическую деятельность - заключить в тюрьму сроком на ДВАДЦАТЬ ПЯТЬ лет, считая срок с 13 сентября 1944 года.</p>
 <p>Нач. Секретариата Особого Совещания <i>А. Осмак</i></p>	
<p>С постановлением Особого Совещания МГБ ознако-</p> <p>мился <i>Кирило Осьмак</i> (подпись) 14 августа 1948 г.</p> <p>Постановление Особого Совещания объявляю: <i>Зем. Кол. Вал. Вал. Вал. А. И. Б. Ч. С. С. У. М. И. П. М.</i> (подпись, звание и подпись) 14 августа 1948 г.</p>	

Витяз з протоколу №28 Особливої Народи при МГБ ССРС від 10 липня 1948 р. про ув'язнення Кирила Осьмака в радянських концтаборах терміном на 25 років, власноручно підписаний Кирилом Осьмаком 14.08. 1948 р.

К. Осмак в часі завершення
слідства в Лук'янівській
в'язниці, 6.05.1948 р.

Кирило Осмак. Фото з
Владимірської тюрми,
7 червня 1958 р.

Людмила Осмак-Богдашевська з донькою Наталкою
м. Дрогобич, 24 серпня 1956 р.

Любана, любя Донечко!
Найдорожка Наталочко!

Моє останнє і повсякчасне бажання тобі:
бути завжди здоровою, розважливою і
розумною.

Навчись завжди поважно працювати
для загального добра.

Люби свій рідний край, люби
Україну і в житті міцно тримайся
заповітів великого Кобзаря.

Завжди пам'ятай про маму, про
її здоров'я та добробут.

З останнім віддыхом буду згадувати
про тебе.

Не з своєї вини не зміг допомогти
тобі дійти до ліпших умов життя,
колиб ти змогла провадити широкую
працю.

Бажаю тобі просторого й широкого
життєвого шляху.

Цілую щирим Батьківським
цілунком

Твій увесь Кирило

12. VIII. 57.

Коло пам'ятника Євгену Коновальцю в с. Зашків. Зліва направо: Мирослав Прокоп, Наталка Осьмак, Степан Громадський, Люба Прокоп, Павло Турула, Галя Турула.

Наталка Осьмак виступає на мітингу-реквіемі в пам'ять жертв політичних репресій. Соловки, 7 серпня 2007 р.

Наталка Осьмак біля входу до спортивно-туристичного оздоровчого комплексу ім. Президента УГВР Кирила Осьмака в с. Сприня, 2003 р.

Наталка Осьмак з чоловіком Степаном Громадським біля пам'ятного знаку УГВР в с. Сприня Самбірського р-ну. 16.07.1994 р.

Могила Кирила Осьмака на Князь-Владимірському цвинтарі. На бляшаній табличці імені не було подано, лише номер 5753. Могила знаходилася поблизу тюремної стіни, біля її середньої сторожової вежі. Фото 1960 р.

Наталка Осьмак біля могили Батька на Байковому кладовищі м. Київ, 1 грудня 2007 р.

Могила Кирила Осьмака на Байковому цвинтарі в Києві.
Козацький хрест (східний фасад). Скульптор Микола Малишко.
Встановлений 5 жовтня 2007 року. Освячений 1 грудня 2007 року

ПОКАЖЧИК

А

Акмолинська, губернія 33
Аліна, в'язень 72, 74
Алупка, м. 46
Америка 65
Англійці 66
Англія 65, 66
Андрієвський Іван 49
Андрюсяк Василь ("Різун") 14, 15, 18, 19
Армія Крайова (АК) 66
"Артем". *Див.* Чижевський Василь

Б

Бабин Яр, урочище 50
Багазій Володимир Пантелеймонович 50
Багрянний Іван 57
Байкове, кладовище 94, 95
Балончкін Андрій 17
Бандера Степан 17, 28
Бандерівці. *Див.* ОУН(Б)
"Бард", агент МВД 28
Батенчук-Ратц Олена 73
"Батько". *Див.* Осьмак Кирило
Белейович Іван ("Дзвінчук") 14, 15, 18, 19
Бережниця, с. 59
"Береза", зв. ОП ОУН. *Див.* Грицай Гаврило Миколайович
Берестя-Литовське (тепер Брест), м. 70, 73
Беришвілі (Берішвілі) Шалва Несторович 9, 10, 73
Берія Лаврентій 28
Біленький М., ред. 69
Біленький Ярослав ("Кочарівський") 64, 67
Білогорща, с. 79
Білоруси 75, 76
Білоруська РСР 80

Благий Зіновій ("Шпак") 14, 15, 18
Богдашевська Людмила. *Див.* Осьмак-Богдашевська Людмила Устимівна
Богоявленський Микола 54
Бойдуник Осип 56
Болозович Овксентій Антонович 41, 42
Борис Олександрович. *Див.* Осьмак Кирило Іванович
Бориспільський, р-н 32
Брест-Литовськ, м. *Див.* Берестя-Литовське (тепер Брест), м.
Бровари, м. 10
Бруґґер Еміль (Brugger, Emil) 70, 73
Бугаєвський Віктор 32
"Бурса", окр. пров. 19
Бусел Яків ("Київський") 15
Бусовисько, с. 18, 63, 67
Бутирська, тюрма 28
Бучко, з Скалата 12

В

"Вавричин". *Див.* Мудрий Василь
Варшава, м. 64
Веденєєв Дмитро 28
Величківський Микола 49- 51, 54, 60
Веселовський Сергій 54
Виділок, г. 25
"Вировий", секр. Президії УГВР. *Див.* Дужий Микола
Вичегда, р. 45
"Вільшинська". *Див.* Ребет Дарія
"Віра", друкарка КП ОУН. *Див.* Огоновська Марія
Владимир (Владімір), м. 6, 9, 10, 28
Владимиров, співр. інст. 56

Владимирская (Владімірська), обл. 29
Владимирська (Владімірська, Володимирська) тюрма 10, 26-29, 73, 76, 79, 87, 91
Власенко Тетяна Андріївна. *Див.* Осьмакова-Власенко Тетяна Андріївна
Вовк Федір (“Голубенко”) 64, 67
Волинь 31, 33, 48, 64, 79
“Володимир”. *Див.* Прокоп Мирослав
Володимир-Волинський, м. 31, 33
Волошин Ростислав Павлович (“Чепіга”, “Павленко”) 16, 63, 64, 66, 67
Воробець, інж. 57
Ворошилоградська, обл. *Див.* Луганська, обл.

Г

Гаврилюк 55
Галицький, фронт 31
Галичани 63
Галичина 20, 52, 59
Галочка, донька Віри Юркевич 46
Гануля Петро Андрійович 12
Гетьманці 36, 61, 63, 64
Гетьманщина 40
Гірне, с. 59
Гітлер, Адольф 54
Гладкий, прац. ІУНМ 43
Гоголь Микола 31
Голобородько 60
Голов'янку, проф. 54
Головко Дмитро Гаврилович 39, 41, 42
Голод, чл. ОУН 50- 52
“Голубенко”. *Див.* Вовк Федір
Голубев, ГБ-іст 47
Гольдман, слідчий НКГБ 37
Гонтик Йосип Степанович 12
Горлово, с. 32, 46-48

Горловський, р-н 46, 48, 86
Горожанін (Горожанін), сл. ГПУ 41, 42
“Горянський Марко”. *Див.* Осьмак Кирило Іванович
Гримайлів, смт. 11-13
Гриньох Іван (“Костецький”), о. 61, 62, 64, 67
Грица Василь 17
Грицай Гаврило Миколайович (“Береза”) 14, 18, 20
Грицай Дмитро (“Перебийніс”) 14-16, 18-21, 30, 68
Грицай Степан 18, 19
Громадський Степан Тимофійович 10, 92, 93
Грузини 70, 73, 75, 76
Гузєєв (Гузєєв, Гузєєв, Гузєєв), сл. МГБ 18, 20, 23-25
Гусяк Дарія 73

Д

Далекий Схід. *Див.* Схід, Далекіи Данилко Іван 18
Дегтяр, прац. ІУНМ 43
Деліхово, с. 47, 48
Держко, окр. садівник 58
Децук Онуфрій Петрович 12
“Дзвінчук”, ком. ВО-5. *Див.* Белейович Іван
Дидик Галина 18
Диканька, с. 31
Длугач Давид 11
Дніпро, р. 31
Дніпропетровська, обл. 31, 64
Донцов Дмитро 54
“Дорож” (“Дорош”). *Див.* Дужий Петро Опанасович
Дорожів, с. 11, 13-16, 19-21, 68
Дорожів-Долішній, с. 19
“Дорош”, чл. КП ОУН. *Див.* Дужий Петро
Дорошенко Володимир 56
Драгоманов Світозар, проф. 56

Дрогобицька, обл. 5, 11, 13, 14,
18, 22, 23, 25, 63, 67, 68
Дрогобицька, тюрма 11, 15, 17,
18, 89
Дрогобицькі Бригідки. *Див.* Дро-
гобицька, тюрма
Дрогобич, м. 11, 14, 15, 17, 18,
21, 90
Дрогобиччина 14
Дубало, окр. агрон. 58, 59
Дубина, д-р. *Див.* Журко (Дуби-
на), д-р
Дублянський, р-н 11, 13, 15, 68
Дубровський Василь Васильович
43, 55
Дужий Микола Опанасович (“Ви-
ровий”, “Колос”) 15, 16, 61,
62, 64, 66, 67
Дужий Петро Опанасович 15, 16
Дулин Григорій 58
Дуліби, с. 59
Дурдуківський Володимир Федо-
рович 40-42, 44

Є
Єфремов Сергій Олександрович,
акад. 40

Ж
Жаворонков, сл. УНКГБ 13
Женева, м. 80
Житомир, м. 21, 31, 50, 51
Житомирщина 6
Жмильов (Жмільов), сл. МВД 14
Журко (Дубина), д-р 55

З
Завалішин, ГБ-іст 47
Заєць, вол. агрон. 57
Заньковецька Марія 32
Зарайськ, м. 46
Захід 52, 55, 57, 60, 79
Західна Україна. *Див.* Україна,
Західна

Західні області України. *Див.*
Україна, Західна
Зашків, с. 92
Защітін, сл. МГБ 24
Звір, с. 22
“Зеленко”. *Див.* Пеленський Зенон
Зірка. *Див.* Осьмак-Юркевич Ма-
рія Василівна
Золочівський, р-н 68
“Зубенко”, чл. КП ОУН 15

І
Іваницький Борис, проф. 56
Іванків, с. 32
Івченко Поліна 56
Ігор, син Юркевич Надії 46
Ільницький (Йлницький) Іван Гі-
лярович 25
Ісаї, с. 15, 16

К
Калдєєв Олександр Михайлович
46
Карелія 40
Карпати, г. 5, 10, 13, 29, 65
“Карпович”, шеф КВШ УПА-Пів-
ніч. *Див.* Медвідь Михайло
Картель, дир. санат. 57
Касімовська, тюрма 70, 73
Катеринославщина 31
Катіно, с. 46, 47
Київ, м. 5, 6, 10, 17, 18, 21, 22,
30, 32, 35-37, 39, 40, 42, 43,
45, 47-55, 59, 64, 72, 74, 83-
86, 90, 91
“Київський”. *Див.* Бусел Яків
Київщина 32
“Кирдяга”. *Див.* Осьмак Кирило
Клименко, сл. МГБ 18
Князь-Владимирський (Князь-
Владімірський), цвинтар 9,
94
Кобзар. *Див.* Шевченко Тарас
Григорович

Коваленко Таїсія 49
Коваль Валя 11
Коваль Іван Пилипович. *Див.* Осьмак Кирило Іванович
Коваль Олег 11
Коваль, Марія 11
Козельський, сл. ГПУ 41
“Колос”. *Див.* Дужий Микола
Комарів, с. 59
Комі АССР 45, 46, 85, 86
Кондратюк, прац. ІУНМ 43
Коневникова Тетяна Єгорівна 55
Коновалець Євген 64, 92
Конюхів, с. 59
Корець, м. 6
Користейн Леон Шамович 12
Косач Ольга. *Див.* Кривинюк-Косач Ольга Петрівна
Косач Юрій 56
Коссак Юліан (“Орел”) 30
“Костецкий”. *Див.* Гриньох Іван, о.
“Кочарівський”. *Див.* Біленький Ярослав
Краків, м. 51, 69
Краснодар, м. 31
Красноярський, концтабір 28
Кременчук, м. 31
Кремльово, ст. 47
Кривинюк Михайло Васильович 41-43
Кривинюк-Косач Ольга Петрівна 41, 56
Крим 45
Кричевська Мар'яна 56
Кричевський Федір 54
Кропивницький Марко 32
Кругло-Байкальська, залізниця 31
Кубань 31
Курськ, м. 38, 42, 45
Курська, губернія 31

Л

Лантвицька Олена Михайлівна 12

Лапонич, проф. 54
Лаунштейн, вчений 38
Лебединський Іван, проф. 54
Лебедь Микола (“Ярополк”) 64, 67
“Леви”, сотня 30
Лениченко (Леніченко), сл. МГБ 18
Ленінград (тепер Санкт-Петербург), м. 31, 40
Леніченко, прац. ІУНМ 43
Леплевський, сл. ГПУ 42
Леся, донька Юркевич Надії 46
Летнянчин, з Дорожева 19, 20
Леонідов, ГБ-іст 47, 87
Липа Юрій 54, 56
Липольц, в'язень 23
Ліньов, ГБ-іст 47
Літиня, с. 16
Локчим, р. 45
Лондон, м. 12, 66
Лубни, м. 50
Луганська, обл. 14
Лужок-Горішний, с. 15, 18, 63
Лук'янівська, тюрма 18, 90
Лунев К.Ф. 28
Луцький Мирон 50, 51, 56, 57
Луцький Олександр (“Марко”) 22
Ляхно Анатоль 45
Ляхно Йосип 76, 78
Львів, м. 51, 56, 57, 60-64, 79
Львівська, обл. 5, 11, 68

М

Магура, г. 61
Мазепа Іван, гетьман 26
Малишко Микола, скульп. 95
Мама. *Див.* Осьмак-Богдасhevська Людмила Устимівна
Мангайм, м. 73
“Марко”, чл. ОП ОУН. *Див.* Луцький Олександр
Марцюк Зиновій 64, 67
Медвідь Михайло (“Карпович”) 15
Меденицький, р-н 16

Мединичівський, р-н. *Див.* Меде-
ницький, р-н
Мельник Андрій 54
Мельник Григорій, інж. 58
Мельниківці. *Див.* ОУН(М)
Менжега Микола 54
Меншагін Павло Григорович 70,
75, 76
Меньшіков Михайло Осипович 26
Микола II, рос. цар 73
Миколаїв, м. 59
Милорадович Михайло Андрійо-
вич 32
Миргород, м. 31, 32
Миргородський, козацький полк
31
Миргородський, пов. 31, 32
Мирон Дмитро (“Орлик”) 54, 55
Михалевич (Осьмак) Галина
Іванівна 7-9, 45, 84
Мілянчик Атанас 50, 51, 56
Міхновський Микола 69
“Могила”, край. пров. *Див.* Сак
Пантелеймон
Мороз, ген. секр. фінансів УГВР.
Див. Марцюк Зиновій
Моршин, м. 57
Москва, м. 17, 27, 28, 31-33, 40,
42, 45-47, 53, 70, 73
Московська, губернія 32
Московщина 52, 53
Мудрий Василь (“Вавричин”)
64-68

Н

Н.О. *Див.* Осьмак Наталія Кири-
лівна
Нагуєвичі, с. 30
Наум Богдана. *Див.* Костюк-Наум
Богдана
Наум Катерина 30
Недільна, с. 15, 16, 18, 19, 20
Неля, донька Віри Юркевич 46
Нестерводський В. А. 37

Нестор, львів'янин 56
“Нечай”, сот. *Див.* Фридер Ми-
хайло
Ніковський Андрій Васильович 40
Нікополь, м. 64
Німеччина 40, 41, 65, 73
Німці 11, 12, 19, 48-51, 53-
55, 58, 59, 61, 65
Новоград-Волинський, м. 5
Новострілицанський, р-н 15

О

Огар, з Дорожева 14
Огоновська Марія (“Віра”) 15
Одеса, м. 17, 40
“Олені”, ст. школа УПА 61
Олімпов, сл. НКГБ 13
Омськ, м. 31, 33
“Орел”, охор. *Див.* Коссак Юліан
Орив, с. 30, 68
“Орлик”, край. пров. *Див.* Мирон
Дмитро
Орлова Валентина. *Див.* Томі-
на (Орлова, Осьмак) Вален-
тина
ОСУЗ 54, 55
Осьмак Галина. *Див.* Михалевич
(Осьмак) Галина Іванівна
Осьмак Кирило Іванович (“Горян-
ський Марко”, “Кирдяга”,
“Псельський”) 5-14, 17, 20-
25, 27, 28, 29, 30, 32-34, 37,
38, 40-42, 44, 54, 55, 64, 67,
69, 70, 76, 78, 79, 82-84, 86,
87, 89, 91
Осьмак Лариса (Леся, Ляля) Ки-
рилівна 5, 45-48, 84, 85, 88
Осьмак Леся. *Див.* Осьмак Лари-
са (Леся, Ляля) Кирилівна
Осьмак Ляля. *Див.* Осьмак Лари-
са (Леся, Ляля) Кирилівна
Осьмак Наталія Кирилівна 8, 9,
30, 36, 38, 40, 42, 44-48, 79,
88, 90-94

Осьмак Олег Кирилович 45, 46, 84, 85
Осьмак-Богдашевська Людмила Устимівна 5, 7, 8, 9, 10, 27, 29, 45, 48, 72, 74, 88, 90
Осьмакова-Власенко Тетяна Андріївна 31, 82, 84
Осьмаков Гаврило Іванович 31
Осьмаков Іван Юхимович 31, 84
Осьмаков Кирило. *Див.* Осьмак Кирило Іванович
Осьмаков Максиміліан Іванович 32
Осьмаков Олександр Іванович 9, 31, 84
Осьмаков Феодосій Іванович 32
Осьмаков, купець 32
Осьмакова Міля (Меланія) 84
Осьмакова Тетяна Андріївна. *Див.* Осьмакова-Власенко Тетяна Андріївна
Осьмакова Анна Іванівна 32
Осьмак-Юркевич Марія Василівна 34, 38, 45-48, 82-86
ОУН 11, 13-22, 28, 29, 51-54, 60-62, 64, 65, 68, 81
ОУН(Б) 51, 52, 60-64, 81
ОУН(М) 51, 52, 60, 63
Охримович Василь 28

П

“Павленко”. *Див.* Волошин Ростислав Павлович
Павлик Ігнат 8
Павлик Катерина 8
Паночіні С., прац. ІУНМ 45
Пезмог, с. 47, 86
Пеленський Зенон (“Зеленко”) 66-70
“Перебийніс”, шеф ГВШ. *Див.* Грицай Дмитро
Перевертун 62
Перемишль, м. 54

Переяслав-Хмельницький, м. 11, 12
Петлюра Симон 36, 41
Пивоварець, сл. МГБ 18
Підбуж, с. 5, 6, 9, 25, 30
Підгайці, м. 11
Підгірський Самуїл 64
Пінюг, м. 45
Піньковський Йосип Антонович 12
Пісочне, с. 11
Полісся 65
Позичанюк Йосип (“Шугай”) 15
“Полонський”. *Див.* Потішко Василь Якович
Полтава, м. 31, 32, 33
Полтавська, битва 32
Полтавська, обл. 21, 24
Полтавщина 31, 32, 36
Поляки 12, 13, 66
Польська, держава. *Див.* Польща
Польща 12, 52, 64, 66
Потішко Василь Якович (“Полонський”) 49, 50, 55, 56, 60, 64, 65
Прага, м. 53
Прилуки, м. 50
Приюлак Микола 57
Приходько 55
Прокоп Люба 92
Прокоп Мирослав (“Володимир”) 10, 52, 54, 56-58, 60-67, 92
Псел, р. 21, 31
“Псельський”. *Див.* Осьмак Кирило

Р

Радянська Україна. *Див.* УРСР
Радянська, держава. *Див.* ССРСР
Радянський Союз. *Див.* ССРСР
Райхскомісаріат 50
Ребет Дарія (“Вільшинська”) 62-65, 67, 68
“Рена”, курінь 30

Рибінськ, м. 9
Рівне, м. 49, 50, 64, 69
Рівненщина 6
“Різуни”, кв ВО-4. *Див.* Андрусяк
Василь
“Різуна”, сотня 19
Рогач Іван 53
Рожков, зав. фондами 56
Розенберг, Альфред 55
Російська, держава. *Див.* Росія
Російська, імперія. *Див.* Росія
Росія 9, 10, 12, 17, 26, 31, 32, 37,
40, 54, 73, 79, 85, 86
Росіяни 17, 53
Ростов-на-Дону, м. 32, 40
Рошефор Костянтин Миколайо-
вич 38
РСФСР 10, 39
“Рубань”, обл. пров. *Див.* Фарило
Михайло
Рязанська, обл. 32, 46, 86, 87
Рязань, м. 47
Ряшівка, с. 31

С

Сабалдир Павло 49
“Сагайдачний”, охор. *Див.* Ткач
Микола
“Садовий”. *Див.* Прокоп Миро-
слав
Садовський Микола Карпович 32
Сак Пантелеймон (“Могила”) 55
Саксаганського, театр 32
Самбір, м. 64
Самбірський, р-н 22
Самбірщина 29
Самостійна Соборна Українська
Держава. *Див.* УССД
Самостійна Україна. *Див.* УССД
Самостійна Українська Держава.
Див. УССД
Сандормох, урочище 40
Саратов, м. 59
Сарни, м. 31, 33

Севастополь, м. 46
Сергійчук Володимир 55
Сибір 20, 28, 31, 59, 79
Сидір Василь (“Шелест”) 15
Сиктивкар, м. 45, 85
Сирець, р., місцевість 84
Сімеїз, селище 46
Скалат, м. 11-13
Сквира, м. 50
Сколе, м. 30
Сколівський, р-н 19
Сколівщина 30
Скопин, м. 47, 86
Скопинська, тюрма 47
Скоропадський, гетьман 36
Сліпий Йосип, митрополит 28
Советский Союз. *Див.* СССР
Советській, народ 81
Солнечногорськ, м. 46
Соловійов, сл. ГПУ 44
Соловки 92
Солом’янка 55, 88
Солоп, сл. МГБ 18
Сопицька, киянка 56
Сорочинці, с. 31
Сосинський Павло 70, 73, 75, 76
Сприня, с. 93
СРСР. *Див.* СССР
СССР 7, 12, 13, 14, 17, 18, 26-29,
39, 48, 65, 66, 80, 89
Сталін, Йосип 6, 28
Станиславівщина 14
Старосамбірський, р-н 93
Стебник, м. 29
Стрий, м. 57-59, 61
Стрий, р. 19
“Стрийський”. *Див.* Шанковський
Лев
Стрільківський, р-н 15, 16, 18, 19,
21, 63, 67
Суверенна Українська Держава.
Див. УССД
“Сурма”, сотня 30
Схід 59, 60, 63, 65

Схід, Далекий 37
Східна Україна. *Див.* Україна,
Східна
Східні області України. *Див.*
Україна, Східна
Сціборський Микола 54
США 41, 52, 65, 66

Т

Талочка. *Див.* Томіна Наталія
(Талочка) Олександрівна
Тарле Євген Вікторович 32
Тарнопольская (Тернопільська),
губернія 34
Тернопіль, м. 6, 11, 14, 61
Тернопільська, обл. 11, 12, 13,
73
Тертишник, сл. УНКГБ 13
Тимишин Микола 29, 30
Ткач Микола (“Сагайдачний”) 30
Тобілевичі, брати 32
Томін Олександр Сократович 10
Томіна (Орлова, Осьмак) Вален-
тина Володимирівна 7-10,
27, 45-48, 72, 74, 84, 85, 88
Томіна Наталія (Талочка) Олек-
сандрівна 9, 72, 74
Томський, концтабір 20, 22
“Трест”, аг. справа 42, 44
Трохименко Євген 49
“Тур”. *Див.* Шухевич Роман
Тур’є, с. 16, 21
Тур’є-Горішне, с. 15, 19, 25
Турка, м. 19
Туркало К. Т. 41, 42, 44
Турківський, р-н 15, 20
Турківщина 29
Турула Галина 92
Турула Павло 92

У

УВО 52, 64
УГВР 5, 10, 22, 25, 28, 52, 60, 62,
63, 65-68, 79-81, 89

УГВР, Великий Збір (ВЗ) 5, 22,
25, 30, 63, 64, 67
УГВР, Генеральний Секретаріят
(ГС) 67
УГВР, Закордонне Представ-
ництво (ЗП) 28, 52
УГВР, Ініціативний Комітет (ІК)
61-63
УГВР, Платформа 25, 61, 62,
66, 67
УГВР, Президент 63, 66, 67, 79
УГВР, Президія 67, 68
УГВР, Універсал 25, 61, 62, 66,
67
УГВР, Устрій 66, 67
Угерсько, с. 59
Удавик Василь 54
“Ударники-3”, сотня 30
Удовенко 60
Україна 5, 8, 10, 17, 18, 21, 24,
26, 28, 29, 31, 36-38, 40, 42,
44, 48-55, 60, 61, 63-69, 79-
81
Україна, Західна 12, 17, 20, 28,
51, 55- 57, 59, 63, 65
Україна, Східна 16, 17, 21, 25, 56,
57, 59, 63, 65
Українка Леся 41, 56
Українська Держава. *Див.* Украї-
на
Українська РСР. *Див.* УРСР
Українська Самостійна Держава.
Див. УССД
Українська Соборна Самостійна
Держава. *Див.* УССД
Українська, нація. *Див.* Українці
Українське, населення. *Див.*
Українці
Український, народ. *Див.* Укра-
їнці
Українські, землі. *Див.* Україна
Українці 5, 12, 17, 18, 25, 26, 29,
48, 50-54, 58, 62, 65, 67, 79-
81

УНДО 63, 64, 66
УНР 21, 40
УНР, Директорія 36
УРСР 12-14, 17, 26, 28, 29, 80
УССД 5, 13, 15, 20, 25, 26, 48,
51, 52, 54, 60, 62, 64-67, 79,
81
УССР. *Див.* УРСР
Усть-Вим, м. 45

Ф

Фарило Михайло (“Рубань”) 14-
20, 22, 23, 25
Федосевич Володимир Юліяно-
вич, о. 17
Філанківський Іван 56
Франко Іван 30
Фридер Михайло (“Нечай”) 30
Фролов, прокурор 13

Х

“Хапун”, сл. МГБ 23
Харків, м. 38-40, 42, 50, 55, 57,
69
Ходорів, м. 59
Холодний Григорій Григорович
41-44
Хорол, р. 31
Храпливий, д-р 57
Хруник Ганна 30

Ц

Централ, т-во 36
Центральна Рада 35
Центральна Рада, ГС 36
Цепков, нач. сл. част. МГБ 24

Ч

“Чепіга”. *Див.* Волошин Ростис-
лав Павлович
Черкаси, м. 50
Черниця, с. 59
Чехівський Володимир Мусійович
40

Чижевський Василь (“Артем”) 15
Чикаленко Левко 56
“Чорний», орг. реф ОП ОУН 14-
16, 18, 20, 21

Ш

Шанковський Лев (“Стрийський”,
“Яблонський”) 61-65, 67
Шаповал Юрій, проф. 28
Шарко В., прац. ІУНМ 43
Швейцарія 70, 73, 76
Швейцарська Конфедерація.
Див. Швейцарія
Швейцарці 78
Шевченко Тарас Григорович 5,
8, 32
Шелудько, прац. ІУНМ 43
Шептицький Андрей, митр. 54,
59
Шершевитський, проф. 54
Шишаки, с. 24, 31, 32, 36, 84
Шмаров, ГБ-іст 47
“Шпак”, обл. пров. *Див.* Благий
Зіновій
Шпаківський Іван 56
Штепа Павло, ред. 53
“Шугай”. *Див.* Позичанюк Йосип
Шульгін Василь 70, 73
Шухевич Роман (“Тур”) 5, 18, 64,
67, 68, 72, 74, 79
Шухевич Юрій Романович 72,
74

Ю

Юркевич (по чоловікові –
Ачкасова) Віра Василівна
45, 46
Юркевич Марія Василівна. *Див.*
Осьмак-Юркевич Марія Ва-
силівна
Юркевич (дружина Дітковського)
Надія Василівна 45-47
Юшківці, с. 15, 16
Ющенко Віктор Андрійович 79

Я

Яблоновський О., агроном 37
“Яблонський”, представник УПА
при УГВР. Див. Шанковський
Лев
Ялта, м. 46
Яната Олександр Алоїзович 37
Яновщина, с. 31

“Ярополк”. Див. Лебедь Микола
Ясениця, с. Див. Ясінка-Масьова
(тепер Ясениця), с.
Ясінка (Велика, Мала), с. Див.
Ясінка-Масьова (тепер
Ясениця), с.
Ясінка-Масьова (тепер Ясениця),
с. 13, 14, 17, 18

⌘ ⌘ ⌘

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ТА АБРЕВІАТУР

- В.** – відповідь
- В.У.А.Н.** – Всеукраїнська Академія Наук
- ГБ** – (рос.) государственная безопасность (державна безпека)
- ГВШ** – Головний військовий Штаб
- Губсельсоюз** – (рос.) губернской сільській союз
- ДО** – Дрогобицька обл.
- ДОПР** – (рос.) дом общественно-принудительных работ (тюрма)
- ДПУ** – Державне Політичне Управління (рос. – ГПУ – радянський репресивний орган)
- З.** – запитання
- И.Ф.** – (рос.) Іван Філіпович
- ИТЛ** – (рос.) исправительно-трудовой лагерь (тюрма)
- ІНАРАК** – інститутські наради редакційного активу
- ІУНМ** – Інститут Української Наукової Мови
- КВ** – командир відтинку (відділу)
- КК** – Кримінальний Кодекс
- КП** – Крайовий Провідник
- КПСС** – (рос.) Коммунистическая Партия Советского Союза (комуністична партія Радянського Союзу – КПРС)
- МВД** – (рос.) Міністерство Внутренніх Дел (міністерство внутрішніх справ)
- МГБ** – Міністерство Государственной Безопасности (радянський репресивний орган)
- МЗС** – Міністерство Закордонних Справ
- Н.О.** – Наталія Осьмак
- НКВД** – Народний Комісаріат Внутренніх Дел (радянський репресивний орган)
- НКГБ** – Народний Комісаріат Государственной Безопасности (радянський репресивний орган)
- НКЗС** – Народний Комісаріат Закордонних Справ
- НТШ** – Наукове Товариство ім. Т. Г. Шевченка
- ОСО** – Особое Совещаніє
- ОСУЗ** – Осередньо-Східні Українські Землі
- ОУН** – Організація Українських Націоналістів
- ОУН(Б)** – Організація Українських Націоналістів (Бандери)
- ОУН(М)** – Організація Українських Націоналістів (Мельника)
- п.р.** – поточного року
- ПД** – протокол допиту
- ПівнСУЗ** – Північно-Східні Українські Землі
- ПКК** – Північно-Кавказький Край
- ПУН** – Провід Українських Націоналістів
- РО** – (рос.) районный отдел (районне відділення)

РСФСР – (рос.) Російська
Советська Федеративна Соці-
алістическа Республіка

с.-г. – сільськогосподар-
ський

с.-р. – соціалісти-револю-
ціонери

СВУ – Спілка Визволення
України

“СГ” – “Сільський Госпо-
дар”, товариство

СРСР – Союз Радянських
Соціалістичних Республік

СССР – (рос.) Союз Советс-
ких Соціалістических Республік
(СРСР)

СУД – Спілка Української
Державності

т.і. – таке інше

УВО – Українська Визволь-
на Організація

УГВР – Українська Головна
Визвольна Рада

УНДО – Українське Націона-
льно-Демократичне Об’єднання

УНКГБ – Управління НКГБ

УНР – Українська Народна
Республіка

УНР – Українська Націона-
льна Рада

УНС – Українська Народна
Самооборона

УПА – Українська Повстан-
ська Армія

УРСР – Українська Радян-
ська Соціалістична Республіка

УЦК – Український Центра-
льний Комітет

ФСБ – (рос.) Федеральна
Служба Безпеки

ХВМ – хліборобський виш-
кіл молоді

ЦП – Центральний Провід

ЦР – Центральна Рада

ЧА – Червона Армія

СПИСОК ФОТОІЛЮСТРАЦІЙ

1. 1-ий аркуш листа Кирила Осьмака до Емілія Бругґера від 1.08.1958 р.....71
2. 1-ий аркуш листа Кирила Осьмака до жінок-в'язнів Владімірської тюрми, датований вереснем 1958 р.....77
3. Кирило Осьмак з мамою Тетяною Андріївною. 1912 р.....82
4. Кирило Осьмак – студент I-го курсу Московського сільсько-господарського інституту.....82
5. Марія Юркевич – студентка Петербурзьких вищих жіночих курсів.....82
6. Кирило Осьмак. Фото до посвідки працівника Комітету Південно-Західного фронту Всеросійського Земського Союзу. 1916 р.83
7. Кирило Осьмак. Фото до паспорта. 1937 р.....83
8. Кирило Осьмак з дружиною Марією Юркевич, м. Київ, 1923 р.....83
9. Кирило Осьмак з дружиною Марією, сином Олегом та донькою Лесею в дитячій колонії на Сирці, м. Київ, 1918 р.84
10. Кирило Осьмак в родинному колі: Перший ряд зліва направо: сестра Галина, Кирило Осьмак, прибрана донька Валя, дружина Марія, син Олег, дружина старшого брата Олександра – Міля (Меланія); другий ряд: донька Лариса, мама – Тетяна Андріївна, батько – Іван Юхимович. м. Шишаки, VIII. 1923 р.....84
11. Кирило Осьмак з дружиною Марією, доньками Лялею та Валею і сином Олегом. м. Сиктивкар, Комі АССР (Росія). Літо 1932 р.....85
12. Кирило Осьмак з дружиною Марією Юркевич. м. Пезмог, Комі АССР (Росія), 1934 р.86
13. Кирило Осьмак. 1938 р. Фото з архівної кримінальної справи в часі ув'язнення в тюрмі м.Скопин, Горловського р-ну, Рязанської обл.....86
14. Титульна сторінка протоколу допиту Кирила Осьмака оперативним уповноваженим Горловського РО НКВД Рязанської області сержантом ГБ Леонідовим від 3 серпня 1939 р.....87
15. Кирило Осьмак з доньками Ларисою і Валентиною в день свого 50-річчя. м. Київ. 9 травня 1940 р.....88
16. Наталя Осьмак, м. Київ, Солон'янка, 1943 р.....88
17. Людмила Богдашевська, м. Стрий, 1944 р.....88

18. Кирило Осьмак в часі ув'язнення в Дрогобицькій тюрмі. Вересень 1944 р.....	89
19. Витяг з протоколу №28 Особливої Наради при МГБ ССРСР від 10 липня 1948 року про ув'язнення Кирила Осьмака в радянських концтаборах терміном на 25 років, власноручно підписаний Кирилом Осьмаком 14.08.1948 р.	89
20. К. Осьмак в часі завершення слідства в Лук'янівській в'язниці, 6.05.1948 р.....	90
21. Кирило Осьмак. Фото з Владімірської тюрми, 7 червня 1958 р.....	90
22. Людмила Осьмак-Богдашевська з донькою Наталкою. м. Дрогобич, 24 серпня 1956 р.....	90
23. Лист-заповіт, написаний Кирилом Осьмаком до доньки Наталки 12 серпня 1957 р. з Владімірської тюрми	91
24. Коло пам'ятника Євгену Коновальцю в с. Зашків. Зліва направо: Мирослав Прокоп, Наталка Осьмак, Степан Громадський, Люба Прокоп, Павло Турула, Галя Турула.....	92
25. Наталка Осьмак виступає на мітингу-реквіемі в пам'ять жертв політичних репресій. Соловки.....	92
26. Наталка Осьмак біля входу до спортивно-туристичного оздоровчого кмплексу ім. Президента УГВР Кирила Осьмака в с. Сприня, 2003 р.....	93
27. Наталка Осьмак з чоловіком Степаном Громадським біля пам'ятного знаку УГВР в с. Сприня, Самбірського р-ну, 16.07.1994 р.....	93
28. Наталка Осьмак біля могили батька на Байковому кладовищі м. Київ, 1 грудня 2007 р.....	94
29. Могила Кирила Осьмака на Князь-Владімірському цвинтарі. На бляшаній табличці імені не було подано, лише номер 5753. Могила знаходилася поблизу тюремної стіни, біля її середньої сторожової вежі. Фото 1960 р.....	94
30. Могила Кирила Осьмака на Байковому цвинтарі в Києві. Козацький хрест (східний фасад). Скульптор Микола Малишко. Встановлений 5 жовтня 2007 року. Освячений 1 грудня 2007 р.....	95

ЗМІСТ

VIA DOLOROZA.....	5
ПРО СЕБЕ.....	31
ІДЕЯ УГВР.....	60
ПУБЛІКАЦІЇ.....	69
Листування редакції “Сніп”, 1912 р.....	69
Товариство “Сільський господар” в Україні. “Краківські вісті”, 1942 р.....	69
ЛИСТИ.....	70
Кирило Осьмак. Лист до Емілія Бругґера від 1 серпня 1958 р.....	70
Кирило Осьмак. Лист-звернення до жінок-в’язнів. Серпень 1958 р.....	75
Наталія Осьмак. Відкритий лист до Президента України В. Ющенко від 7 червня 2006 р.....	79
Фотоілюстрації.....	82
Показчик.....	96
Список скорочень та абревіатур	106
Список фотоілюстрацій.....	108
Інформаційні сторінки видавництва “Літопис УПА”.....	111

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Літопис УПА – це серійне книжкове видання. Його завдання – опублікувати, з дотриманням джерельної точності, документи й матеріали до історії УПА, а також стимулювати й видавати праці про діяльність УПА та історію України того періоду взагалі. Кожний том або група томів Літопису присвячені окремим темам і мають назву. Частина томів охоплює історію УПА за певний період на більших територіях, як, наприклад, на Волині, в Галичині, на українських землях під Польщею тощо. Кожна з цих територій може мати два-три, а то й більше томів. Додаткова серія книжок буде присвячена загальним темам, або збірникам спогадів, праць, або може бути книжкою одного автора на якусь тему. Збірники появляються не періодично, а в залежності від підготовки й опрацювання наступного тому. Нумерація книжок Літопису може йти інакше, ніж за оголошеним територіальним планом чи хронологією подій. Документи передруковуються з дотриманням джерельної точності, зі збереженням загальної форми оригіналу. Конечні виправлення чи відтворення пошкоджених місць відзначаються квадратними дужками або – де потрібно – пояснені в примітках. Так само відзначаються додані редакцією слова, пояснення чи заголовки в тексті. Інші підпільні матеріали – мемуари, меморандуми, публіцистика тощо – передруковуються без пропусків, проте мовні й правописні виправлення детально не відзначаються, хіба в особливих випадках. Як правило, передруки беруться з оригіналів, але при відсутності оригіналу до уваги береться найвірогідніша копія чи передрук. В усіх випадках точно подається джерело, а у випадку передрукованих архівних матеріалів – теж місце збереження даного матеріалу. Кожний том має довідник осіб та місцевостей і словник неясних слів, скорочень та маловживаних чи незрозумілих слів.

LITOPYS UPA – CHRONICLE OF THE UKRAINIAN INSURGENT ARMY

Litopys UPA is a series of books, produced with the aim of publishing source documents and materials relating to the history of the UPA, as well as stimulating and publishing works about the activities of the UPA and, in a more general way, the history of Ukraine of that period. Each volume or group of volumes of Litopys UPA is devoted to a specific theme and has a separate title. Some of the volumes deal with the history of the UPA in a given period of time or in a given region – for example, in Volyn', in Halychyna, in the regions of Ukraine held by Poland and so on. Two, three, or even more volumes may be devoted to general themes, to collections of memories, or to single books by individual authors dealing with particular questions. The appearance of Litopys UPA is not periodic, and depends on the pace at which successive volumes are compiled and prepared for print. The volumes may appear in an order other than indicated above, based on a territorial and chronological principle. In reprinting documents, we adhere strictly to their sources and preserve the general form, language and orthography of the originals. Places in the text where corrections have had to be made, or where the original documents have been damaged or had to be reconstituted, are designated with square brackets, or, if necessary, provided with explanatory footnotes. Words, explanations, or titles inside the texts that have been added by the editors are indicated in a similar manner. Other underground materials – memories, memoranda, works of publicists and the like – are also reprinted without omissions, but only in exceptional cases are linguistic and orthographic corrections indicated. Reprints are based on original texts. In cases where the original text is not available, the reprint is based on the most reliable copy of reprint. The sources of all materials used are clearly indicated and in the case of reprinted archival material, their present locations are also given. Each volume is provided with an index of names of persons and places and a glossary listing names that may not be clear, abbreviations and rarely-used or incomprehensible words.

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Серійне книжкове видання документів,
матеріалів і наукових праць до історії
Української Повстанської Армії

Досі появилися такі томи Літопису УПА основної серії:

Том 1. Волинь і Полісся: німецька окупація; книга перша: Початки УПА; документи і матеріали. Книга містить політичні й організаційні документи та матеріали до історії УПА на Волині та Поліссі. Третє, виправлене видання, 1989 р., 256 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 2. Волинь і Полісся: німецька окупація; книга друга. Книга містить підпільні документи і матеріали про бойові дії УПА на Волині й Поліссі. Друге, виправлене видання, 1985 р., 256 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Томи 3-4. Чорний ліс: видання команди Станиславівського тактичного відтинка УПА, 1947 – 1950 роки. Книга перша і друга. Книжки містять меморіяли, біографічні нариси й документи про дії відділів УПА Станиславівського ТВ УПА. Частина матеріалів – оповідання, новели й вірші.

Том 3, книга перша: 1947 – 1948. Друге, виправлене видання, 1987 р., 272 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 4, книга друга: 1948 – 1950 (продовження). Друге, виправлене видання, 1989 р., 288 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 5. Волинь і Полісся: німецька окупація; книга третя: спомини учасників. Книга містить спогади, рецензії і додаткові підпільні матеріали про дії УПА. Між мемуарами – повідомлення про договір про ненапад між ГК УПА й угорською армією. 1983 р., 312 стор., мапи, ілюстрації.

Том 6. УПА в світлі німецьких документів, 1942-1945; книга перша: 1942 – липень 1944. Книга містить аналізи, меморандуми, повідомлення, звіти, а також переклади українських документів для центральних політичних, військових і поліційних установ. 1983 р., 256 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Том 7. УПА в світлі німецьких документів; 1942-1945; книга друга: Серпень 1944-1945 (продовження шостого тому). 1983 р., 272 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Том 8. Українська Головна Визвольна Рада; документи, офіційні публікації, матеріали; книга перша: 1944-1945. Книга містить основні документи Першого Великого Збору УГВР, передрук органу Президії УГВР *Вісник* (ч. 4 (7), серпень 1945) і статті та матеріали з 1944-45 рр., які стосуються цілоти визвольного руху. 1980р., 320 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 9. Українська Головна Визвольна Рада; книга друга: 1946-1948. Книга містить видання УГВР *Самостійність і Бюро інформацій УГВР* та інші матеріали. 1982 р., 520 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 10. Українська Головна Визвольна Рада; книга третя: 1949-1952. Збірник містить документи, офіційні повідомлення, публікації й матеріали УГВР в Україні, між ними *Бюро інформацій УГВР*, вип. 4-6 і 9. 1984 р., 424 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 11. Тернопільщина: список впадших героїв української революції в боротьбі з московсько-більшовицьким окупантом за час від 13 березня 1944 до 31 грудня 1948 року. Це підпільне видання містить біографії 725 осіб, які загинули на території Тернопільської округи. Крім того, подає нові дані про смерть близько 100 невідомих повстанців, які загинули на території округи. 1985 р., XXXII – 248 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 12. Третя подільська воєнна округа У ПА («Лисоня»): містить видані командою воєнної округи короткі описи боїв відділів УПА – «Лисоня» від листопада 1943 до серпня 1945 року, збірник підпільних пісень *Повстанський стяг* – виданий з приводу п'ятиріччя УПА, в 1947 році, – та інші документи й матеріали групи УПА «Лисоня». 1989 р., 352 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 13. Перемищина – Перемиський курінь; книга перша: Денник відділу «Бурлаки» (Володимира Щигельського) – містить денник цього відділу («Ударники»-4, 94а) за час від жовтня 1946 до 24 жовтня 1947 року, ведений бунчужним «Буркуном», з епілогом Богдана Гука («Скали»). Книга має також різні документи сотні – списки вояків, господарські документи тощо. 1986 р., 370 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 14. Перемищина – Перемиський курінь; книга друга: Денники й документи – містить денники сотенного «Крилача» (Ярослава Коцьолка) з 1944 і 1947 років, продовжувані по його смерті сотенним «Бурлакою» (Володимиром Щигельським), денник сотні «Крилача» (ведений бунчужним «Орестом») і

документи обох сотень. 1987 р., 262 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 15. Костянтин Гімбельрайх: Спогади командира відділу особливого призначення «УПА-Схід»; спогади. Автор – киянин – оповідає про свої переживання від вибуху війни 1941 року до «звільнення» з УПА і рейду на Захід в 1945 році: мобілізація до ЧА, німецький полон, окупований Київ, участь у підпіллі ОУНм, к-р вд. УПА (ОУНм) в Карпатах, старшинська школа УПА, мандри по Поділлі й к-р вд. особливого призначення «УПА-Схід». 1987 р., 266 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 16. Підпільні журнали закерзонської України, 1945-1947. Збірник містить передруки таких підпільних журналів: *Тижневі вісті, Лісовик, Інформативні вісті, Інформатор і Перемога*. Всі числа цих журналів супроводяться англomовним резюме. Збірник має статтю про історію підпільної видавничої діяльності на Закерзонні та Акт оскарження О. Лебедович. 1987 р., 608 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 17. Англomовні видання українського підпілля, 1946-1947. Збірник містить передруки підпільних видань: *Нові Лідіце, Виселення єпископа Коциловського, Вибори в СРСР, Нова голодова катастрофа в Україні, Фашистське страшило, До братніх чеського і словацького народів*. 1988 р., 192 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 18. Карпатська група УПА «Говерля»; книга перша: **Документи, звіти та офіційні публікації.** Містить передрук підпільного видання командування групи *Шлях перемоги*, звіти команд тактичних відтинків УПА й звіти командирів відділів та підвідділів УПА, 24 ТВ УПА «Маківка». 1990 рік, 328 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 19. Карпатська група УПА «Говерля»; книга друга: **Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру.** Включає збірку нарисів і споминів, друкoваних у підпіллі. Майже всі спомини написані старшинами і вояками УПА ще на Україні або відразу після переходу на еміграцію. 1992, 357 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 20. Покажчик до «Літопису УПА»; книга перша: **1-19 томи.** Книга містить покажчики псевдонімів, прізвищ, географічних назв, інституцій, поазбучні списки авторів та надрукованих матеріалів й інші дані про перших 19 томів «Літопису УПА». 1994, 528 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 21. УПА в світлі німецьких документів, 1941-1943; Книга третя: Червень 1941 – травень 1943. Книга містить звіти, меморандуми, а також переклади українських документів для центральних політичних і поліцейських установ. 1991, 271 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 22. УПА в світлі польських документів; книга перша: Військовий Суд Оперативної Групи «Вісла». Містить вироки, звіти та кореспонденцію Військового суду Оперативної групи «Вісла» за період від травня до вересня 1947 р. 1992, 627 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 23. Медична опіка в УПА: документи, матеріали і спогади. Більша частина книги – це спомини санітарів, медиків, лікарів й інших працівників санітарної служби й Українського Червоного Хреста (УЧХ). В книзі теж поміщені підпільні документи й біографії працівників УЧХ. 1992, 480 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 24. Ідея і чин: орган Проводу ОУН, 1942-1946. У цій книзі передруковано головний політично-інформативний журнал Проводу ОУН на Українських Землях, що видавався в роках 1942-1946. Журнал містив важливі інформації про боротьбу УПА, німецьку та російську окупаційну політику, розвиток української політичної думки. 1995, 592 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 25. Пісні УПА. Збірка пісень, тематично пов'язаних з боротьбою УПА. Збірник включає не тільки властиві пісні вояків УПА, але й укладені пізніше в тюрмах і концтаборах, чи уложені народом. Збірник містить тексти пісень, їх варіанти, мелодію і варіанти, а також дані про саму пісню, її авторів й оспівуваних у піснях героїв чи події. Збірник містить понад 600 пісень чи їх варіантів. 1997, ХХІV+556 стор., тверда обкладинка, ноти.

Том 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга четверта: Документи і спогади. Збірник містить протокол ВЗ УГВР, доповідь на цьому зборі й інші документи: вибір з листування президента УГВР Кирила Осьмака, переговори з польським підпіллям, Угорщиною й Румунією, слідчу справу Миколи та Петра Дужих й інші документи. У книзі також спогади членів УГВР й інших осіб про утворення та діяльність УГВР 2001, 658 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 27. Роман Петренко: За Україну, за її волю; спогади. Автор – волиняк – оповідає про свою діяльність від вибуху війни у 1939 до відходу на Захід у 1945. Спочатку автор був діячем ОУН

Сарненської округи (від січня 1942 в підпіллі), згодом – шефом господарського відділу ШВО УПА «Заграва», від літа 1943 – ГВШ (потім КВШ УПА-Північ, командир Дм. Клячківський) і від літа 1944 – старшиною для особливих доручень при ГСЗС УГВР під керівництвом М. Лебеда. 1997, 279 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Том 28. Марія Савчин: Тисяча доріг; спомини. Автор оповідає про свої переживання від вибуху війни (від 1944 до 1953 – в підпіллі) до свого приходу на еміграцію у 1954. Від 1945 була дружиною В. Галаси, заступника пров. ОУН Закерзонського краю, від 1947 співробітника ГОСП в Карпатах, і від 1948 – пров. ОУН ПЗУЗ. Авторка перебувала разом з ним на Закерзонні, в Карпатах, на Волині а також – у тюрмі КГБ у Києві. 1995, 600 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 29. Іван Гарасимів («Палій»): 3 юнацьких мрій – у ряди УПА, це розповідь учасника підстаршинської школи УПА в Карпатах та ройового в сотні У-І (94), про його бойовий шлях в УПА від осені 1943 до осені 1947 в Карпатах та на Лемківщині. Спогади дають цікаву картину із щоденного життя повстанців та їхніх командирів, як теж про важке становище українського населення на цих теренах. 1999, 336 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 30. Степан Хрін (Степан Стебельський): Крізь сміх заліза; спогади. Книга містить два спогади Степана Стебельського («Хріна»), к-ра ТВ УПА 24 «Маківка» – «Крізь сміх заліза», «Зимою в бункері» та спогади Олекси Конопадського («Островерха») – «Спомини чотового УПА Островерха». Автори оповідають про свої дії в УПА від 1944 до 1949 року на Лемківщині та Дрогобиччині. 2000, 552 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 31. УПА на Львівщині і Ярославщині. Спогади і документи вояків УПА ТВ «Розточчя», 1943 – 1947. Книга містить спогади «Сої», «Спартака», «Зенона Семеніва» та інших членів відділу УПА к-ра «Бриля». Також подаються оперативні звіти к-ра «Бриля» та к-ра «Гамалії» («Переяслави І» та «Переяслави ІІ») з Тактичного Відтинку УПА «Розточчя». 2000, 324 стор., тверда обкладинка, схеми, ілюстрації.

Том 32. Медична опіка в УПА: документи, матеріали і спогади. Книга друга. Велика частина книги – це спомини санітарів, медсестер, медиків, лікарів і інших працівників санітарної служби й Українського Червоного Хреста (УЧХ). 2001, 581 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 33. Тактичний Відтинок УПА 26-ий «Лемко»: Лемківщина і Перемищина (Документи і матеріали). Книга містить документи і матеріали, що відносяться до історії та діяльності відділів УПА ТВ-«Лемко» в рр. 1944-1947, оперативні звіти, накази інструкції та вказівки, рейди УПА, та документи Підстаршинської школи ім. полк. «Коника». 2001, 900 стор., тверда обкладинка, мапи, організаційні схеми, ілюстрації.

Том 34. Лемківщина і Перемищина – «Холодний Яр», «Бескид», «Верховина»: Політичні звіти. Книга містить організаційний розподіл підпільної мережі Лемківщини і Перемищини, кадрову обсаду підпільної сітки та політичні й інформативні звіти з терену за роки 1944-1947, 2001, 974 стор., тверда обкладинка, організаційні схеми, ілюстрації.

Том 35. Показчик до «Літопису УПА»; книга 2: томи 21-34, томи та 1-3 Нової Серії та томи 1-3 серії «Бібліотека». Книга містить показчики псевдонімів, прізвищ, географічних назв, інституцій, поазбучні списки авторів та надрукованих матеріалів й інші дані про томи «Літопису УПА» Основної та Нової Серії, як також книги «Повстанські могили» т.1 за ред. Євгена Місила. 2002 р., 870 стор., тв. обкладинка.

Том 36. «Книга полеглих членів ОУН і вояків УПА Львівщини». Книга містить взяті з радянських архівів короткі біографії членів ОУН і УПА, які загинули на Львівщині. 2002, 1058 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 37. Іван Лико, «На грані мрії і дійсності: спогади підпільника. 1945-1955». Книга містить спогади Івана Лика («Скали», «Богдана») – «На грані мрії і дійсності» та спогади Миколи Терепенка («Медведя») – «На грані двох світів». Автори оповідають про пережите ними в підпіллі на Лемківщині та в польських тюрмах. 2002 р., 644 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 38. Петро Й. Потічний, «Архітектура резистансу: криївки і бункри УПА в світлі радянських документів». Книга містить схеми та описи різних криївок УПА й запілля, та перелік з'єднань Червоної Армії та Внутрішніх Військ НКВД, які були залучені до боротьби проти підпілля, зібраних в Архіві Внутрішніх військ Українського Округу за рр. 1944-1954, який знаходиться в Колекції ім. Петра Й. Потічного при Університеті Торонто. 2002, 430 стор., тверда обкладинка, схеми, ілюстрації.

Том 39. Тактичний відтинок УПА 28-й “Данилів”: Холмщина і Підляшшя. Документи і матеріяли. Містить огляди й документи про дії УПА на Холмщині й Підляшші в 1945 – 1948 роках. Між документами – звіти Холмського ТВ УПА, хроніки (денники) сотень УПА, звіти зі зустрічей представників УПА з представниками польського резистансу з ВіН-у («Вольностьць і Незавіслосьць»), звіт із зустрічі з англійським кореспондентом, та інше. Більшість документів походить з Колекції Петра Й. Потічного при Університеті Торонто. 2003, 1058 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 40. Тактичний Відтинок УПА 27-й “Бастіон”: Любачівщина, Ярославщина, Томашівщина. Документи і матеріяли. Містить огляди й документи про дії УПА в 1945–1948 роках. Серед документів – звіти Команди Тактичного Відтинку, хроніки відділів куреня УПА “Месники”, звіти й огляди керівництва ІІ Округи ОУН “Батурин”, господарські звіти тощо. Більшість документів походить з Колекції Петра Й. Потічного при Університеті Торонто. 2004, 600 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 41. Президент УГВР Кирило Осьмак. Книга містить документи та матеріяли про Президента УГВР Кирила Осьмака, його життя, наукову діяльність і смерть. 2004, 880 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 42. Петро Й. Потічний. Літопис УПА – Історія: Документи і Матеріали. Вояки УПА, які в 1947-1949 роках пробилися рейдом у Західню Європу, вважали своїм обов’язком залишити для історії та майбутніх поколінь пам’ять про визвольні змагання в часі Другої світової війни та після її закінчення. Це стало реальністю в 1974 р., коли було засновано видавництво “Літопис УПА”. Книга містить документи та матеріяли про нелегкі будні становлення та діяльності видавництва “Літопис УПА” за 30-літній період існування, короткі біографії членів видавничого комітету, адміністрації видавництва, редакторів, авторів, упорядників і фундаторів томів. 2005, 658 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Томи 43-44. Боротьба з агентурою: Протоколи допитів Служби Безпеки ОУН в Тернопільщині. 1946-1948. Книги містять протоколи переслухань працівниками Служби Безпеки (СБ) ОУН Тернопільської області осіб, підозрілих у співпраці з органами державної безпеки СРСР. Матеріяли походять з підпільного архіву, віднайденого у 2004 р. в селі Озерна Зборівського р-ну Тернопільської обл., завдяки с. п. Софрону Кутному. На їх базі можна вивчати

організацію, обсяг та дії підпільних структур щонайменше в межах однієї області у 1946–1948 рр., коли тиск на підпілля радянських силових структур був надзвичайно потужний. Також матеріали протоколів яскраво відображають жорстокість, нелюдність та брутальність радянських репресивних органів, які шляхом терору та насилля снували павутину імперії зла на теренах Західної України.

Том 43, книга 1: В першій книзі поміщено 85 з 193 наявних протоколів допитів, що охоплюють 13 районів Тернопільщини, зокрема: Бережанський, Білобожницький, Борщівський, Буцацький, Великобірківський, Великоглибочоцький, Великодедеркальський, Вишнівецький, Заліщицький, Залозецький, Збаразький і Зборівський райони. 2006, 1332 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, схеми.

Том 44, книга 2: Книга є продовженням 43 тому та містить подальших 108 протоколів переслухань СБ ОУН, зокрема, з теренів таких районів, як: Золотопотіцький, Золотниківський, Козівський, Козлівський, Коропецький, Кременецький, Ланівецький, Микулинецький, Новосільський, Підволочиський, Підгаєцький, Почаївський, Пробіжнянський, Скала-Подільський, Скалатський, Теревовлянський, Товстецький, Чортківський, Шумський, як теж з Рогатинського району Станіславівської області. Тут також поміщені Протоколи ГОС-у, Протоколи смерті, Лист підпільників на Далекий Схід, Протокол однієї події, список функціонерів МВД і МГБ, та список слідчих СБ. Вступна стаття до обох книг поміщена в т. 43. 2006, 1288 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 45. Генерал Роман Шухевич – “Тарас Чупринка” Головний Командир УПА. Книга містить спогади про ген. Романа Шухевича–Тараса Чупринку, його життя, підпільну діяльність і смерть. 2006, 572 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Томи 46. Боротьба з агентурою: Протоколи допитів Служби Безпеки ОУН в Тернопільщині. 1946-1948. Книга 3. Книга є важливим доповненням і продовженням тт. 43-44 та містить протоколи переслухань СБ ОУН з 5-ти районів Тернопільської обл., зокрема: Великодедеркальського, Вишнівецького, Збаразького, Золотниківського та Кременецького. Документи походять з повстанських архівів, віднайдених в околицях сіл Пліхів, Краснопуца Бережанського р-ну та Петриків Тернопільського р-ну. 2007, 896 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

У новій серії, т. зв. Київській, у співпраці з Інститутом української археографії та джерелознавства Національної Академії Наук України Державним комітетом архівів України та Центральним державним архівом громадських об'єднань (ЦДАГО) України появились такі томи «Літопису УПА»:

1. Видання Головного Командування УПА. Книга містить такі видання: *До зброї, № 16, 1943, Повстанець, № 1-6, 1944-1945, Український перець, № 1-3, 1943-1945 та Бойовий правильник піхоти.* Київ – Торонто, 1995, 482 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

2. Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943 – 1944. Документи і матеріали. Книга містить документи Головної Команди УПА-Північ та документи Військових Округ «Заграва», «Богун», «Турів» та «Тютюнник». Київ – Торонто, 1999, 724 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959. Збірник містить найповніше зібрання документів ЦК КП(б)У – постанови з'їздів, пленумів політбюро, оргбюро, секретаріату, які супроводжуються інформативними записками, повідомленнями та довідками. У книзі також представлені листи, стенограми засідань та виступів членів ЦК КП(б)У. Київ-Торонто, 2001, 652 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

4. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ (1943–1959). кн. 1, (1943–1945). У книзі зібрані документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського національно–визвольного руху протягом 1943–1945 рр. Усі подані матеріали мають інформаційно–звітний характер. Київ–Торонто, 2002, 597 стор., тверда обкладинка.

5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга друга: 1946–1947. У книзі зібрані документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського національно–визвольного руху протягом 1946–1947 рр. Усі подані матеріали мають інформаційно–звітний характер. Київ–Торонто, 2002, 574 стор., тверда обкладинка.

6. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга третя: 1948. У книзі зібрані документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського національно-визвольного руху протягом 1948 р. Усі подані матеріали мають інформаційно-звітний характер. Київ–Торонто, 2003, 523 стор., тверда обкладинка.

7. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга четверта: 1949–1959. У книзі зібрані документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського національно-визвольного руху протягом 1949–1959 рр. Усі подані матеріали мають інформаційно-звітний характер. Київ–Торонто, 2003, 716 стор., тверда обкладинка.

8. Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944-1946. Документи і матеріали. Збірник містить документи керівництва УПА–Північ і УПА – Південь, Краєвого проводу ОУН ПЗУЗ і НВРО та груп (Воєнних Округ) «Заграва», «Богун», «Гютюнник» і з'єднань груп «33» (ПЗК «Москва»), «44» (ПСК «Одеса»). Київ–Торонто, 2006, 1620 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

9. Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944-1945. Книга містить архівні документи з переслухань радянськими репресивними органами таких осіб, як: Михайло Степаняк, Євген Басюк, Мирослав Гайдук, Ярослав Білинський, Артемізія Галицька, Олександр Луцький, Юрій Стельмашук, Петро Дужий, Микола Дужий, Володимир Павлик, Омелян Польовий, Федір Воробець, Дмитро Вітовський, Василь Левкович. Київ–Торонто, 2007, 912 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

10. Життя і боротьба генерала “Тараса Чупринки” (1907–1950). Документи і матеріали У книзі зібрані документи та матеріали за 1907–2005 рр., які характеризують основні віхи життя і діяльності керівника українського визвольного-революційного руху в 1943–1950 рр. ген. Романа Шухевича (“Тараса Чупринки”) та присвячені його пам'яті. Поряд з документами Галузевого державного архіву СБ України до збірника увійшли документи Державного історичного архіву України у Львові і, частково, – ЦДАВО України, а також матеріали, які публікувалися в “Літописі Української Повстанської

Армії” (Торонто) та в інших виданнях. Київ–Торонто, 2007, 832 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

11. Мережа ОУН(б) і запілля УПА на території ВО “Заграва”, “Турів”, “Богун” (серпень 1942 – грудень 1943 рр.) До книги увійшли 353 раніше не опублікованих документи з різних територіальних осередків ОУН(б) і запілля УПА на Волині й Південному Поліссі за серпень 1942 – грудень 1943 рр., які відображають діловодство КП, округ, районів ОУН(б) на ПЗУЗ (серпень 1942 – вересень 1943 рр.), а також округ, надрайонів, районів, куштів, підрайонів і станиць запілля УПА на ПЗУЗ (вересень – грудень 1943 р.). Київ–Торонто, 2007, 848 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Готуються до друку томи НС:

Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1946–1952. Книга 2.

Воєнна Округа УПА «Буг» 1944-1948. Документи і матеріали. Збірник містить документи керівництва і окремих підрозділів ВО та пресові видання УПА, теренові керівні і звітно-інформативні документи ОУН.

Серія «Літопис УПА» – Бібліотека

1. Юрій Ступницький. Спогади про пережите. Автор – волиняк – оповідає про свою родину та переживання від юнацьких років (кінець 30-х) до виходу з ув’язнення в середині 50-х років. Автор є сином начальника штабу УПА полк. Леоніда Ступницького, разом з яким у 1943 р. пішов до УПА, де навчався у старшинській школі «Дружинники». Після арешту в 1944 р. поневірявся по тюрмах і таборах Радянського Союзу. Київ, 2000, 128 стор., м’яка обкладинка, мапи, ілюстрації.

2. Володимир В’ятрович. Рейди УПА теренами Чехословаччини. Монографію присвячено одному з маловідомих аспектів історії українського національно-визвольного руху 1940-1950 років – рейдам УПА чехословацькими теренами. Обрана тема дозволяє авторові показати розмах національно-визвольної боротьби в Україні, її вплив на події у післявоєнній Європі, без чого

неможливе правильне і об'єктивне тлумачення суспільних процесів того часу. Львів, 2001, 208 стор., м'яка обкладинка, мапи, ілюстрації.

3. Ярослав Грицай – «Чорнота», Параскевія Грицай. А рани не гоїлися: Спомини «Чорноти». У книзі описані спогади чотового командира УПА «Чорноти» про події, що відбувалися в 1943-1945 роках на Закерзонні, та про його страдницьке життя в більшовицьких тюрмах і концтаборах Сибіру. Мемуари підготовлені до друку дружиною автора Параскою Грицай (з дому Ротко), яка протягом довгих років відтворювала розповіді свого чоловіка, уточнювала, доповнювала та систематизувала їх. Львів, 2001, 332 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

4. Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини і Любачівщини. Книга містить спогади Василя Левковича («Вороного»), його дружини Ярослави, сотенного Миколи Тарабана («Тучі»), вояків УПА Івана Філя («Шеремети»), Івана Василевського–Путко («Вуса»), оргмоба Костя Міхалика («Думи») та зв'язкової Катерини Когут–Лялюк («Грізної»). В книзі подана коротка згадка про Якова І. Чорнія («Кулю», «Мушку», «Ударника»), командира Перемиської 6 ВО УПА, авторства Федора Лопадчака. Львів, 2003, 448 стор., тверда палітурка в суперобкладинці, ілюстрації.

5. Мирослав Горбаль. Довідник-пошуківець. Реєстр осіб, пов'язаних з визвольною боротьбою на теренах Львівщини (без Дрогобиччини). 1944-1947 (за архівними документами). Книга є підсумком опрацювання архівних документів з фондів Державного архіву Львівської області за 1944-1947 роки. Ці документи мають інформаційно-звітний характер (також плани заходів, стенограми нарад, протоколи засідань та допитів, підпільні документи, прокурорські аналізи, агентурні справи тощо) й викривають суть боротьби комуністичного режиму проти національно-визвольного руху на вказаних теренах. У довіднику подані ключові ідентифікаційні дані про осіб, які були пов'язані з тим рухом, та джерела інформації цих даних. Львів, 2003, 416 стор., м'яка палітурка.

6. Мирослав Горбаль. Довідник-пошуківець. Реєстр осіб, пов'язаних з визвольною боротьбою на теренах Дрогобиччини. 1939-1950 (за архівними документами). У цій праці зібрана трагічна інформація про особи та події, що, безпосередньо чи опосередковано, у позитивному чи негативному плані, були пов'язані з визвольною боротьбою на території тодішньої

Дрогобицької області в 1939–50 роках. Основна інформація – результат опрацювання документів архівних справ Державного архіву Львівської області (ДАЛО) та інших архівів, а також видань, публікацій і машинописів з цієї тематики; дописів, свідчень, спогадів та листів. Львів, 2005, 1312 стор., ілюстрації, тверда палітурка.

7. Володимир Ковальчук. Діяльність ОУН (б) та Запілля УПА на Волині та південному Поліссі (1941-1944 рр.). В книзі досліджується інформативний потенціал джерел з історії діяльності мережі ОУН і запілля УПА на ПЗУЗ. Обговорюється формування первісної джерельної бази, особливості фондоутворення, діловодство, проводиться класифікація документального масиву джерел та з'ясовуються особливості діяльності референтур ОУН(б) і запілля УПА. Львів, 2006, 512 стор., тверда палітурка.

8. Онишко Леся. «Нам сонце всміхалось крізь ржавії ґрати». Ка-терина Зарицька в українському національно-визвольному русі. В даній монографії на основі архівних документів та матеріалів, спогадів учасників подій досліджено етапи становлення світогляду Катерини Зарицької, її участь в формуванні Українського Червоного Хреста; діяльність в референтурі пропаганди ОУН (б) та налагодження зв'язків головнокомандувача УПА Романа Шухевича; показано її життєвий шлях в тюрмах і таборах ССРСР, а потім на волі. Львів, 2007, 928 стор., тверда палітурка, суперобкладинка, ілюстрації.

9. Коханська Галина. З Україною у серці. Спомини. Дані спомини присвячені історії національно-визвольного руху на Волині 1930-1950 рр. Вони відображають діяльність польського окупаційного режиму та більшовицькі репресії 1939-1941 рр. Авторка детально розповідає про свій вступ в ряди ОУН, проходження вишколів, свою діяльність в Колківській республіці УПА у відділі розвідки. Окремий розділ споминів присвячений ув'язненню в комуністичних таборах. Львів, 2008, 400 стор., тверда палітурка, суперобкладинка, ілюстрації.

Серія «Події і люди»

1. Посівнич Микола. Нескорений командир. У нарисі висвітлюється життєвий шлях провідного члена ОУН та Головного командира УПА Романа Шухевича, незламного лідера національно-визвольної боротьби українського народу. Торонто-Львів, 2007, 64 стор., ілюстрації.

2. Осмак Наталка. Кирило Осмак – нескорений Президент УГВР. Пропоноване дослідження розкриває на основі архівних документів і матеріалів невідомі сторінки життя і діяльності одного з чільних керівників українського визвольного руху 1940-х років. – Торонто-Львів, 2008, 128 стор., ілюстрації.

“ЛІТОПИС УПА” В МЕРЕЖІ INTERNET

Заходами Адміністрації видавництва “Літопис УПА” детальну інформацію українською та англійською мовами про видання та споріднені матеріали можна знайти в мережі Internet за адресою:

<http://www.litopysupa.com>

Ця інформація складається з чотирьох груп.

1. Вступ до серій (*Introduction to the Series*), який дає загальні інформації про “Літопис УПА” та цілі видавництва.

2. Інформації про замовлення (*Ordering information*), які дають короткі інформації про кожний том серій та як їх замовляти.

3. Книги “Літопис УПА” (*Litopys UPA volumes*), де про кожний том подається не тільки повна бібліографічна інформація (титільна сторінка, дата і місце публікації, число ISBN, ціна та редактор книги), але також повний текст вступної статті та резюме матеріалів тому. Текст ілюстрований знімками, які знаходяться в книзі.

4. Споріднені матеріали (*Related Materials*). У цій групі подані публікації інших видавництв, що відносяться до теми УПА та збройного підпілля в Україні.

Аналогічну інформацію англійською мовою можна знайти також на web-сторінці за адресою:

<http://www.infoukes.com/commercial/litopys-upa/index.html>

*Про подальші інформації можна звертатися на адресу
Адміністрації:*

— Микола Кулик — **upa@sympatico.ca**

або Редакції:

— Петро Й. Потічний — **potichp@sympatico.ca**

Адміністрація в Україні — **litopys@bs.lviv.ua**

Будемо вдячні за відгуки читачів на наше видання.

Пишіть на подані адреси або також на
www.litopysupa.com

ОБ'ЄДНАННЯ КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА В США Й КАНАДІ
та
ТОВАРИСТВА КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА
ім. ГЕН. ХОР. ТАРАСА ЧУПРИНКИ В США Й КАНАДІ
ВИДАВНИЧИЙ КОМІТЕТ “ЛІТОПИСУ УПА”

*М. Бохню, І. Василевський-Путко, О. Дольницький, О. Жигар,
Грина Камінська, Б. Ковалик, М. Ковальчин, Ю. Котляр, М. Кошик,
М. Кулик, Р. Кулик, М. Луцак, М. Мігус, П. Мицак, Емілія Нагірна-Зінько,
Б. Пасічник, Р. Петренко, Марія Пискір, П. Потічний, С. Рогатинський,
І. Росіл, В. Сорочак, Ярослава Філь, Л. Футала,
О. Циліона, С. Шпак, Є. Штендера.*

Адміністрація:

М. Кулик, Р. Кулик, Емілія Нагірна-Зінько, Наталка Солтис

Адреса:

LITOPYS U.P.A.
P.O. Box 97, Station “С”
Toronto, Ontario, M6J 3M7, Canada
E-mail: upa@sympatico.ca

Адміністрація в Україні:

Гор Гомзяк, Богдан Столяр

Благодійний Громадський Фонд “Літопис УПА”

ім. Володимира Макара

Микола Посівнич

Адреса: “Літопис УПА”

пл. Міцкевича, 6/7, Львів, 79000, Україна
тел.(38-032) 272-40-64 e-mail: litopys@bs.lviv.ua

Серія "Події і Люди"

АТОЛІС
УКРАЇНСЬКОТ
ПОВСТАНСЬКОТ
АРМІТ

Наталка Осьмак

**КИРИЛО ОСЬМАК —
нескорений Президент УГВР**

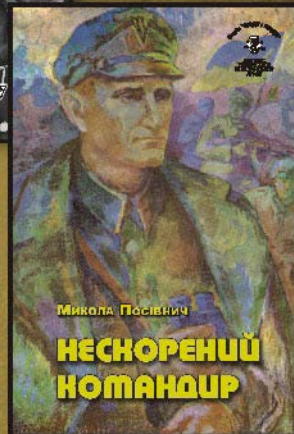
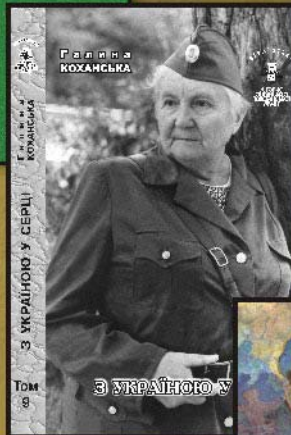
48

ЛІТОПИС УКРАїнСЬКОГО ПОВСТАНСЬКОГО АРМІЇ

ЛІТОПИС УПА

ТОМ
11

LITOPYS U.P.A.

P.O. Box 97, Station "C"
Toronto, ON M6J 3M7
CANADA

e-mail: upa@sympatico.ca

<http://www.litopysupa.com>

“ЛІТОПИС УПА”

пл. Міцкевича, 6/7
Львів, 79000
UKRAINE

е-пошта: litopys@bs.lviv.ua